

**Gud og romervenn - Antiochos I
av Kommagene og
kongelig selvfremstilling i Det romerske nære østen**

Einar Eide Skogseth

Masteroppgave i Historie
Institutt for Arkeologi, Historie, Kultur- og Religionsvitenskap (AHKR)
Vår 2013

Forord

Jeg vil først takke min veileder, Eivind Seland, for hans store tålmodighet, utrettelige innsats og uvurderlige råd gjennom mitt masterløp. En stor takk går også til Jørgen Christian Meyer, Ingvar Brandvik Mæhle og resten av masterseminaret for gode råd og innspill.

En takk også til familie og venner, som har holdt ut mye mastersnakk, og bidratt til å holde motivasjonen min oppe. Her vil jeg fremheve mine foreldre, Aslaug Eide og Rolv Skogseth, for uvurderlig moralsk og praktisk støtte.

Til sist vil jeg takke mine medstudenter i sofakroken og på pauserommet, som har gjort masterperioden mer enn levelig, da spesielt Lars Kristian Allum for nyttige råd og Tomas Høisæter for daglig krangling og faglig påfyll i to festlige år.

Jeg vil dedisere denne oppgaven til min morfar, Eiliv Eide (1920-2007), som tidlig vekket min interesse for historie og klassiske fag.

Einar Eide Skogseth

Bergen, 15. mai 2013

Innholdsfortegnelse

Forord.....	I
Innholdsfortegnelse.....	II
Liste over illustrasjoner og bilder i bildeappendikset.....	V
Antiochos' innskrifter, liste over forkortelser.....	XV
Kapittel 1 Introduksjon	
1.1 Innledning og problemstilling.....	1
1.2 Det nære østen i det første århundre fvt.....	4
1.2.1 Parterne.....	4
1.2.2 Armenia.....	4
1.2.3 Pontos.....	5
1.2.4 Kappadokia.....	6
1.3 En innføring i kongedømmet Kommagenes geografi og historie.....	7
1.3.1 Geografi.....	7
1.3.2 Kommagenes historie.....	9
1.4 Kommagene i forskningslitteraturen.....	13
1.4.1 Arkeologenes dominans, tradisjonelle problemstillinger.....	13
1.4.2 Nye tilnærminger.....	15
1.5 Kilder	
1.5.1 Kommagenske dynastiske kultanlegg.....	17
1.5.2 Kildesituasjonen til Antiochos' program.....	19
1.5.3 Litterære kilder.....	19
1.5.4 Epigrafiske kilder.....	20
1.5.5 Numismatiske kilder.....	21
1.5.6 Ikonografiske kilder.....	22
1.6 Legitimerende faktorer for en konge i antikken.....	25
Kapittel 2 Antiochos' titulatur	
2.1 Innledning.....	29
2.2 Seleukidisk kontinuitet.....	31
2.3 Titulatur og hierarki.....	33
2.4 Bruken av philhellen.....	36
2.5 Philoromaios.....	38

2.6 Oppsummering og konklusjon.....	40
2.6.1 Standardisering og innovasjon.....	41
2.6.2 Vestlig eller østlig?.....	43
2.7 Skjematisk fremstilling av Antiochos' titulatur.....	46
Kapittel 3 Den kongelige kommagenske påkledningen	
3.1 Innledning.....	47
3.1.1 Målgruppen for Antiochos' program.....	47
3.2 Antiochos' kongelige klesdrakt.....	49
3.2.1 Drakt og regalier	51
3.2.2 Østlige og vestlige trekk.....	52
3.2.3 Antiochos, parterne og armenerne.....	54
3.2.4 Situasjonsbetinget utseende og politisk autoritet.....	56
3.3 Kongelige hodeplagg.....	59
3.3.1 Mulige arkaiserende trekk hos østlige herskere.....	60
3.3.2 Antiochos' armenske tiara.....	63
3.3.3 Diademer.....	67
3.3.4 Symbolikk på Antiochos' hodeplagg.....	69
3.3.5 Stjernesymbolet, mulige tolkninger.....	72
3.3.6 Kappadokia, et komparativt eksempel.....	73
3.4 Oppsummering og konklusjon.....	75
Kapittel 4 Antiochos' religion	
4.1 Innledning.....	77
4.2 Antiochos' kommagenske synkretisme.....	78
4.3 Kjerneområde og målgruppe.....	82
4.4 Religion og realpolitikk.....	85
4.4.1 Maktfaktorer i Kommagene, Pontos som komparativt eksempel.....	87
4.5 Hvor iransk var Antiochos' herskerkult.....	87
4.6 Religiøs innovasjon under Antiochos.....	91
4.7 Hellenistiske trekk ved herskerkulten.....	93
4.8 Oppsummering og konklusjon.....	94
Kapittel 5 Antiochos som historiefremidler	
5.1 Innledning.....	98
5.2 Dynastisk legitimitet og historieskriving.....	100
5.3 En philhellenisk konge.....	103

5.3.3 Gresk eller ”gresk”	105
Kapittel 6 Konklusjon	
6.1 Implikasjoner for Kommageneforskningen.....	108
6.2 Braund og klientkongedebatten.....	112
6.3 Veien videre.....	114
Bibliografi	
Kilder.....	115
Litteratur.....	118
Abstract.....	123
Bildeappendiks.....	124

Illustrasjoner samt bilder i bildeappendikset

Figurer i teksten

Figur I Kart over Midtøsten de siste århundrene fvt.

Fra: Figur 1,s.x i Sherwin-White, Susan, Kuhrt, Amélie. *From Samarkhand to Sardis; A new approach to the Seleucid Empire*. London:1993

Figur II Slektstre over den kommagenske kongefamilien

Fra: Figur 1,s.449 i Facella, Margherita. *La dinastia degli orontidi nella Commagene ellenistico-romana*. Pisa: Giardini editori e stampatori, 2006

Figur III Skjematisk oversikt over Antiochos' titulatur, mulige samtidige referanser

Fra: Eget dokument, fremstilt 12. mai 2013

Bilder i appendikset

Fig. 1 Dexiosisrelieffet fra Arsameia ved Nymfaios

Fra: Frontispiece i *Gottkönige am Euphrat-Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene*, hrsg. Jörg Wagner. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 2000

Fig. 2 Fragment fra de seleukidiske anerelieffene på østterrassen på Nemrut Dag

Fra: Fig. 468, s. 240 i *Nemrut Dag: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 1996

Fig. 3 Fot i sandal, seleukidefragment fra østterrassen på Nemrut Dag

Fra: Fig. 475, s.242 i *Nemrut Dag: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 1996

Fig. 4 Anerelieff av Dareios I, vestterrassen på Nemrut Dag

Fra: Eget bilde tatt i september 2012 på Nemrut Dag

Fig. 5 Anerelieff fra vestterrassen på Nemrut Dag, Artaxerxes I

Fra: Fig. 390, s. 207 i *Nemrut Dag: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 1996

Fig. 6 Fragment av anerelieff fra vestterrassen på Nemrut Dag, Orontes I

Fra: 401, s.212 i *Nemrut Dag: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 1996

Fig. 7 Relieff og innskrift fra Arsameia på Eufrat (Gerger), Antiochos' farfar Samos

Fra: Eget bilde tatt i september 2012 ved Arsameia ved Eufrat (Gerger)

Fig. 8 Anerelieff fra vestterrassen på Nemrut Dag, ...danes, sønn av Orontes II

Fra: Eget bilde tatt i september 2012 på Nemrut Dag

Fig. 9 Anerelieffragment fra østterrassen, Orontes II

Fra: Fig.347, s.190 i *Nemrut Dagi: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake, Indiana:Eisenbrauns, 1996

Fig. 11 Relieff fra østterrassen på Nemrut Dag, muligens Antiochos' sønn den såkalte, Antiochos II

Fra: Fig. 375, s.199 i *Nemrut Dagi: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake, Indiana:Eisenbrauns, 1996

Fig. 12 Relieff fra østterrassen på Nemrut Dag, muligens Antiochos' sønn og etterfølger Mithradates II

Fra: Fig. 376,s.199 i *Nemrut Dagi: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake, Indiana:Eisenbrauns, 1996

Fig. 13 Dexiosisrelieff fra vestterrassen på Nemrut Dag, Antiochos og Apollon-Mithras

Fra: Fig. 38,s.31 i *Gottkönige am Euphrat-Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene*, hrsg. Jörg Wagner. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 2000

Fig. 14 Rekonstruert anerelieff av Dareios fra østterrassen på Nemrut Dag

Fra: Fig.334,s.185 i *Nemrut Dagi: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake,Indiana:Eisenbrauns, 1996

Fig. 15 Fragment av seleukidisk anerelieff fra vestterrassen på Nemrut Dag. Seleukos IV Philopator

Fra: Fig. 511,s.254 i *Nemrut Dagi: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake,Indiana:Eisenbrauns, 1996

Fig. 16 Fragment av seleukidisk anerelieff fra vestterrassen på Nemrut Dag. Antiochos IV Epihanes

Fra: Fig.515,s.256 i *Nemrut Dagi: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake,Indiana:Eisenbrauns, 1996

Fig. 17 Sølvmynt som viser Tigranes av Armenias såkalte ”armenske tiara”

Fra: Fig.24,s.19 i *Gottkönige am Euphrat-Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene*, hrsg. Jörg Wagner. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 2000

Fig. 18 Bronseskulptur som muligens viser iransk-partisk adelsmann, funnet i Shami i Khuzestan-provinsen i dagens Iran

Fra: Fig. 12 i Colledge, Malcolm A.R. *Parthian Art*. London: Elek Books, 1977

Fig. 19 Behistun-relieffet

Fra: www.dreamview.net/dv/new/photos/102112.jpg [Hentet 19.mars 2013]

- Fig. 20 Dexiosisrelieff fra Sofraz Köy i Kommagene, Antiochos og Apollon
 Fra: Fig.81,s.16 i *Gottkönige am Euphrat-Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene*, hrsg. Jörg Wagner. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 2000
- Fig. 21 Gjengivelse av dexiosisrelieff fra vestterrassen på Nemrut Dag, Antiochos og Artagnes-Herakles
 Fra: Tafel XXXIX i Humann & Puchstein. *Reisen in Kleinasien und Nordsyrien vol. II*. Berlin:Verlag von Dietrich Reimer,1890
- Fig. 22 Dexiosisrelieff med Antiochos og Apollon-Mithras fra Seleukeia ved Eufkrat/Zeugma
 Fra: Fig.6,s.66 i *Zeugma: Interim Reports*, ed. J.H. Humphrey, 57-67. Portsmouth: Journal of Roman Archaeology, 2003
- Fig. 23 Obversen på en av Antiochos' mynter
 Fra: Fig.25a,s.19 i *Gottkönige am Euphrat-Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene*, hrsg. Jörg Wagner. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 2000
- Fig. 24 Kong Samos av Kommagene med spiss tiara
 Fra: Fig.47,s.483 i Facella, Margherita. *La dinastia degli orontidi nella Commagene ellenistico-romana*. Pisa:Giardini editori e stampatori, 2006
- Fig. 25 Kong Mithradates av Kommagene med spiss tiara
 Fra: Fig.48,s.483 i Facella, Margherita. *La dinastia degli orontidi nella Commagene ellenistico-romana*. Pisa:Giardini editori e stampatori, 2006
- Fig. 26 Kong Arsames, kongen av Sofene, med spiss tiara
 Fra: Fig.46,s.482 i Facella, Margherita. *La dinastia degli orontidi nella Commagene ellenistico-romana*. Pisa:Giardini editori e stampatori, 2006
- Fig. 27 Mynt med parterkongen Mithradates II i tiara
 Fra: Fig.28.9 i Sellwood, David. *The coinage of Parthia*. London: Spink and Son Ltd. 1980
- Fig. 28 Orodes I, en av kongene som etterfulgte Mithradates II
 Fra: Fig. 31.2 i Sellwood, David. *The coinage of Parthia*. London: Spink and Son Ltd. 1980
- Fig. 29 Parterkongen Vonones II med tiara
 Fra: Fig. 72.1 i Sellwood, David. *The coinage of Parthia*. London: Spink and Son Ltd. 1980
- Fig. 30 Vanlig obvers og revers på myntene til de kappadokiske kongene
 Fra: Pl.2.3 i Simonetta, Bono. *Typos II, The Coins of the Cappadocian Kings*. Fribourg: Office du Livre, 1977

- Fig. 31 Mynt med Ariarathes VI av Kappadokia med tiara
 Fra: Pl.3.12 i Simonetta, Bono. *Typos II, The Coins of the Cappadocian Kings*.
 Fribourg: Office du Livre, 1977
- Fig. 32 Dexiosisrelieff fra vestterrassen på Nemrut Dag, Antiochos og Zeus-Oromasdes
 Fra: Tafel XXXIX i Humann & Puchstein. *Reisen in Kleinasien und Nordsyrien vol. II*. Berlin:Verlag von Dietrich Reimer,1890
- Fig. 33 Myntene til Ariarathes III (230-220 f.v.t.), en av de tidligste kappadokiske kongene
 Fra: Pl.1.9-10 i Simonetta, Bono. *Typos II, The Coins of the Cappadocian Kings*.
 Fribourg: Office du Livre, 1977
- Fig. 34 Myntutgave Ariarathes VI av Kappadokia med standard obvers og revers
 Fra: Pl. 3.15 i Simonetta, Bono. *Typos II, The Coins of the Cappadocian Kings*.
 Fribourg: Office du Livre, 1977
- Fig. 35 Samos av Kommagene
 Fra: Pl. XXX,1 i Babelon, M. Ernest. *Les Rois de Syrie, d'Arménie et de Commagène*.
 Paris: Chez C. Rollin & Feuardent, 1890
- Fig. 36 Philopappos-monumentet i Athen
 Fra: www.stoa.org/athens/sites/philopappos/source/d0206120013.html [Hentet 19.mars 2013]
- Fig. 37 Skulpturhode av Antiochos fra Samosata med stjerne som dekorasjon
 Fra: Fig. 63,s.50 i *Gottkönige am Euphrat-Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene*, hrsg. Jörg Wagner. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 2000
- Fig. 38 Reversen på en av Antiochos' mynter, løvemotiv
 Fra: Fig. 25b,s.19 i *Gottkönige am Euphrat-Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene*, hrsg. Jörg Wagner. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 2000
- Fig. 39 Reversen på en av Tigranes' mynter, Antiokias Tyche
 Fra: www.coinproject.com/siteimages/97-720847.jpg [Hentet 19.mars 2013]
- Fig. 40 En av Tigranes' forfedre med "åpen" armensk tiara
 Fra: Pl.XXIX.6 i Babelon, M. Ernest. *Les Rois de Syrie, d'Arménie et de Commagène*.
 Paris: Chez C. Rollin & Feuardent, 1890
- Fig. 41 Forskjellige iranske tiaraer fra Persepolis-relieffene
 Fra: Fig. x i Thompson, Georgina. "Iranian Dress in the Achaemenian Period: Problems concerning the Kandys and Other Garments" *Iran vol. 3(1965)*. 121-126
- Fig. 42 Dareios I på relieff fra Naqsh i Rustam i dagens Iran

Fra: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/86/Naqsh_Rostam_Dariush.jpg

[Hentet 12. mai 2013]

Fig. 43 Reversen på en av Antonius' mynter, som feirer "seieren" over Armenia med en armensk tiara

Fra: <http://peopleofar.files.wordpress.com/2092107/marsus-antonius.jpg>

[Hentet 19.mars 2013]

Fig. 44 Artavasdes av Atropatene med armensk tiara

Fra: www.engcoins.com/coin.aspx?coinIII=168968 [Hentet 19.mars 2013]

Fig. 45 Den såkalte investiturscenen fra Nemrut Dag

Fra: Fig.42,s.33 i *Gottkönige am Euphrat-Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene*, hrsg. Jörg Wagner. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 2000

Fig. 46 Investiturscene fra Nemrut Dag

Fra: Fig.43,s.33 i *Gottkönige am Euphrat-Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene*, hrsg. Jörg Wagner. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 2000

Fig. 47 Dexiosisscene fra Karakuş

Fra: Eget bilde fra september 2012, Karakuş

Fig. 48 Rekonstruksjon av alle kolossalstatuene på Nemrut Dag

Fra: Fig. 87,s.54 i *Nemrut Dagi: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake,Indiana:Eisenbrauns, 1996

Fig. 49 Fragment av Dareios I-relieffet fra østterrassen på Nemrut Dag

Fra: Fig. 335,s.185 i *Nemrut Dagi: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake,Indiana:Eisenbrauns, 1996

Fig. 50 Rekonstruksjon av kolossalstatuen av Zeus-Oromasdes fra vestterrassen på Nemrut Dag

Fra: Fig. 173,s.93 i *Nemrut Dagi: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake,Indiana:Eisenbrauns, 1996

Fig. 51 Fragment av anerelieff, akemenide med åttetakkete stjerner på ermet

Fra: Fig. 420,s.221 i *Nemrut Dagi: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake,Indiana:Eisenbrauns, 1996

Fig. 52 Fragment av anerelieff, akemenide med åttetakkete stjerner på kandysen

Fra: Fig. 403.1,s.213 i *Nemrut Dagi: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake,Indiana:Eisenbrauns, 1996

Fig. 53 Akemenide på anerelieff fra Nemrut Dag med åttetakkete stjerner på skoene

Fra: Eget bilde, september 2012 på Nemrut Dag

- Fig. 54 Reversen til en av myntene til Antiochos' morfar, seleukidekongen Antiochos VIII Epiphanes
 Fra: Pl. XXV.2 i Babelon, M. Ernest. *Les Rois de Syrie, d'Arménie et de Commagène*. Paris: Chez C. Rollin & Feuardent, 1890
- Fig. 55 En av myntene til parterkongen Mithradates III med åttetakket stjerne
 Fra: Fig. 41.12 i Sellwood, David. *The coinage of Parthia*. London: Spink and Son Ltd. 1980
- Fig. 56 En av myntene til parterkongen Orodes II med halvmåne
 Fra: Fig. 46.22 i Sellwood, David. *The coinage of Parthia*. London: Spink and Son Ltd. 1980
- Fig. 57 En av myntene til parterkongen Orodes II med halvmåne og åttetakket stjerne
 Fra: Fig. 47.29 i Sellwood, David. *The coinage of Parthia*. London: Spink and Son Ltd. 1980
- Fig. 58 En av parterkongen Phraates IVs mynter med åttetakket stjerne og halvmåne
 Fra: Fig. 54.7 i Sellwood, David. *The coinage of Parthia*. London: Spink and Son Ltd. 1980
- Fig. 59 En av Ariarathes IXs mynter, pontisk utgave
 Fra: Pl.4.16 i Simonetta, Bono. *Typos II, The Coins of the Cappadocian Kings*. Fribourg: Office du Livre, 1977
- Fig. 60 En av Ariarathes IXs mynter med standard kappadokisk revers
 Fra: Pl. 5.1 i Simonetta, Bono. *Typos II, The Coins of the Cappadocian Kings*. Fribourg: Office du Livre, 1977
- Fig. 61 En av Ariobarzanes av Kappadokias' mynter med "romersk republikansk" portrett
 Fra: Pl. 5.18 i Simonetta, Bono. *Typos II, The Coins of the Cappadocian Kings*. Fribourg: Office du Livre, 1977
- Fig. 62 Rekonstruksjon av kolossalstatuen av Artagnes-Herakles fra vestterassen på Nemrut Dag
 Fra: Fig. 156,s.84 i *Nemrut Dagi: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake,Indiana:Eisenbrauns, 1996
- Figur 63 Rekonstruksjon av kolossalstatuen av Apollon-Mithras med barsom fra vestterrassen på Nemrut Dag
 Fra: Fig. 163,s.87 i *Nemrut Dagi: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake,Indiana:Eisenbrauns, 1996
- Figur 64 Rekonstruksjon av kolossalstatuen av Antiochos med barsom fra vestterrassen på

Nemrut Dag

Fra: Fig. 187,s.100 i i *Nemrut Dagi: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake,Indiana:Eisenbrauns, 1996

Figur 65 Fragment av dexiosisrelieff fra Samosata, Apollon

Fra: Fig. 659,s.331 i *Nemrut Dagi: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake,Indiana:Eisenbrauns, 1996

Figur 66 Dexiosisrelieff fra Selik utenfor Samosata, Antiochos og Herakles

Fra: Fig. 660,s.331 i *Nemrut Dagi: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake,Indiana:Eisenbrauns, 1996

Figur 67 Kart over de dynastiske helligdommene i Kommagene

Fra: Fig. 14,s.12 i *Gottkönige am Euphrat-Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene*, hrsg. Jörg Wagner. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 2000

Figur 68 En av Aretas III av Nabateas philhellenske mynter fra Damaskus

Fra: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/54/Aretas_coinage.jpg [Hentet 12. mai 2013]

Figur 69 Akropolen i Arsameia på Nymphaios

Fra: Fig. 73,s.56 i *Gottkönige am Euphrat-Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene*, hrsg. Jörg Wagner. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 2000

Figur 70 Akropolen i Arsameia ved Euftrat (Gerger)

Fra: Eget bilde, september 2012, Arsameia ved Euftrat (Gerger)

Figur 71 Samosata før oppdemmingen av Euftrat

Fra: Fig. 99,s.74 i *Gottkönige am Euphrat-Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene*, hrsg. Jörg Wagner. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 2000

Figur 72 Samosata etter oppdemmingen av Euftrat

Fra: Fig 100,s.74 i *Gottkönige am Euphrat-Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene*, hrsg. Jörg Wagner. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 2000

Figur 73 Mynt fra Persis med konge foran ildalter på reversen

Fra: www.grixtterrec.com/coins/persis/-per_dariusII.jpg [Hentet 19.mars 2013]

Figur 74 Sassanidisk mynt med ildalter på reversen

Fra: Fig. 84,s.73 i Curtis, John. *Ancient Persia*. London: The British Museum Press,2000

Figur 75 Neo-hettitisk relieff fra Karsjemisj som viser gudinnen Kubaba

Fra: Eget bilde tatt på British Museum, september 2012, WA 127390

Figur 76 Kolossalskulptur fra østterrassen på Nemrut Dag, gudinnen Kommagene

Fra: Fig.113,s.64 i *Nemrut Dagi: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake,Indiana:Eisenbrauns, 1996

Figur 77 Relieff med Tellus/Venus fra Ara Pacis i Roma, blant annet med korn og granatepler

Fra: Fig. s. 38 i Rossini, Orietta. *Ara Pacis*. Roma: Commune di Roma, 2007

Figur 78 Klippegraver for de pontiske kongene

Fra: www.argophilia.com/news/wp-content/uploads/2013/01/tombs.jpg [Hentet 19.mars 2013]

Figur 79 Plan over ”orakelhulen” i Arsameia ved Nymfaios

Fra: Fig. 15,s.123 i Waldmann, Helmut. *Der Kommagenische Mazdaismus*. Tübingen: Ernst Wasmuth Verlag, 1991

Figur 80 Relieff fra Malatya, viser prosesjon av guder

Fra: Eget bilde, det arkeologiske museet i Ankara, september 2012, hovedutstillinger, gjenstand 55

Figur 81 Neo-hettitisk relieff med monumentalinnskrift fra Gaziantep

Fra: Eget bilde, det arkeologiske museet i Ankara, september 2012, hovedutstillingen, gjenstand 10067

Figur 82 Alexander-mosaikken fra Pompeii

Fra: <http://alexandermosaik.de/en> [Hentet 19.mars 2013]

Figur 83 Dareios med tiara på relieff fra Persepolis

Fra: <http://www.kavehfarrokh.com/wp-content/uploads/2008/12/4-Darius.jpg> [Hentet 12. mai 2013]

Figur 84 Prosesjonsveien gjennom helligdommen i Delfi

Fra: www.odyssey.ca/articles/delphi/articleDelphi02.html [Hentet 19.mars 2013]

Figur 85 Rekonstruksjon av den dynastiske helligdommen i Arsameia ved Nymfaios

Fra: Fig. 75,s.57 i *Gottkönige am Euphrat-Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene*, hrsg. Jörg Wagner. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 2000

Figur 86 Rekonstruksjon av den dynastiske helligdommen i Arsameia ved Nymfaios

Fra: Fig. 76,s.58 i *Gottkönige am Euphrat-Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene*, hrsg. Jörg Wagner. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 2000

Figur 87 Eksempel på søyle med skulpturelement fra Karakuş

Fra: Eget bilde, september 2012, Karakuş

Figur 88 Kart som viser den forsøksvise plasseringen av de partiske myntene

Fra: s. 15 i Sellwood, David. *The coinage of Parthia*. London: Spink and Son Ltd. 1980

Figur 89 Rekonstruksjon som viser den innbyrdes plasseringen av de forskjellige arkitektoniske elementene på østterrassen på Nemrut Dag

Fra: Fig. 50,s.32 i *Nemrut Dagi: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake,Indiana:Eisenbrauns, 1996

Figur 90 Plan over vestterrassen på Nemrut Dag

Fra: Fig.62,s.39 i *Nemrut Dagi: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake,Indiana:Eisenbrauns, 1996

Figur 91 Rekonstruksjon av vestterrassen på Nemrut Dag

Fra: Fig. 64,s.41 i *Nemrut Dagi: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake,Indiana:Eisenbrauns, 1996

Figur 92 Vestterrassen på Nemrut Dag slike den ble restaturert på begynnelsen av 1980-tallet

Fra: Fig. 271,s.152 i *Nemrut Dagi: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake,Indiana:Eisenbrauns, 1996

Figur 93 Dexiosisrelieff, Antiochos og Kommagene

Fra: Fig. 275,s.154 i *Nemrut Dagi: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake,Indiana:Eisenbrauns, 1996

Figur 94 Rekonstruksjon av anerieffet fra østterrassen på Nemrut Dag som viser Dareios I

Fra: Fig. 336,s.186 i *Nemrut Dagi: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake,Indiana:Eisenbrauns, 1996

Figur 95 Antagelig fragmenter av en kolossalstatue, Arsameia ved Nymfaioi

Fra: Fig. 74,s.56 i *Gottkönige am Euphrat-Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene*, hrsg. Jörg Wagner. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 2000

Figur 96 Sannsynlig hierothesion med tumulus, Sesönk

Fra: Fig. 30,s.23 i *Gottkönige am Euphrat-Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene*, hrsg. Jörg Wagner. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 2000

Figur 97 Kultinnskrift på dexiosisstelen fra Sofraz Köy

Fra: Fig. 22b,c,s.17 i *Gottkönige am Euphrat-Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene*, hrsg. Jörg Wagner. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 2000

Figur 98 Mithradates Kallinikos på relieff fra Nemrut Dag

Fra: Fig. 359,s.194 i *Nemrut Dagi: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol. II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake,Indiana:Eisenbrauns, 1996

Figur 99 Østterrassen på Nemrut Dag slik den ser ut i dag

Fra: Eget bilde tatt på Nemrut Dag i september 2012

Figur 100 Kong Shamshi-Adad V av Assyria, relieff

Fra: s.174 i Roaf, Michael. *Cultural Atlas of Mesopotamia and the Ancient Near East*.
Oxford: Andromeda, 1990

Figur 101 Kong Nabonidus av Babylon, relieff

Fra: s.201 i Roaf, Michael. *Cultural Atlas of Mesopotamia and the Ancient Near East*.
Oxford: Andromeda, 1990

Figur 102 Relieff fra Persepolis, bærere av tributt, ledere

Fra: <http://watermarked.heritage-images.com/1271175.jpg> [Hentet 30. april 2013]

Figur 103 Relieff fra Persepolis, skytere

Fra: <http://persianempire.info/tribsaka2.jpg> [Hentet 30. april 2013]

Figur 104 Soldater i den akemenidiske hæren, relieff fra Persepolis

Fra: <http://persia.org/Images/Iran/Shiraz/persepolis4.gif>

Figur 105 Tetradrakme Mithradates VI Eupator, Pergamon

Fra:

http://www.wildwinds.com/coins/greece/pontos/kings/mithradates_VI/DeCallatay_p018-D26-R5.jpg [Hentet 30. april 2013]

Forkortelser for Antiochos' innskrifter

A – Kultinnskriften fra hierothesionet til Antiochos' far Mithradates i Arsameia ved Nymfaios

BEc – Kultinnskriften fra dexiosisstele i Seleukeia/Zeugma

E – Æresinnskrift tilegnet Antiochos fra Efesos i Lilleasia

G – Kultinnskrift fra hierothesionet til Antiochos' farfar Samos i Arsameia ved Eufrat

Gf – Identifiserende innskrift under relieffet av Antiochos' farfar Samos i Arsameia ved
Eufrat

N – Kultinnskriften fra Antiochos' eget hierothesion på Nemrut Dag

Np – Kultinnskrift ved inngangen til Antiochos' hierothesion på Nemrut Dag, den såkalte
propylaia hodos –innskriften

SO – Kultinnskrift fra Sofraz Köy

Sy – Kultinnskrift fra Samosata

Kapittel 1 Introduksjon

1.1 Innledning og problemstilling

Over 2000 meter over havet i Taurusfjellene i det sørlige Anatolia, ser store steinhoder med merkelige, høye hodeplagg utover fjellheimen foran de mange tonn tunge kolossalstatuene de en gang tilhørte. Først de senere årene er det kommet en kjørbar vei nesten helt til toppen, og man har kunnet restaurere dette anlegget noe. Disse statuene og de over 80 uthogde relieffene i stein som er plassert rundt fjelltoppen, kom imidlertid på plass her for over 2000 år siden, i likhet med sentrum for anlegget, en 50 meter høy tumulus av rundt 30 000 kubikkmeter pukkstein. Dette vitner om stor rikdom, makt og ikke minst, bokstavelig talt, skyhøye ambisjoner hos opphavsmannen, kong Antiochos I (69-36 fvt.) av Kommagene, et lite kongedømme i et da som nå politisk turbulent Midtøsten.

Makt er en abstrakt størrelse som ofte skjules, men som også bevisst kan vises frem i form av kommunikasjon mellom forskjellige parter og gjennom ulike medier. Å vise den frem slik som Antiochos gjorde, må ha virket imponerende i hans samtid og har sannsynligvis skapt et inntrykk av en svært mektig konge. For at en konge skal holde på makten, holder det imidlertid ikke å gjøre den synlig for omverdenen, spesielt undersåttene, men også verden utenfor kongeriket kan ha påvirket måten en konge fant det passende å fremstille seg selv på. Kongene i Midtøsten i det første århundret levde ikke i et vakuum men i en tid med omfattende kriger og politisk ustabilitet.

Temaet for denne oppgaven blir Antiochos av Kommagene og hans forhold, ikke bare til supermaktene som omga ham, Roma og Parterriket, men også til hans egne undersåtter slik han fremstiller seg for dem gjennom innskrifter, mynter, relieffer og skulpturer. I en omskiftelig realpolitisk tid og region var kongene avhengige av å være legitime herskere for sine undersåtter og lojale allierte for supermakten Roma uten å provosere parterne. I denne oppgaven blir Roma viktigst, siden Kommagene ofte blir trukket frem som et romersk klientkongedømme, en kategori med en spesiell resonans i forskningslitteraturen.

Problemstillingen blir dermed: Var eller fremstod Antiochos som en romersk klientkonge, påvirket den realpolitiske situasjonen Antiochos' kongelige selvframstilling, og i tilfelle hvordan?

Grunnen til at den kongelige selvframstillingen i form av innskrifter og ikonografi er viktig er at kildene til hva denne kongen konkret foretok seg er få og spredte. De ikonografiske og epigrafiske kildene vil i tillegg suppleres med komparasjon der dette viser seg fruktbart og relevant. Disse eksemplene vil hentes fra kongedømmer det er naturlig å sammenlikne Kommagene med.

Bakgrunnen for temaet er diskusjonen om det problematiske begrepet *klientkonge* og dets innhold innenfor historieskrivingen om romerriket. Opphavet er Matthias Gelzer, som først ga en beskrivelse av den såkalte patron-klientmodellen innenfor det romerske samfunnet i sin *Die Nobilität der römischen Republik* fra 1912. Ernst Badian tok i sin *Foreign Clientelae* fra 1958 også i bruk modellen for å beskrive romersk patronasje overfor andre stater. Han mente Roma bestemte over pliktene og rettighetene til andre stater, sine klienter (Badian 1958:14-5)). En som var påvirket av dette synet var Edward Luttwak, som utga den svært kontroversielle, men innflytelsesrike *The Grand Strategy of the Roman Empire*. Etter hans syn var klientkongene, som han kaller dem, kun en brikke i den romerske militære strategien, og hadde svært lite de skulle ha sagt (Luttwak 1976:24).

I det fremdeles mest betydningsfulle arbeidet om disse kongene, *Rome and the Friendly King* fra 1984, går Braund i rette med et slikt syn. Han erstatter begrepet klientkonge med *friendly king* og fremhever i større grad gjensidigheten i forholdet, at Roma var avhengig av dem for å bygge opp imperiet (Braund 1984:5). I motsetning til Luttwak tilkjenner han også kongene en forholdsvis stor grad av selvbestemmelse (Braund 1984:186). Braunds syn på forholdet mellom kongene og Roma reflekteres stort sett også i nyere litteratur om disse kongene (Kaizer og Facella 2010). Også i oversiktslitteraturen om Midtøsten på Antiochos' tid går dette igjen i Sartres *The Middle East Under Rome* (2005) og Millars *The Roman Near East* (1993), selv om Sartre ved å bruke begrepet klientstater kanskje nærmer seg Luttwak (Sartre 2005:70). Felles for alle forfatterne som er nevnt er imidlertid at perspektivet stort sett er romersk. Denne oppgaven har som mål å se på den kongelige selvframstillingen, og dermed prøve å se situasjonen i perioden fra perspektivet til en kommagensk konge. Stormaktene som omga landet har selvfølgelig vært av høyeste betydning for en hersker med selvoppholdelsesdrift.

Hovedgrunnen til at Braund og senere forfattere går mot bruken av klientkonge-begrepet, er at det ikke er belagt i de antikke kildene, der det som oftest er snakk om *reges socii et amici populi romani*, konger, allierte og venner av det romerske folk (Braund 1984:26, Kaizer og Facella 2010:16). Samtidig er Braund likevel av den oppfatning av at "the king's relationship with Rome was the very foundation of his position" (Braund 1984:112). I tillegg mener han at kongens selvrepresentasjon, også i eget kongedømme, bar tydelig preg av hans forhold til Roma (Braund 1984:115-16). Jeg skal sette denne påstanden på prøve, og se om det faktum at Antiochos ble en slik venn og alliert av det romerske folk satte spor i måten han fremstilte seg selv på.

For å forstå bakgrunnen for en hersker som Antiochos og de svært viktige relasjonene hans til stormaktene i området, må vi imidlertid gå tilbake i tid, til Antiochos' samtid og nære fortid. I tillegg kommer bakgrunnen for kongeriket Kommagene, samt dets geografi.

Forskningslitteraturen om Kommagene vil bli gjennomgått, deretter følger en drøfting av kildesituasjonen til Antiochos' selvframstilling, i tillegg til en generell innføring om Antiochos' dynastiske anlegg for å få en bedre forståelse av kildematerialet. Hoveddelen tar etter tur opp Antiochos' kongelige titulatur, eksempler på hans ikonografiske program, samt bakgrunnen for alle hans anlegg, hans egen herskerkult og historieforståelse. Slik kan forhåpentligvis hans selvframstilling gis en mest mulig representativ og bred behandling. .

Selv om det hovedsakelig er Antiochos Is regjeringsperiode som vil bli behandlet i denne oppgaven, kan det være nyttig å ha en viss kjennskap til perioden både før og etter denne byggeglade kongen. En grunn er at Antiochos selv gjennom sine monumenter fremhever sin ærerike slekt både på fars- og morssiden. En annen er at oppgaven er komparativ, og trekker inn eksempler fra det utvidede nære østen både før, etter og i Antiochos' samtid. Målet er ikke å "faktasjekke" måten Antiochos eller andre herskere i Det nære østen velger å fremstille sin dynastiske historie på, men å gi leseren et bedre grunnlag for å kjenne kongene og hendelsene det refereres til i analysedelen. Perioden jeg behandler er imidlertid komplisert og uoversiktlig både politisk og kulturelt, da det skjedde store omveltninger, men forhåpentlig vil en slik gjennomgang sette Antiochos i et klarere lys for leseren.

1.2 Det nære østen i det første århundre fvt.

1.2.1 Parterne

I 123 fvt. ble Mithradates II konge av Partia, et rike som hadde ekspandert fra Sentral-Asia til Eufkrat på seleukidenes bekostning, men som på dette tidspunktet hadde store utfordringer både i sine østlige områder og i Babylonia, der de hadde mistet kontrollen til forskjellige opprørere (Shore 1993:20-1, Sullivan 1990:114). Som om ikke dette var nok hadde de armenske og pontiske kongedømmene ekspandert kraftig i vest. Mithradates II lyktes i å møte disse utfordringene. Så vellykket var denne gjenreisningen av partisk makt at han utover i regjeringstiden sin kalte seg kongenes konge (Shore 1993:21, Sellwood 1980:63). Mot slutten av hans regjeringstid og etter hans død i 88 fvt. var det imidlertid uroligere tider i riket, og perioden fra 95-57 fvt. kalles til og med "the dark ages" i partisk historie (Shore 1993:23), siden det i flere tilfeller er usikkert hvem som satt på tronen. Dette kan være med på å forklare at kongene i liten grad blandet seg inn i de store omveltningene vest for Eufkrat i denne perioden. Mithradates II tok riktignok en armensk prinsesse som hustru, men parterne dominerte ikke lenger dette kongedømmet (Sullivan 1990:116-17).

Gjennom to konger som begge regjerte lenge, virket det som Parterriket igjen gjorde seg gjeldende i vest. De slo blant andre en stor Crassus-ledet romersk hær i 53 fvt. og tok store deler av Anatolia mer enn ti år senere da de utnyttet urolighetene den romerske borgerkrigen førte med seg. De trakk seg imidlertid tilbake over Eufkrat etter et mislykket forsøk på å ta Antiokia. Eufkrat markerte heretter grensen mellom romere og partere helt frem til Trajans felttog i 114 evt. (Shore 1993:42). Til tross for hyppige indre uroligheter var parterne, som romerne fikk oppleve, en formidabel motstander. I og med at de kontrollerte områdene på østsiden av Eufkrat, rett overfor Antiochos' Kommagene, må de også ha vært en makt Antiochos nødig ville legge seg ut med. Spesielt siden Kommagene kontrollerte viktige krysningspunkter over Eufkrat for en hær som ville vestover inn i Anatolia. Antiochos ser ut til å ville beholde et vennlig forhold til parterne uten å provosere romerne unødige. Han giftet derfor bort en av døtrene sine til en partisk prins (Sullivan 1977:776).

1.2.2 Armenia

Nord for Kommagene lå kongedømmet Armenia, et kongedømme med en uklar tidlig historie. Det var imidlertid svært strategisk viktig, noe romernes og parternes senere konflikter i området vitner om. I det første århundre fvt. opplevde det imidlertid et sjeldent oppsving til å bli et imperium, og hersket over store grupper av ikke-armenere under Tigranes. Etter å ha

vært gissel hos parterne kastet han seg i 95 fvt. Ut i en serie av erobringer som på kort tid skapte et stort armensk rike. I tillegg sikret han seg en viktig alliert i Mithradates VI Eupator av Pontos. Han tok områder på nesten alle sider av Armenia og knekket seleukidene ved å erobre deres hovedstad Antiokia før 83 fvt. (Sullivan 1990:120). Han kom så langt sør som Damaskus, og beholdt kontrollen helt til romerne drev ham ut i begynnelsen av 60-årene fvt. Endelig slått ble han av Pompeius rundt 65 fvt. Tigranes ble likevel sittende på tronen, og ga videre både den, sitt spesielle hodeplagg og ”kongenes konge”-tittelen til sin sønn (Sullivan 1990:288, Babelon 1890:Pl.XXIX). Etter dette var imidlertid Armenia blitt redusert til noe av en buffer-stat mellom det romerske og partiske riket, men beholdt sin selvstendighet. Fra midten av det første århundret evt. var imidlertid artaxide-dynastiet som Tigranes tilhørte byttet ut med en gren av de partiske arsakidene (*Tac. Ann. VI.31-2*).

Armenia spilte en viktig rolle i kommagensk historie, både fordi kongedømmene muligens har hatt et felles opphav i det orontidiske dynastiet, og fordi Tigranes på vei mot Antiokia sannsynligvis har underlagt seg Kommagene og de viktige krysningspunktene over Eufrat (Goell 1996:23). Muligens har Antiochos og hans far Mithradates Kallinikos vært noen av kongene Tigranes var ”kongenes konge” over, dermed spiller forholdet til Armenia en viktig rolle i diskusjonen av den kongelige selvframstillingen i Kommagene. Spesielt fordi Antiochos særlig fremhever sitt hodeplagg, som ser ut som en nesten direkte kopi av det Tigranes bar (Fig. 17,23).

1.2.3 Pontos

Pontos må mer sies å tilhøre et utvidet nære østen, siden det lå så langt nord som den sørlige Svartehavskysten. Imidlertid spilte dette kongedømmet en svært viktig rolle i den storpolitiske situasjonen i det første århundret fvt. Kongedømmet hadde en iranskættet adel (Broughton, Mitchell 2003:1220) og de fleste kongene bar navnet Mithradates, selv om de på mynter ikke skiller seg nevneverdig fra andre helleniserte konger. Man hører lite om kongedømmet, inntil den berømte og beryktede Mithradates VI Eupator kommer på tronen. Han hersket i nesten 60 år (120-63 f.v.t), og utvidet i likhet med Tigranes riket sitt i alle retninger. Først på programmet stod økt makt på Krim-halvøyen før utvidelser i øst (Armenia Minor) og vest (Paphlagonia) fulgte (Sullivan 1990:37). Han fikk etter hvert også satt sin egen sønn på tronen i Kappadokia, det førte til konfrontasjon med Roma (Sullivan 1990:39).

Tre kriger med romerriket fulgte, og Mithradates VI var en trussel helt til han ble drept av sine egne i 63 fvt. på Krim, mens han skal ha planlagt et nytt felttog mot romerrikets kjerne (Sullivan 1990:154). I løpet av krigene hadde han blant annet kontrollert nesten hele Lilleasia, flyktet til Armenia og krysset svært ugjestmilde strøk (Sullivan 1990:54,152). Han nektet å gi opp kampen mot romerne, selv om flere og flere allierte falt fra, blant annet hans svigersønn Tigranes av Armenia. Han skal ha fått svært overdådige og guddommelige epiteter av sine greske undersåtter (Sullivan 1990:44), og tok også tittelen ”kongenes konge”(Shayegan 2011:309). Han hadde ikke så mye å gjøre med Antiochos direkte, men vi så at hans svigersønns imperium mest sannsynlig har omfattet Kommagene, samtidig som hans bruk av både iranske og greske elementer i sin kongelige selvframstilling kan ha inspirert Antiochos.

1.2.4 Kappadokia

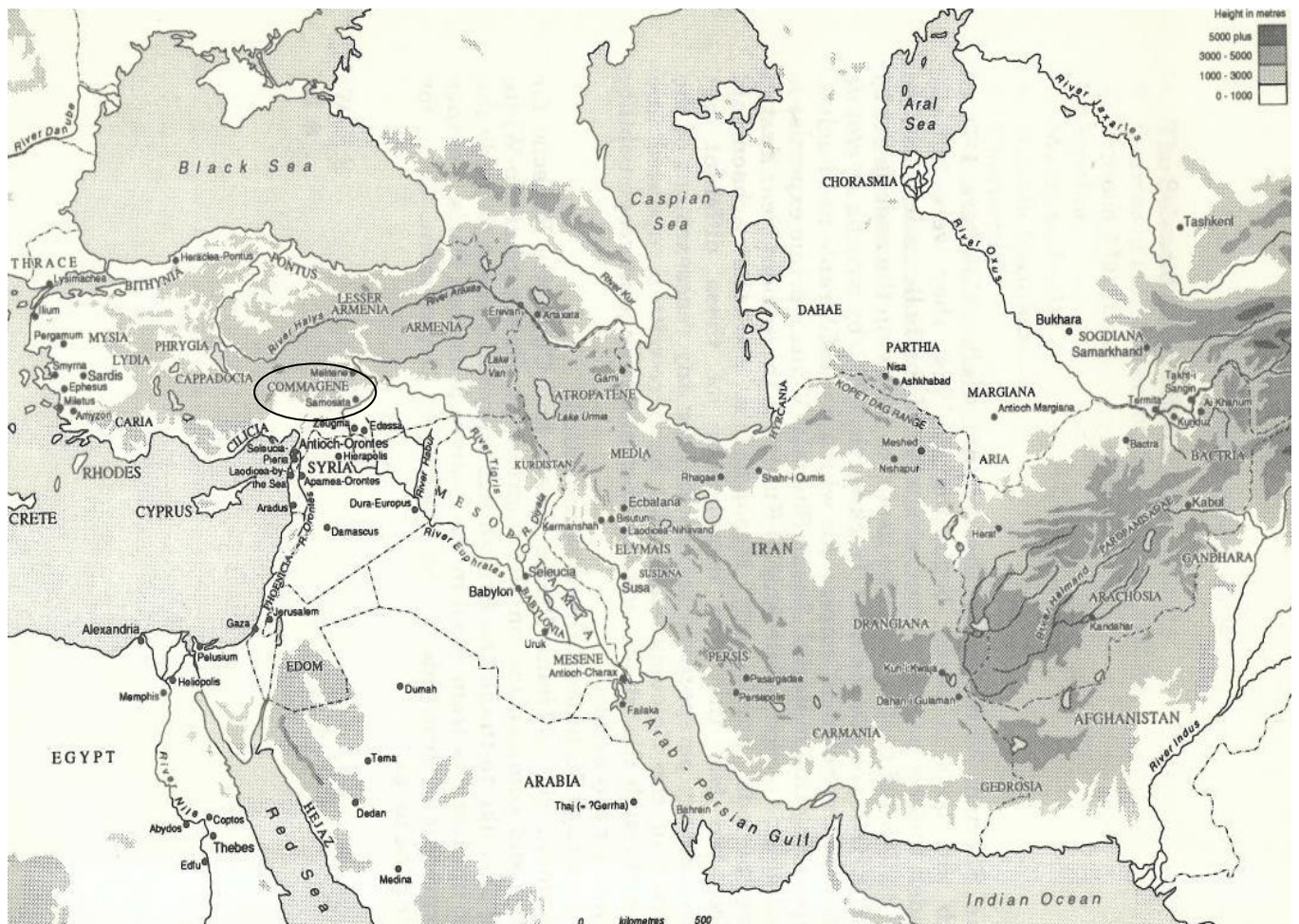
Kappadokia spilte en svært viktig rolle i konflikten mellom romerriket og Pontos, og var blant de mest åpenlyst romervennlige kongedømmene i Anatolia. Kongedømmet ser ut til å ha delt en del trekk med Pontos, blant annet en iranskættet konge og adel, og sterke uavhengige tempelgods (Sullivan 1990:52,55-7). I den første halvdel av det første århundret fvt. ble kongedømmet et stridens eple i konflikten mellom romerriket og Mithradates VI av Pontos, noe som mest sannsynlig også har ført med seg interne konflikter mellom ulike deler av adelen. Hvor dramatisk denne perioden var, ser vi gjennom det faktum at det tradisjonelle dynastiet ariarathidene gikk i oppløsning, og at den første kongen i det nye dynastiet, Ariobarzanes, ble drevet i eksil en fem-seks ganger, vekselvis av Tigranes og Mithradates VI (Sullivan 1990:57). Kong Ariobarzanes I hadde utypisk nok blitt valgt av adelen i Kappadokia, og var den første kongen til å åpenlyst kalle seg *philoromaios*, romervenn (Sullivan 1990:55,57). I tillegg til å være svært avhengig av Roma, ser kongen ut til å ha hatt dårlig kontroll over riket, gjelden til romerske senatorer var stor, og skatteinnkrevningen kastet lite av seg (Sullivan 1990:55-6).

Roma gjorde sin innflytelse gjeldende i enda større grad da Antonius avskaffet Ariobarzanes' nye dynasti ved å avsette hans barnebarn Ariarathes X i 36 fvt.(Sullivan 1990:182). Mer enn femti år senere ble kongedømmet annektert av romerne, i 18 evt., omtrent samtidig som Kommagene (Sullivan 1990:185). Kommagene ser ut til å ha delt en rekke andre trekk med Kappadokia også, og er derfor interessant i et komparativt perspektiv. Bruken av *philoromaios* deles av begge dynastiene og strukturen innad i kongedømmene ser ut til å ha en del likhetstrekk med få byer, flate sletter og sterke festninger (*Strabon XII.2.6-2.9*). De

opplevde begge å ligge utsatt til mellom stormaktene, selv om Kommagene ser ut til å ha kommet heldigere fra denne klemmen. Vi skal likevel se at det også er forskjeller, blant annet i hvordan kongene fremstilte seg selv.

1.3 En innføring i kongeriket Kommagenes geografi og historie

1.3.1 Geografi

Figur 1 Det nære østen og Iran i de siste tre århundrene fvt. som viser landskapene vi kommer til å støte på i denne oppgaven. Midt i det første århundret fvt. ble den romerske provinsen Syria etablert vest for elven Eufrat, mens det partiske riket begynte på østsiden av denne elven

I Strabons (64 fvt.-24 evt.) ellers omfattende geografiske verk *Geografika* er det dessverre lite informasjon å hente om Kommagene. Vi får vite plasseringen sånn noenlunde, og kongedømmet skal ha ligget mellom Eufrat og Taurus-fjellene (*Strabon 16.2.1-3.7*). De ”politiske grensene” hvis man kan snakke om et slikt fenomen i antikken, ser i Antiochos’ tid ut til å ha vært den romerske provinsen Syria i sør og sørvest, det Roma-vennlige

kongedømmet Kappadokia i nord og nordvest, Kilikia i vest, kongedømmet Armenia i nordøst, og det partervennlige kongedømmet Osrhoene i øst over Eufkrat (Sullivan 1990:107). Landet bestod og består for det meste av elvesletter, ved blant annet Eufkrat og Nymfaios (Kahta Çay), omgitt av fjell og mer kupert terreng. Strabon fremhever området rundt Samosata, hovedstaden og en sterk festning, som svært fruktbart (*Strabon 16.2.3*). Hvis vanningsystemene har vært noenlunde utviklet, er det på bakgrunn av eksempler fra området i dag rimelig å anta at man har kunnet dyrke det meste, selv om Strabon fremhever frukttrær og vin (*Strabon 12.2.1*). Det nevnes også flere steder at kongedømmet kontrollerte viktige overganger over Eufkrat, og dermed handelsruter (*Cic. Ad Fam. 8.10.1, Strabon 16.2.1., Appian, Syriaca 48. Dio 49.13 Plinius Naturalis Historia 5.86*).

Til sammen var dette tydeligvis nok til å gjøre kongedømmet svært rikt, noe all byggeaktiviteten og festivalene til Antiochos tyder på, men som også går igjen i de antikke kildene (*Plut. Ant. 34, Tac. Ann. 2.81*). I det mer kupert terreng i landet er det sannsynlig at avl av småfe har vært viktig, slik som i dag. Riket ser ut til å ha hatt flere kongelige residenser. Samosata var sterkt befestet, og var stedet Antiochos utholdt Antonius' beleiring. Basert på arkeologi og innskrifter ser også de to tvillingbyene Arsameia ved Nymfaios og Arsameia ved Eufkrat ut til å ha fungert som sterke kongelige festninger (*A 23-4*), de lå begge langt nord i riket, mens Samosata er mer sentralt plassert geografisk. Alle disse anleggene er enten anlagt ved Eufkrat eller en av sideelvene, som må ha vært viktige forsyningsruter ved beleiring, og kommunikasjonsveier til vanlig. De historiske kildene og vekten på defensive anlegg tegner et bilde av et defensivt og forsiktig kongedømme, noe som kanskje ikke er så rart hvis man ser på den geopolitiske situasjonen, plassert mellom to stormakter som kongedømmet kom til å bli liggende.

1.3.2 En innføring i kongedømmets historie

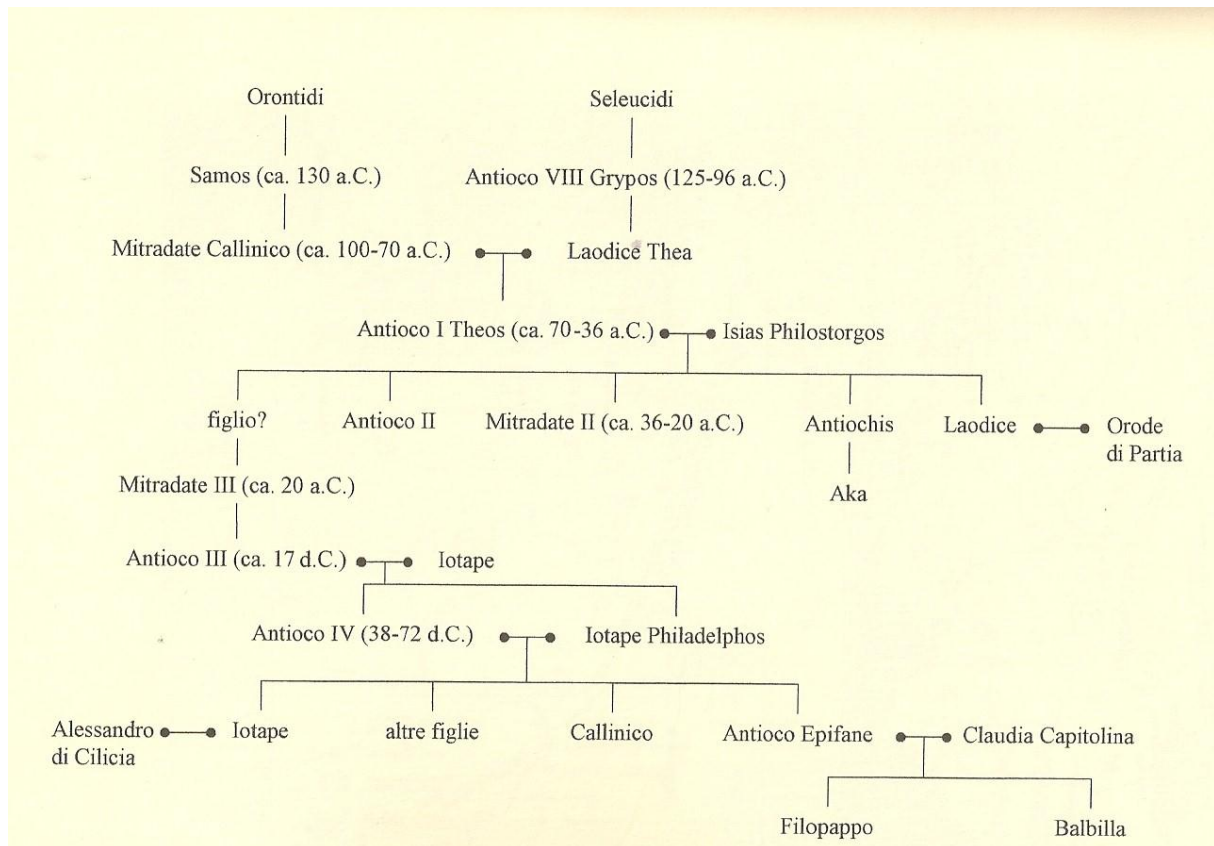

Fig. II Slekststre over den kommagenske kongefamilien

Kommagene lå i en del av Midtøsten som tidlig ble en del av de store imperiedannelsene som var et seiglivet fenomen i området. For Kommagenes del kan man nevne i fleng; Mitanniriket, Hittiterriket, det ny-assyriske riket og ikke minst akemenidene (Roaf 2000:134,139,191,208-9). Av disse var det akemenidiske riket det klart største, der det strakte seg fra kysten av Lilleasia til grensen mot India. Det var disse herskerne, representert ved den største av dem, Dareios I, Antiochos senere skulle gjøre krav på å stamme fra. Imidlertid ble akemenidenes overherredømme erstattet av seleukidenes (som Antiochos gjorde krav på som opphav på morssiden) etter Alexanders erobringer. Denne overgangen skulle få store konsekvenser for hele Midtøsten, både politisk og kulturelt, og førte blant annet med seg en helt ny tidsregning, den seleukidiske (Kuhrt og Sherwin-White 1993:22).

Mot midten av det andre århundret fvt. skulle imidlertid dette vidstrakte riket få store problemer med å holde kontrollen over sine viktigste områder. En ny ekspansiv maktfaktor,

det iranske partiske riket, var på fremmarsj, og rundt midten av det andre århundre fvt. fikk parterne kontroll over seleukidiske kjerneområder i Iran og Babylonia, inkludert den viktige Seleukeia ved Tigris (Shore 1993:18-19). For flere områder betydde den seleukidiske svekkelsen økt autonomi, og flere nye, selvstendige kongedømmer så dagens lys. Blant disse var Elymais, Persis, Mesene, Judea og Kommagene. (Sherwin-White og Kuhrt:1993:225).

Om den første kommagenske kongen vet man nesten ingenting, annet enn at han var en guvernør som skal ha revet provinsen sin løs fra seleukideriket rundt år 163/2 fvt. (Sullivan 1977:743). For eksempel finnes det ingen mynter bevart fra denne herskeren, så det er til og med usikkert om han kalte seg konge. Fra hans sønn, kong Samos (ca.130-100 fvt.), Antiochos' farfar, har vi bevart to forskjellige mynttyper, den ene i iransk, den andre i gresk-seleukidisk stil, og han kaller seg konge (fig.24,35). Hans etterfølger, Mithradates Kallinikos I, (ca. 100-70 f.v.t) vet vi ikke så mye mer om enn det Antiochos senere forteller i sine innskrifter, nemlig at han giftet seg inn i det seleukidiske dynastiet med Laodike Thea Philadelphos, datter av den siste store seleukidekongen Antiochos VIII Epiphanes (125-96 fvt.), eller Grypos (kroknese) som han kalles i litteraturen (Sullivan 1977:753). Han utga i likhet med faren mynter, der han kun bar tiara etter iransk skikk (fig. 25). Den første halvdel av det første århundret var, som vi har sett, turbulent i Midtøsten. Tigranes av Armenia utnyttet dette til fulle og tok den viktige seleukidebyen Antiokia vest i Syria i 83 fvt. (Sullivan 1977:755).

Underveis er det svært sannsynlig at han fikk til en form for ordening med kong Mithradates av Kommagene, som kontrollerte viktige krysningspunkter over Eufrat-elven (Goell 1996:23), som er praktisk når man skal inn i Syria fra Armenia. Hvordan dette forholdet fungerte vet vi lite om, annet enn at det også må ha vært viktig for hans sønn Antiochos I. (69-36 fvt.). Han utga nemlig mynter der han har det nesten eksakt samme hodeplagget som Tigranes av Armenia, den såkalte armenske tiaraen (fig. 23). Antiochos' forhold til Tigranes vet vi heller ikke mye om, annet enn hva Antiochos' gåtefulle innskrift fra Sofraz Köy forteller oss. Der hevder han at han var den første som bar kidarisen/tiaraen, tiaraen også Tigranes bar (*SO 5-6*). Den mulige betydningen av dette kommer jeg tilbake til senere. Det som er mer sikkert, er at Antiochos skulle velge å gå mot sin tidligere overkonge Tigranes, da denne slåss mot den romerske generalen Lucullus i den tredje mithradatiske krig i 69 fvt. (*Plut. Luc. 21,26-8*). Pompeius tok etter hvert over kommandoen, og Antiochos må ha vært en såpass verdifull støttespiller at Pompeius ved slutten av krigen tilkjente Antiochos en svært strategisk by,

Seleukeia/Zeugma ved Eufkrat (Sullivan 1977:764). Antiochos hadde med andre ord gode grunner til å kalle seg *philoromaïos* (romervenn), noe han gjør helt fra det man regner som hans tidligste innskrift (for spørsmål om datering se Facella 2010:186).

Det neste man hører om Antiochos etter dette, er at hans status blir gjort offisiell. I 59 fvt. blir han offisielt erklært som en venn og alliert av det romerske folk i Senatet i Roma. Han blir bekreftet som konge, muligens takket være bestikkelser til de mektigste romerske senatorene (Facella 2010:187,194-5). Som en markering av vennskapet får han blant annet overrakt en toga, en kilde til latterliggjøring av kongen hos Cicero (*Cic.Q.Fr.II,10*). Antiochos' neste utfordring kom fra øst, etter triumviren Crassus' katastrofale nederlag i sitt partiske felttog i 53 fvt. Denne romerske militære og diplomatiske fadese resulterte i at parterne, som hittil hadde holdt seg øst for Eufkrat, sendte tropper over elven. I 51 fvt. passerte de Eufkrat, mest sannsynlig gjennom Kommagene, og herjet romerske områder (Sullivan 1977:767). Samtidig som det ikke er tegn til at Antiochos gjorde motstand mot deres invasjon, eller hindret dem i å passere, skal han likevel ha gitt beskjed til romerne om at parterne var på vei (Sullivan 1977:767).

Antiochos skal i det samme tidsrommet ha giftet bort en datter til parterkongen Orodes II (57-38 fvt.), og var ifølge Cicero en upålitelig alliert (*Cic. Ad Fam XV,1*). Til tross for denne tilsynelatende vaklingen, mer sannsynlig et fortvilet forsøk på å beholde sin posisjon og sitt kongedømme, sendte han noen år senere militær støtte til sin velgjører Pompeius da han tapte slaget mot Cæsar ved Farsalos (*Caes. BC 3.4*). Antiochos' neste opptreden hos de romerske historieskriverne skulle igjen involvere partiske styrker som krysset Eufkrat gjennom Kommagene. Dette hendte i 40 fvt. sent i Antiochos' styre (Facella 2006:244).

Foranledningen for angrepet var de store urolighetene i det romerske imperiet, forårsaket av en ny borgerkrig. Invasjonen ble ledet av sønnen til parterkongen. Kong Antiochos slapp nok en gang den partiske hæren gjennom riket sitt. Problemet oppstod da denne dyktige hærføreren, Pakoros, ble drept i et slag mot Bassus, en av Marcus Antonius' generaler. Noen av de flyktende parterne søkte da tilflukt i Kommagene, det førte til at romerske styrker beleiret hans hovedstad, Samosata, i 38 fvt. (Sullivan 1977:768). Antiochos holdt ut beleiringen, og Antonius måtte trekke seg tilbake, muligens med kommagensk gull i bagasjen (Sullivan 1977:769), gull kunne nok en gang sikre romersk vennskap, kan det se ut til.

For Antiochos skulle gleden bli kortvarig, om romerne lot seg lokke med gull var den nye parterkongen mindre medgjørlig. I 36 fvt. drepte Phraates IV sine halvbrødre, de partiske prinsene som var Antiochos' barnebarn. Den romerske historieskriveren Dio er veldig knapp i sin beretning, men hevder at Antiochos forståelig nok protesterte mot mordet på sin datters sønner, men at han da selv ble drept av Phraates (*Dio 49.23.3-4*). Kildene til Antiochos' etterfølgere på tronen er heller ikke spesielt utfyllende. Hans sønn Mithradates II dukker opp i forbindelse med slaget ved Aktium, som han hadde sendt tropper til, i likhet med sin far til den tapende siden. Han blir imidlertid tilgitt av Augustus, men mister sannsynligvis farens tidligere utvidelse av kongedømmet når Seleukeia/Zeugma blir annektert til den romerske provinsen Syria (Facella 2006:63, Sullivan 1977:775,777).

Mithradates ser ut til å ha blitt tettere knyttet til Roma enn Antiochos hadde vært. I tillegg til å fremheve at han var en romervenn, fikk han i løpet av sitt styre oppleve at Roma blandet seg hardhendt inn i kommagenske forhold. Bakgrunnen for dette skal ha vært at Mithradates' bror Antiochos skal ha drept en romersk utsending. Han ble deretter hentet til Roma og henrettet, og Sullivan hevder dette skyldtes tronstrid i Kommagene (Sullivan 1977:778). Etter denne dramatiske hendelsen følger flere konger i rask rekkefølge, før en enda mer dramatisk forandring fant sted i 17 evt., da Tiberius gjorde om kongedømmet til en romersk provins (Sullivan 1977:784-5). Den siste kongen, Antiochos III, skal ha fått romersk borgerskap og navnet Julius i likhet med sine etterkommere (Sullivan 1977:783). Kongedømmet i Kommagene var imidlertid ikke borte for alltid.

Litt over tjue år senere blir Kommagene underlig nok kongedømme igjen. Årsaken var en beslutning tatt av Caligula, som skal ha hatt et tett forhold til Antiochos IV, sønn av Antiochos III. Under Claudius fikk han tildelt nye territorier av romerne og betalte senere tilbake ved å yte Roma helhjertet innsats da han personlig deltok i å slå ned jødiske opprøret (Sullivan 1977:787,790-1). Antiochos IV (38-72 evt.) hadde en lang regjeringstid og ble regnet som den rikeste av kongene som var underlagt Roma ifølge Tacitus (*Tac. Ann. 2.81*). Forholdet til Roma var godt. Han utga mynter som hadde flere likhetstrekk med romerske utgaver, der han ikke bar tiaraen, men kun et diadem (Facella 2006b:101). På sine eldre dager skulle han imidlertid oppleve enda en romersk annekasjon i 72 evt. under keiser Vespasian (Sullivan 1977:792-3). Påskuddet skal ha vært et for tett samarbeid med parterne. Det endte med at ekskongen og hans prinser etter hvert fikk slå seg ned i Roma, og neste generasjon, barnebarnet til den siste kongen, ble en del av det romerske senatsaristokratiet.

Den siste etterkommeren etter den kommagenske kongeslekten og den siste Antiochos av Kommagene, om enn ikke konge i realiteten, var Gaius Julius Antiochus Epiphanes Philopappus, eller på gresk kong Antiochos Philopappos (Sullivan 1977:797). Han drev det helt til å bli romersk konsul, men i likhet med sin forfader Antiochos I laget han et iøynefallende gravmonument, ikke i Kommagene, men på en høyde i Athen, det såkalte Philopappos-monumentet der han fremhever sine romerske embeter og sine seleukidiske og kommagenske forfedre (Sullivan 1977:796-7). Slik endte de Roma-vennlige, men parterallierte kommagenske dynastene opp med å bli romerske embetsmenn. En slik utvikling må ha vært vanskelig å forutse for Antiochos den første, som måtte balansere mellom romerske og partiske krav.

1.4 Kommagene i forskningslitteraturen

Kommagenes spesielle kildesituasjon har naturlig nok hatt en vesentlig innvirkning på forskningslitteraturen. Som Smith påpeker, er Kommagene under Antiochos den eneste veldokumenterte hellenistiske herskerkulten (1988:23). Den er helt unik både siden den er forholdsvis lett daterbar, og siden innskriftmaterialet er såpass detaljert og velbevart. Kommagene ser ut til å være et av de få kongedømmene i perioden hvor kildene produsert av kongen selv er mer rikholdige enn referansene til det i romerske historieverk. Dette har påvirket forskningen ved at det naturligvis er blitt lagt en viss vekt på å rekonstruere hendeshistorien, som det til dels råder stor usikkerhet om (hvordan var for eksempel Mithradates og Antiochos' forhold til Tigranes av Armenia?, men se diskusjon 3.3.2), samt at forskningen til en viss grad har vært dominert av arkeologer og innskriftspesialister som for eksempel Teresa Goell og Friedrich Karl Dörner, som var med på utgravningene på Nemrut Dag og i Arsameia på Nymphaios, samt Helmut Waldmann, som samlet mange av de kommagenske innskriftene til ett korpus.

1.4.1 Arkeologenes dominans, tradisjonelle problemstillinger

Kommageneforskningen begynte for alvor i det nittende århundre, da de to tyske reisende Karl Humann og Otto Puchstein begynte å fjerne stein og løsmasser oppe på Nemrut Dag og avdekket de kolossale gudestatuene og mange av relieffene der, samt den store *Nomos* (Lov)-innskriften (*N*). De reiste også rundt til andre av de kommagenske kongenes anlegg og noterte seg innskrifter fra blant annet Gerger og Karakuş (Goell 1996:27-9, Humann & Puchstein 1890:290-372). Funnene deres ble publisert i 1890 som en del av deres tobindsverk *Reisen in*

Kleinasien und Nordsyrien fra 1890. Først i andre halvdel av det 20. århundre ble det gjort videre fremskritt i kunnskapen om Kommagene. Teresa Goells arkeologiske team, i samarbeid med Friedrich Karl Dörner, fikk gjennomført en mer omfattende og systematisk utgravning av både Arsameia på Nymfaios og Nemrut Dag (Goell 1996:28-9).

Utgravningene pågikk til et godt stykke ut på 70-tallet (Facella 2006:28-9). Store restaureringsarbeider har også blitt gjennomført. I 1987 ble stedet UNESCO-listet som et verdensarvssted, og er i dag et stort turistmål (Wagner 2000:2-3). Det ble også gjort viktige funn på 70-tallet, stelen fra Sofraz Köy, som fikk stor innflytelse på forskningen og avfødte fasetenkningen om Antiochos' religion (Facella 2006:39-40). Et stort tilbakeslag kom i løpet av åttitallet med det tyrkiske Anatolia-prosjektet, da en kunstig innsjød la Kommagenes hovedstad Samosata under vann (fig. 71.72).

Det arkeologiske arbeidet har likevel fortsatt, med et viktig funn av en stele i Seleukeia/Zeugma, publisert så sent som i 2003 (Crowther 2003:57-67). På 2000-tallet så det også ut til at interessen for Kommagene var ad oppadgående med flere viktige artikler og den store syntesen over kommagensk historie skrevet av Margherita Facella (Facella 2006,2006b,2010). I tillegg kom en viktig samling av artikler om forskjellige aspekter av Antiochos' kongedømme, *Gottkönige am Euphrat - Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene*. Den tok for seg den historiske bakgrunnen, religionspolitiske aspekter og presentasjoner av utgravningene i Samosata, Doliche og Seleukeia/Zeugma. Denne samlingen utvider spekteret for Kommageneforskningen ved at man har trukket inn et komparativt perspektiv (spesielt Hoepfner og Metzler). Samtidig gir man en mer syntetisert og helhetlig fremstilling av den kommagenske religionen ved Antiochos' herskerkult, noe som bortsett fra hos Waldmann hadde vært en mangelvare innenfor feltet. Likevel er flertallet av bidrag også i dette tilfellet arkeologiske studier og tilstandsrapporter for forskjellige utgravninger (se spesielt Ergeç/Önal/Wagner og Zoroglu).

Blant det store antallet arkeologer ser det ut som Richard D. Sullivans *The Dynasty of Commagene* (1977), var det første forsøket fra en historikers side på å skrive en hendelseshistorie for Kommagene. Margherita Facella, også filolog og historiker, utga i 2006 den langt nyere *La Dinastia degli Orontidi nella Commagene Ellenistico-Romana*, som er langt mer omfattende, i tillegg til at den tar i bruk et mye bredere spekter av kilder. I stedet for å begynne den kommagenske historien ved løsrivelsen fra seleukidene i det andre århundre

fvt. som Sullivan, går hun tilbake til det orontidiske dynastiets opphav under akemenidene. Videre drøfter hun sentrale problemstillinger som for eksempel hvilket område som utgjorde Kommagene, og hvilken tilknytning de senere kommagenske kongene egentlig hadde til det orontidiske dynastiet og dermed deres mulige armenske tilknytning (Facella 2006:51-64, 169-205).

Hun tar opp andre typiske problemstillinger som tolkningen av de arkeologiske kildene og hva man kan lese ut av dem, for eksempel det såkalte "løvehoroskopet" fra et mystisk relieff på Nemrut Dag, og det stadig tilbakevendende dexiosis-motivet, på relieffer over hele kongedømmet, hvor Antiochos utveksler håndtrykk med flere av gudene (Facella 2006:261-9, 286-91). Andre viktige spørsmål har vært kronologi, statskultens forskjellige "faser" og identifiseringen av Antiochos' forfedre på de ofte svært fragmentariske anerelieffene fra Nemrut Dag (Facella 2006:270-78,279-91). Dette er spørsmål som tidligere ble tatt opp av Dörner, blant annet i hans verk *Kommagene* fra 1981. Et annet sentralt spørsmål er hvorvidt det har vært noen ildhelligdommer i Kommagene, noe kun Waldmann i senere tid har fortsatt å hevde (Facella 2006:259-60). Hun gjør det selv klart at det store omfanget av hennes verk har gjort at enkelte tema nedprioriteres, slik som religion (Facella 2006:13). Dette kan virke merkelig når Antiochos' statskult står for majoriteten av de tilgjengelige kildene til Kommagene i perioden.

1.4.2 Nye tilnærminger

Tradisjonelle problemstillinger knyttet til det viktigste kildematerialet (Antiochos' anlegg) er naturligvis viktige. Analyser som drøfter den kommagenske kongens selvframstilling på et mer helhetlig plan, har imidlertid så langt vært sjeldne. Jeg har nevnt enkelte av artiklene fra *Gottkönige* som pekte utover dette viktige, men noe snevrere fokuset. Eksempler på en ny retning er for eksempel Metzlers bidrag *Kommagene von Osten her Gesehen*, som både er komparativt i forhold til nomadefolks materielle kultur, og i større grad benytter det rikholdige ikonografiske kildematerialet fra Nemrut Dag. Jacobs gir i sin artikkel *Das Religionspolitik des Antiochos I von Kommagene* et viktig bidrag til å se på hvor iransk Antiochos' statsreligion egentlig var, selv om det anatiske perspektivet med fordel også kunne blitt trukket frem. Hoepfner i *Arsameia am Nymphaios und der Allgötterkult Antiochos' I.* er på sin side viktig fordi han legger vekt på mottakerperspektivet, hvem som er målgruppen for Antiochos' dynastiske og religiøse budskap (Hoepfner 2000:67).

Dette forholdet relateres naturlig nok til kildesituasjonen, jf. Fowlers påstand om at kildematerialet herfra mangler en meningsfull kontekst (Fowler 2005:128). Kommagene og Antiochos' herskerkult brukes likevel flittig som komparativt eksempel også når det gjelder kongelig selvframstilling. Både på forsiden, i introduksjonen og i teksten om den partiske kongeideologien er det referanser til Kommagene og Antiochos i artikkelsamlingen *Imaginary Kings, Royal Images in the Ancient Near East, Greece and Rome* fra 2006. Det ser ut til å foregå mye spennende forskning for tiden om kongeideologi og selvframstilling, spesielt om parterne (Fowler 2006, Studia Parthica 2011), men også om andre anatoliske kongedømmer som Pergamon, der kongenes synkretistiske anlegg behandles (Kuttner 2005). Kuttner bruker også Kommagene som komparativt eksempel, og markerer kanskje en økende interesse for de synkretistiske sidene ved dynastiske guder og herskerkulturer i hellenistisk tid (jf. senere forskning på seleukidene hos for eksempel Erickson 2011 om Apollon-Nabu).

Derfor ville det kanskje vært på tide at også Kommagene nyter godt av dette komparative perspektivet for å kaste lys på Kommagene istedenfor omvendt. Her ser vi kanskje konsekvensene av Kommagenes problem i forskningen, uttrykt av Theresa Goell, om at temaet er "too Classical for Orientalists, too Oriental for Classicists" (Goell 1996:31). Nå har ikke perspektivet på kongelig selvframstilling vært helt fraværende i kommageneforskningen. Facella har ledet an også her, men hun har i sine artikler fra henholdsvis 2006 og 2010 fokusert mer på detaljerte problemstillinger, blant annet hva Antiochos' status som romerveen og grekerveen innebar, men da stort sett basert på litterære kilder, samt titulaturen til Antiochos. I den ene artikkelsamlingen, *Kingdoms and Principalities in the Roman Near East*, blir ellers måten konger som manøvrerte i spennet mellom Roma, parterne, iransk og hellenistisk kultur, drøftet (Fowler, Primo, Facella 2010).

Et komparativt grep når det gjelder denne typen konger er ellers ikke så vanlig, men i *Théocraties et rois clients: Antiochos Ier de Commagène et Hérode le grand*, gjør Schwentzel nettopp dette, og er klar på at han mener Antiochos var en romersk klientkonge, allerede i tittelen. Imidlertid er det for Antiochos' del omtrent utelukkende de epigrafiske kildene som benyttes. Youngs imponerende ikonografiske grunnarbeid i utgravningsrapporten fra Nemrut Dag brukes for eksempel ikke. Vil disse styrke hans påstand om Antiochos som en romersk klient? Young utførte enkelte ikonografiske analyser i sitt kapittel om skulpturanalyse (Young 1996:379-414, 418-471), men han behandlet stort sett enkeltelementer. Overordnede betraktninger og konklusjoner når det gjelder dette

materialet, er det mindre av. Målet med oppgaven blir ikke nødvendigvis å løse noen av de arkeologiske gåtene eller dispuuttene som det fremdeles er mange av, men heller behandle den kongelige selvframstillingen fra en historikers mer overordnede perspektiv. Samtidig skal et bredest mulig kildetilfang, ikke bare de skriftlige, benyttes, kombinert med et komparativt blikk, og en behandling av Antiochos' religion.

1.5 Kilder

1.5.1 Kommagenske dynastiske kultanlegg-hver til sin helligdom

Siden kildene til Antiochos' selvframstilling i svært stor grad stammer fra hans dynastiske helligdommer tilknyttet landets statskult, vil jeg her gi en generell innføring i hvordan de var lagt opp og organisert. I Nemrut Dag-innskriften (N), får vi et innblikk i hvordan opphavsmannen, Antiochos I., hadde tenkt seg organiseringen.

The population of my empire I have divided up for the purpose of these assemblies, festival gatherings, and sacrifices, and directed them to repair by villages and cities to the nearest sanctuaries, whichever is most conveniently located for the festival observance. Moreover, I have appointed under the same title that, in addition to the observance just named, my birth on the sixteenth and my accession on the tenth shall be observed every month by the priests. (N 75-105)

Hele kongedømmets befolkning skulle altså delta i festivaler til ære for Antiochos to ganger i året, mens spesielle prester skulle feire ham to ganger hver eneste måned. Ved de store feiringene ser det ut til å ha vært et stort kultpersonale i sving, med prester og et stort antall *hierodouloi*, tempelslaver. Imidlertid er det kun funnet referanser til disse i innskriftene fra de større helligdommene, som på Nemrut Dag, i Arsameia ved Nymfaios, Arsameia ved Eufrat og i hovedstaden Samosata. Bortsett fra når det gjelder Samosata, og i en helligdom reist av Antiochos' sønn Mithradates II i Karakuş, ser denne forskjellen i "bemanning" ut til å sammenfalle med et skille man finner i forskningslitteraturen om Kommagene, mellom *hierothesion* og *temener* (*temenos* i entall). *Hierothesion* betyr noe i retning av "hellig hvilested" (N 36), og gravhelligdommene er tilegnet henholdsvis Antiochos' farfar (Arsameia ved Eufrat), hans far Mithradates (Arsameia ved Nymfaios) og Antiochos selv (Nemrut Dag) (Gf 7-8, A 28-9, N 36-9).

Ut fra innskriften fra Arsameia ved Nymfaios, ser det ut til at Antiochos' far selv etablerte sitt eget gravmæle, mens statskulten med en omfattende organisering og felles festivaler for hele

landet, ser det ut til at stammer fra Antiochos' tid, dette på grunn av at kulttekstene vi har bevart begynnelsen på, uten unntak er satt opp av enten Antiochos eller hans sønn (*A, N, K, Sx, SO*). I tillegg er innskriftene innbyrdes svært like, og det virker dermed rimelig å spore dem tilbake til samme tid og opphavsmann (se for eksempel identiske partier i *BEc* fra Seleukeia og *N*, Crowther 2003:58-62). Hierothesiene ser i det hele tatt ut til å ha vært mer påkostet enn temenene, noe som går klart frem av Nemrut Dag, helligdommen viet Antiochos selv, med to store terrasser hugget inn i fjellet på hver side av en femti meter høy tumulus laget av et enormt antall nevestore steiner. På hver av terrassene stod dessuten fire 8-10 meter høye sittende kolossalstatuer av Antiochos og gudene og nesten førti relieffer med Antiochos, gudene og hans forfedre på (fig. 90,91) (Akurgal 1978:348). Når vi vet at dette var plassert på og rundt en fjelltopp på over 2000 m.o.h. sier det seg selv at det er enorme proporsjoner, og at mye penger og prestisje har vært involvert i konstruksjonen av et hierothesion.

De som er dedikert til faren og farfaren ser ut til å ha vært enklere, men i Arsameia ved Eufkrat finner vi et 4 meter høyt relieff som viser Samos (fig.7), og i Arsameia ved Nymfaios finner vi både relieffer og rester av kolossalstatuer (fig. 95,1,86). Også hierothesiene sønnen hans bygget har svære tumuluser (fig. 87,96). Temenene var langt enklere strukturer. *Temenos* betyr hellig område, og i den greske verden trengte det ikke å omfatte mer enn et avgrenset område med et alter, og kanskje et kultbilde viet en gud (Burkert 1985:50). Den kommagenske varianten ser ut til å passe noenlunde med dette skjemaet, kultbildet er imidlertid i motsetning til gresk praksis erstattet med et relieff som viser Antiochos ta en av gudene i hånden, som regel Apollon eller Herakles (fig. 20,22,65,66).

En kultinnskrift har også vært en del av disse anleggene, noen ganger på baksiden av bilderelieffet (*SO, BEc*) (Fig. 97). Det er rimelig å anta, basert på kultinnskriftene, at det også har vært et alter knyttet til disse temenene. Det er mulig disse har fungert som "filialer", i den kongelige kulten, slik at de som ikke hadde mulighet til å dra til de større sentrene hvor hierothesiene var plassert, likevel skulle få delta i feiringen av kongen og hans dynasti. Det ser ut til at i likhet med gresk praksis har disse kulthandlingene og festivalene foregått utendørs, noe som er naturlig hvis en hel befolkning skulle delta, og flest mulig skulle nyte godt av serveringen og musikken som nevnes (*A 133-151, N 150-171*).

1.5.2 Kildesituasjonen for Antiochos' program

Kildesituasjonen for Kommagene er spesiell, siden man har et såpass rikholdig utvalg av kilder fra det innfødte perspektivet. Kilder med et utenfra-perspektiv, som greske og romerske historikere, svært viktige i kunnskapen vi har om for eksempel parterne, er derimot mangelfulle. Dette er både en stor styrke og potensielt et problem, siden dateringsspørsmål og spørsmål om realpolitiske forhold blir vanskelig å besvare. Imidlertid er kongedømmet uvurderlig som en kilde til herskerkultur i hellenistisk tid, hvordan konger av mindre kongedømmer ble påvirket av ulike kulturer og ikke minst som temaet for denne oppgaven tar opp, forholdet til stormaktene rundt dem og hvilken betydning dette hadde for deres selvfremstilling.

For å få mer ut av kildene, har jeg også tatt i bruk den komparative metoden, siden man for eksempel vet mer om hendelseshistorien til kongedømmet Pontos, Kappadokia, Armenia og Partia, har jeg aktivt sammenlignet dem med Kommagene, der det virket fruktbart, for eksempel som vi skal se når det gjelder forholdet mellom realpolitikk og en konges selvfremstilling. Til sammenligningen har jeg prøvd å bruke kongedømmer som både har likhetstrekk, men også er svært forskjellige fra, Kommagene, slik som Kappadokia, Kommagenes naboland. Dette kongedømmet ser ut til å ha hatt mange av de samme utfordringene, men løste dem på til dels svært ulikt vis. Det gjelder blant annet graden av kontakt med Roma. Sammenligninger blir viktig for å bedre forstå Antiochos' realpolitiske situasjon, og konteksten for hans prosjekt, noe enkelte mener har vært umulig å få tak i (Fowler 2005:128). Viktigst er naturligvis kildene, og av dem har vi både litterære, epigrafiske og ikonografiske. I det følgende vil de bli presentert etter tur, før jeg mot slutten vil se på deres relevans i forhold til realpolitikk etter deres viktighet for kongelig legitimitet..

1.5.3 Litterære kilder

De litterære kildene til Kommagene er stort sett relatert til hendelseshistorien, og involverer nesten uten unntak Roma i form av romerske generaler som er på felttog i området. I tillegg skriver disse romerske historikerne, som Dio Cassius, Appian, Plinius den eldre og Plutark, mer enn hundre år etter begivenhetene fant sted, og på detaljnivå er de ikke alltid enige, for eksempel i spørsmålet om hvordan forholdet egentlig var mellom Lucullus og Antiochos og Pompeius og Antiochos. Et annet problem er at man ikke har Antiochos' versjon, noe som ville gitt oss en langt bedre forståelse av disse hendelsene. En fordel med at de skrev lenge etter hendelsene, kan likevel være at de ikke vil ha hatt noen spesiell grunn til å ta hensyn til

aktører som fremdeles var i live, og dermed kanskje kunne være mer upartiske, spesielt når det gjaldt et forholdsvis ubetydelig kongedømme.

En mer samtidig kilde er Cicero og hans brev. I egenskap av prokonsul i den romerske provinsen Kilikia, kom han også i kontakt med Antiochos. Bortsett fra det faktum at han ikke stoler helt på Antiochos og andre småkonger, kanskje naturlig i og med at disse lå mellom to stormakter, er det dessverre ikke veldig mye å ta fatt i. Vi får riktignok viktig indirekte informasjon når Cicero gjør narr av togaen Antiochos har fått for å markere at han er godtatt som en venn av det romerske folk (*Cic. Q. Fr. II, 10*). For å finne ut av hvordan Antiochos selv oppfattet sin stilling i forhold til Roma, er vi imidlertid avhengig av kilder som har opphav i Kommagene, av disse er de epigrafiske, som vi skal se, svært viktige.

1.5.4 Epigrafiske kilder

De mange innskriftfunnene som jeg har nevnt i forbindelse med Antiochos' dynastiske anlegg er et unikt kildemateriale. De gir detaljerte forskrifter samt delvis Antiochos' intensjoner ved opprettelsen av sin herskerkult. Det er Antiochos selv som "snakker" direkte til oss, noe som gjør dem til svært gode kilder til hvordan han ville fremstå. Det jeg har konsentrert meg om som viktig er disse innskriftene som kilde til blant annet hans titulatur, en viktig del av hvordan en konge fremstår for sine undersåtter, samt hvordan religionen hans fungerte, og hvilke elementer han la vekt på, både greske, iranske og anatoliske, i sin kult. Innskriftene er ikke fullstendig bevart fra alle temenene og hierotesiene nevnt tidligere, men flere av dem er overraskende komplette. Innskriften fra Arsameia på Nymfaios (A) er for eksempel på hele 256 linjer uten alvorlige lakuner. Dette gjelder også den store innskriften fra Nemrut Dag (N), som er på 237 linjer.

Til og med en innskrift fra en mer perifer del av Antiochos' kongedømme, fra Seleukeia ved Eufrat/Zeugma (*BEc*), er forholdsvis komplett.

Fordelen med disse innskriftene er at man stadig gjør nye funn, slik som innskriften fra Seleukeia, publisert i 2003 (Crowther 2003:58-67). Funn av nye innskrifter som denne, bidrar til å korrigere bildet av Antiochos og hans kult, noe spesielt funnet av Sofraz Köy-innskriften (*SO*) gjorde på 70-tallet (Facella 2006:39), og som Seleukeia-innskriften kanskje kommer til å gjøre. Det er ikke alltid like lett å tolke hva Antiochos vil uttrykke i innskriftene sine, men det gjør ikke om på det faktum at de er forholdsvis rikholdige og godt bevart fra flere forskjellige steder av kongedømmet. Alle er fra regjeringstiden til Antiochos, noe det ser ut til å råde

enighet om bortsett fra hos Waldmann (Waldmann 1973:13-15). En annen innvending mot innskriftene som kilde kan være at det regnes som såpass avansert gresk (Smith 1988:104) at man kanskje kunne tro noe av innholdet stammet fra konvensjoner for herskerkulturer fulgt av en litterært velutdannet greker.

Mot dette taler at Antiochos' egen mor var seleukide, og at han sannsynligvis vil ha hatt god kjennskap til et språk som var blitt deler av Midtøstens *lingua franca*. For det andre tyder et nyord som hierothesion (Facella 2006:256), som betegner de største anleggene til Antiochos, at hans kultinnskrifter på langt nær har fulgt noen etablerte konvensjoner slavisk. For oppgavens formål hadde det selvfølgelig vært verdifullt om Antiochos hadde sagt mer om sitt forhold til sine naboer i Armenia, Partia og Roma, men i en genre som går ut på å hylle en hersker er det neppe særlig vanlig å finne mange referanser til sterkere venner eller rivaler.

1.5.5 Numismatiske kilder

De numismatiske kildene er også svært viktige når man vil drøfte en konges selvframstilling, siden de er et offisielt produkt godkjent av herskeren, med hans bilde på. Det er dermed usannsynlig at en slik kilde fremstiller en hersker i sterk strid med måten vedkommende oppfattet og ville presentere seg selv på. Omfanget av mynter fra Antiochos' tid er ikke så stort. De var stort sett beregnet på innenlands bruk, og ser først ut til å ha fått en økonomisk betydning under hans tippoldebarn Antiochos IV (Facella 2005b:236-37). Dette har interessante implikasjoner for bruken av det numismatiske kildematerialet. Hvis myntene var beregnet på bruk innad i kongedømmet og de ikke har hatt noen stor økonomisk betydning, peker det kanskje heller mot en rolle som middel for å spre herskerens bilde innenfor Kommagene.

I så fall vil myntene være en svært god kilde til Antiochos' måte å fremstille seg selv på. Argumenter om at ingen legger merke til hva som står på mynter, at herskeren ikke har lagt seg opp i hvordan de så ut, og at de først og fremst er betalingsmidler, holder neppe hvis disse forutsetningene er riktige. Imidlertid er de kommagenske myntseriene mangelfulle, og flere av herskerne har man ikke funnet mynter fra (Ptolemaios, Antiochos III). I tilfeller der det har vært relevant for oppgaven har jeg derfor brukt komparative eksempler fra riker med mer komplette og langvarige myntserier, som Kappadokia og Parterriket. De numismatiske kildene utgjør også et godt sammenligningsgrunnlag i forhold til de ikonografiske fra Antiochos' dynastiske anlegg, siden de kanskje har nådd et noe bredere publikum enn disse.

1.5.6 Ikonografiske kilder

I likhet med de epigrafiske kildene er de ikonografiske kildene fordelt utover store deler av det kommagenske kongedømmet knyttet til Antiochos' store helligdommer, hierothesiene, og de mindre "filialene", temenene. En annen likhet med det epigrafiske kildematerialet, er at også det ikonografiske er mer rikholdig representert i de store helligdommene. For å få frem den store forskjellen kan man for eksempel ta en *temenos* fra Seleukeia/Zeugma, helt sør i Antiochos' kongedømme og sammenligne det med hans egen gravhelligdom på Nemrut Dag. I Seleukeia/Zeugma var det for eksempel ett dexiosisrelieff hvor Antiochos tar Apollon-Mithras i hendene og med en kultinnskrift på baksiden av relieffet. Oppe på over 2000 meter høye Nemrut Dag var det til sammenligning åtte slike dexiosisrelieffer, samt ifølge utgravningsrapporten over 60 relieffer av Antiochos' forfedre, samt to såkalte horoskopsteler (Young 1996:252-354). I tillegg var det som nevnt åtte gigantiske kolossalstatuer av Antiochos og gudene, samt store skulpturer av løver og ørner (fig. 89).

Relieffene er de langt mest tallrike, men også mest interessante kildemessig, siden de er langt mer detaljerte billedlige fremstillinger enn de svært grovhugde kolossalstatuene (sammenlign for eksempel fig. 1 og 76). Relieffene finner vi stort sett på store flate steinblokker, såkalte *steler*, bortsett fra det over 4 meter høye relieffet av Antiochos' farfar Samos fra Arsameia på Eufrat, som er hugget rett inn i fjellveggen (fig. 7). Skillet mellom dexiosisrelieffene i hierothesiene og i temenene er at i temenene er kultteksten ofte på baksiden av dexiosisrelieffene, mens dette i mindre grad gjelder for hierothesiene (fig. 97). Relieffene som viser Antiochos' forfedre både på den iranske og seleukidiske siden, har som regel en innskrift på baksiden som inkluderer Antiochos' omfattende titulatur, samt navnet på forfaderen eller -moderen, som er avbildet på forsiden (Dörner 1996:254-354).

Alle disse relieffene og skulpturene utgjør et svært rikt materiale som samlet gir et forholdsvis representativt bilde av hvordan Antiochos ville fremstille seg selv, sine guder og sine ærerike forfedre. Dette gjelder både klesdrakter, verdighetsplagg (spesielt tiaraer) og tegn (septre, pryddolker) samt religiøse symboler. Det kan si oss noe om både Antiochos' forhold til fortiden, hvordan han ville fremstå for sine undersåtter, både maktpolitisk og religiøst, samt muligens hvordan han forholdt seg til andre herskere og eventuelle inspirasjonskilder. Disse kildene kan være svært nyttige, men er samtidig kanskje de mest risikable å benytte når man skal si noe om hvem Antiochos var, hvem han ville være og hvordan han forholdt seg til sine undersåtter og omverdenen.

For det første har man de praktiske problemene, representert ved over 2000 års slitasje i form av vær og vind. Dette gjør mange av Antiochos' relieffer svært vanskelige å studere, siden de er blitt svært utydelige (fig. 98). Naturkreftene har også gjort stor skade på kolossalskulpturene, som på vestterrassen av Nemrut Dag ikke lenger står oppreist (fig. 92,99). I mine tolkninger blir jeg derfor ofte henvist til mer eller mindre nøyaktige rekonstruksjoner utført av dem som har hatt tilgang til de utallige fragmentene som i dag er spredt i museumsmagasiner forskjellige steder i Tyrkia (Sanders 1996:482-3). Under mitt eget besøk i området i september 2012 kunne jeg konstatere at svært mange av relieffene som bare få år tidligere fantes på Nemrut Dag, var fjernet for å beskytte dem mot ytterligere slitasje. Rekonstruksjoner er essensielle for å identifisere hvem relieffene med Antiochos' forfedre forestiller, fremdeles et stridsspørsmål blant forskerne (Facella 2006:270-75).

Et annet problem er noen av rekonstruksjonene til Nemrut Dag-utgravningenes ikonografi-ekspert John H. Young, for eksempel når han ved hjelp av to upubliserte fragmenter identifiserer en tiara som er annerledes fra alle de andre typene (Young 1964:68). Dette er det mest ekstreme eksemplet. Et komplett relieff av en av Antiochos' seleukidiske forfedre finnes heller ikke, men såpass mange fragmenter er funnet, at det generelle bildet av hvordan de har sett ut har mange holdepunkter (fig. 2,3,14,15 m.fl.). På bakgrunn av slike fragmenter er det naturligvis vanskelig å avgjøre hvilket relieff i rekken de tilhører, noe som kan føre til at man kanskje feilaktig konstruerer idealiserte typer som ikke korresponderer med variasjonen som muligens er intendert fra byggherrens side.

Samtidig er både skikkelsen til Antiochos, samt enkelte motiver som dexiosisscenen såpass gjennomgående og virker i stor grad standardisert, slik at det virker sannsynlig at dette til en viss grad har vært tilfellet også for de andre relieffene. Et annet poeng er at jeg ofte må basere meg på beskrivelser fra arkeologer som har vært på stedet og ikke kan vise til bildeeksempler, men i disse tilfellene er grunnen at bilder ikke har vært mulig å få tak i. Som med mange andre av problemene jeg skisserer har det ikke vært mulig å selv ta tak i dem, både fordi det ville sprengte rammen for oppgaven, og fordi en del av materialet rett og slett ikke er tilgjengelig. Jeg har vært nødt til å basere meg på materialet som foreligger, og har prøvd å ta utgangspunkt i de nyeste undersøkelsene av materialet som er tilgjengelig. Det er selvfølgelig lett å bli farget av tolkningene til ekspertene som har publisert materialet i utgangspunktet,

men i de tilfellene der mine egne undersøkelser kan forsvare disse, har jeg ikke sett noen grunn til å ikke ta dem til følge.

Problemer man i større grad aktivt kan forholde seg til, er tolkningsspørsmål. Når materialet en gang foreligger, uansett hvor problematisk det måtte være, er tolkning av disse kildene det neste logiske skritt. I så måte er ikonografiske kilder vanskeligere å bruke enn litterære og epigrafiske kilder, siden de er ikke-skriftlige. Det kan selvfølgelig være mye strid om hva tekster, spesielt når de er over to tusen år gamle, betyr, men måten de henvender seg til et publikum på virker langt mer direkte, og budskapet, blir stort sett forholdsvis klart uttrykt. Dette budskapet er i Antiochos' tilfelle hans begrunnelse for kulten for seg selv og gudene, og reguleringene av den. Selv om konteksten for dette budskapet er vanskeligere å få tak på i dag er det likevel stort sett forståelig.

Hva Antiochos' relieffer vil si oss, uttrykkes derimot ikke like klart, siden konteksten er vanskelig å si noe om. Det en moderne besøker til Antiochos' helligdommer ser er ikke nødvendigvis det samme som en av Antiochos' undersåtter så for over 2000 år siden. Intensjonene bak ikonografien er også i stor grad ukjent for moderne forskere, men må i stor grad baseres på komparative eksempler fra andre steder i samtiden og de andre kildene (slik som de epigrafiske) med opphav i Antiochos. Dette ser vi et eksempel på i litteraturen når det hyppig tilbakevendende dexiosis-motivet diskuteres (Facella 2006:266-7). I all hovedsak har jeg selv brukt den samme metoden for i noen grad å kunne danne en kontekst for de mange billedfremstillingene.

Faren er selvsagt at man overtolker, eller at man er for uforsiktig i bruken av komparative eksempler. En ikonografisk detalj som kanskje kan ha stor betydning i ett område eller kongerike, har ikke nødvendigvis den samme betydningen, eller noen betydning i det hele tatt i et annet. Videre ligger det ikke nødvendigvis noen nøye uttenkte intensjoner bak hver minste ikonografiske detalj. Store monumenter som dem Antiochos fikk bygd, vil nødvendigvis også ha hatt som mål å være estetisk vellykkede, og noen elementer kan selvsagt være rent dekorative. Kilder som stammer fra Antiochos selv, er derfor bedre egnet som kontekst for hans ikonografi, problemet er at han meddeler svært lite om dette i sine innskrifter og da blir komparative eksempler nødvendig. Jeg har derfor prøvd å hovedsakelig bruke komparative eksempler fra områder Antiochos vil kunne ha hatt et forhold til, og som det er sannsynlig hadde kulturelle trekk til felles med Kommagene.

Som nevnt kan det være risikabelt å benytte seg av ikonografiske kilder i stor grad. Samtidig er dette en kildetype det kan virke som historikere ofte overser, og som finnes i overflod i Kommagene, sammenlignet med mange andre antikke kongedømmer. Det ville vært merkelig å unnlate å bruke et rikholdig kildemateriale fordi det kan være vanskelig å behandle. I en antikk verden, hvor det er sannsynlig at flertallet ikke kunne lese, vil også ikonografiske kilder ha nådd ut til det største antallet mottakere, dermed blir disse ekstra viktige å benytte seg av, siden litterære kilder eller avanserte innskrifter i større grad vil ha vært rettet mot en elite. I hoveddelen blir det eksempler på ikonografiske tolkninger som jeg også selv innser kan være usikre, men dersom det bidrar litt til å utvide perspektivet på det antikke Kommagene, vil en del prøving og feiling være en lav pris å betale.

Av kildene jeg har sett på, både litterære, numismatiske, epigrafiske og ikonografiske, blir de ikonografiske svært viktige, siden de i liten grad er utnyttet systematisk i en overordnet undersøkelse av Antiochos' selvframstilling. Alle kildetyperne er likevel viktige for å kunne korrigere og utfylle hverandre, spesielt er dette viktig for de ikonografiske kildene. Her er det spesielt nyttig å ha komparativt materiale, for at tolkningen av dem i minst mulig grad skal bli ren gjetning.

I kapittel 2-5 skal jeg i detalj drøfte Antiochos' titulatur, klesdrakt, tiara og andre verdighetssymboler, religion og hans framstilling av historien. I delen om titulatur vil naturligvis de epigrafiske kildene være viktigst, på samme måte som ikonografiske kilder naturligvis er viktigst i behandlingen av klesdrakt og hodeplagg. Imidlertid vil jeg ikke skille skarpt mellom bruk av de ulike kildetyperne i de forskjellige delene, men bruke flere kildetyper til å kaste ytterligere lys over materialet der dette er mulig. Grunnen er at alle de ulike delene sammen utgjør måten Antiochos' ville framstille seg for sine undersåtter for å sikre seg legitimitet som konge.

1.6 En konges legitimitet

I innledningen ble det lagt vekt på Antiochos' forhold til Roma, og i hoveddelen skal jeg undersøke hvordan dette eventuelt kommer til uttrykk gjennom Antiochos' selvframstilling. Forhåpentligvis kan kildene som nettopp er introdusert si oss mer om dette. Å opprettholde et godt forhold til ekspanderende stormakter som Roma og parterriket, må ha vært viktig for en konge av et mindre kongedømme som tidligere hadde vært under en annen stor konge,

Tigranes av Armenia, noe som fikk et synlig uttrykk i Antiochos' bruk av den såkalte armenske tiaraen. Det ville derfor være naturlig å anta at vi dermed ville finne uttrykk i kildene for forholdet til romere og partere i måten Antiochos fremstilte seg som hersker. Braund nevner blant annet titulatur, byggeaktivitet, nomenklatur og ritualer som måter kongene kunne fremheve sitt forhold til Roma i eget kongedømme (Braund 1984:115). Imidlertid er ikke hensynet til utenrikspolitiske realiteter og potensielt truende stormakter det eneste en konge som Antiochos vil måtte ha tatt hensyn til. Et godt forhold til stormaktene ville ikke nødvendigvis kunne holde ham på tronen hvis undersåttene hans gikk til opprør, da kan det hende en stormakt ville kunne erstatte ham med en mer populær kandidat eller rett og slett annektere kongedømmet, noe som skjedde to ganger med Kommagene.

Forholdet til sine undersåtter har med andre ord også vært kritisk for kong Antiochos og hans dynastis overlevelse. En interessant modell for hvordan kongelig selvframstilling og maktforhold kan ha fungert i antikken gir Oliver Hekster og Richard Fowler i sin innledning til artikkelsamlingen *Imaginary Kings, Royal Images in the Ancient Near East, Greece and Rome* fra 2005. I denne diskusjonen bruker de riktignok ideologi-begrepet, som jeg bevisst har styrt unna på grunn av dets moderne konnotasjoner, deres ideologibegrep synes imidlertid å samsvare ganske godt med "kongelig selvframstilling". De beskriver den kongelige ideologien eller selvframstillingen som en dialog mellom forskjellige parter (Hekster og Fowler 2005:16). Dette er viktig å ha i bakhodet når man skal se på Antiochos' måte å fremheve seg selv og sine kvaliteter på, disse utsagnene hadde et publikum kongen var avhengig av å nå frem til for å sikre sin legitimitet og sitt styre, som mest sannsynlig ikke kunne garanteres kun med suveren selvhevdelse fra en mektig konge.

Kongelig selvrepresentasjon overfor sine undersåtter er ofte bevart i form av bilder, noe jeg har pekt på kan gjøre dem vanskelige å tolke. Det gjør dem samtidig fleksible, noe som sannsynligvis har vært en fordel for konger som styrte over en uensartet befolkning, tilsynelatende en vanlig situasjon i antikkens Midtøsten. Denne ambivalensen i tolkningene av det ikonografiske materialet gjør legitimerende tekster fra en konges side ekstra verdifulle. Kjente eksempler er Augustus' *Res Gestae* og Dareios den førstes monumentale innskrift fra Behistun i dagens Iran, der han beretter om sine militære bedrifter som konge og sin fromhet overfor Ahura Mazda. I moderne historie finnes det ofte bevarte taler fra statsledere, mens kongers budskap i første person er meget sjeldne, noe som gjør at man ofte mangler et klart budskap å knytte kongers billedlige framstillinger av seg selv og sin makt til. I Kommagenes

tilfelle har vi sett at det både finnes et rikt ikonografisk kildemateriale, men også lange innskrifter fra forskjellige steder i riket der Antiochos formidler sitt religiøse prosjekt overfor sine undersåtter, gudene og resten av verden. Nå er det ikke slik at han formulerer seg helt uten tvetydigheter i disse tekstene. Konger sier ikke rett ut at undersåttene bør adlyde ham fordi han er en legitim konge for deretter å ramse opp grunnene til dette.

Hva som gjorde en konge eller annen leder legitim i antikken kan være langt fra det som kreves i dagens samfunn. Det er imidlertid sjelden disse kravene formuleres eksplisitt i antikkens litteratur. Et eksempel er parterkongen Tiridates, som ble felt av sine stattholdere. Grunnene til at han ble kastet fra tronen skal ha vært at han ikke var en skikkelig Arsakide (det partiske kongedynastiet) og at han var ”en svekling, en vellystning fra utlandet” (*Tac. Ann. VI,43*). Bortsett fra at man ikke må være en svak og lidderlig utlending er det ikke lett å bli klok på hva deres krav til en legitim arsakide har vært. Da er man kanskje bedre tjent med å gå mange hundre år lenger bakover i tiden, til en historie, riktignok komponert av ikke alltid like troverdige Herodot. Uvijlen mot utenlandske trekk hos herskerne er gjennomgående også her, men beskrivelsen av hva disse kan ha vært, er mer konkret.

Dette segmentet begynner med en slik generell påstand: ”fremmed skikk og bruk har skytherne stor uvilje mot, og da særlig når det gjelder det som kommer fra hellenerne” (*Hdt. IV,76*). Det er altså kulturer som anses for mindre kompatible med egen kultur enn andre. Videre følger historien om blant andre kongen Skyles, sønn av en gresk kvinne og skyterkongen, og hadde lært ”gresk sprog og skrift” (*Hdt. IV,78*). Siden han føler seg mer hjemme i gresk kultur enn i den skytiske, får han laget seg et hus i nærmeste greske by, Borysthenes, der han ”tok av seg sin skythiske drakt og iførte seg en hellensk, og i dette antrekk gikk han rundt på torvet uten følge verken av sine drabanter eller andre [...] også i andre henseender opptrådte han som hellener og ofret til gudene etter hellensk skikk” (*Hdt. IV,78*). Dette gjør han i hemmelighet, da han lar sin hær vente utenfor bymurene mens han lever sitt greske liv med en gresk kone. Det ender med at skyterne oppdager ham mens han feirer Dionysos-mysterier i religiøs ekstase. Da tar de hans ”uhelleniserte” bror til konge og halshugger Skyles (*Hdt IV,79-80*). Nøyaktighet er ikke det man forbinder med Herodot, i alle fall ikke i møte med skyterne, men det viser at det også har hersket en oppfatning om at helleniserte konger over ”barbariske” folk kunne bli sett på som illegitime i sine undersåtters øyne. Faktorer som trekkes frem som bærende for en persons identitet virker også overbevisende, og er noe som er svært viktige markører også i dag. Dette er språk, klesdrakt,

væremåte (en skytisk konge omgir seg med væpnede livvakter, den greske borger går alene og ubevæpnet) og religion. Skyterkongen er i dette tilfellet også selv bevisst på at en skyterkonge som oppfører seg som en greker ikke blir regnet som legitim.

Det er ikke usannsynlig å tenke seg at også Antiochos har hatt en bevissthet om hva som var akseptabelt blant undersåttene sine, og som vi skal se er mye energi lagt ned i å fremstille kongen og mange av hans forfedre i klær som ville bli regnet for svært ugreske selv om hans offisielle språk har vært gresk. Religiøst ser han ut til å ha vært mer opptatt av å forene vestlige og østlige forestillinger. Både språk i form av titler, utseende i form av klær og hodeplagg og religion blir behandlet i hoveddelen, og kan kanskje si oss noe om hvordan han forholder seg til både stormaktene Roma og Parterriket, samt sine egne undersåtter. Hekster og Fowler fremhever da også kongelig ideologi som en ”flerdimensjonal dialog”, som interessant nok ikke bare omfatter kongen, hans undersåtter og rivaler, men også en dialog med fortiden ved at man påberoper seg et ærefullt opphav (Hekster og Fowler 2005:16,20-24).

Denne dialogen med fortiden vil jeg også ta opp ved å se på hvordan Antiochos fremstiller denne ærefulle fortiden, og hva han legger vekt på. Som Skyles hadde han en gresktalende mor og en oppvekst i en kultur som i hvert fall når det gjelder klær, og noen religiøse trekk kan ha fortont seg barbarisk i mange grekeres øyne. Måten han har løst disse utfordringene på i en svært presset politisk situasjon mellom to stormakter, utgjør hoveddelen av denne oppgaven i form av Antiochos’ titulatur, klesplagg, hodeplagg, religion og fremstilling av historien. I den første delen av hoveddelen skal Antiochos selv få presentere seg i form av sin omfattende titulatur, en ”signatur” vi finner i alle deler av hans kongedømme.

Kapittel 2 Antiochos' titulatur

2.1 Innledning

Hvis man kunne lese gresk, Det nære østens *lingua franca* i antikken, var det mye Antiochos hadde å formidle hvis en besøkte en av helligdommene hans. I tillegg til statuer og relieffer var nemlig innskrifter et vanlig innslag, om de var på baksiden av gudenes troner på Nemrut Dag, over en hellig hule i Arsameia, eller på baksiden av hans mange relieffer. Mens han i de lange innskriftene i Arsameia, Sofraz Köy og på Nemrut Dag (til sammen over 350 linjer) forteller om grunnleggelsen av en kult til ære for alle guder og ham selv, samt grunnleggelsen av Arsameia, er mange av innskriftene korte, slik som dem man finner på baksiden av anerelieffene på Nemrut Dag. De sier oss følgende: *Basileus Megas Antiochos Theos Dikaios Epiphanes Philoromaios kai philhellen*, alle Antiochos' titler eller epiteter, samt nevner hans far, hans mor og morfar. Siden så godt som alle Antiochos' innskrifter begynner med denne titulaturen og den står på baksiden av flere titalls anerelieffer (Dörner 1996:255,314), vil det ha vært vanskelig å unngå å få med seg hva titlene hans var.

I og med at de utgjør en så viktig del av hans innskrifter, og er måten han presenterer seg på for befolkningen, må den kongelige titulaturen ha vært viktig i kongens selvrepresentasjon. Titler var noe som hørte en konge til, og som sa noe viktig om ham. Hva det egentlig sier, eller sa til for eksempel hans undersåtter, er vanskelig å rekonstruere, det er mulig å tolke dem på mange måter, alt etter hvem de kommuniserer med, og hvilke krav de målbærer. Når det gjelder kommunikasjonen med undersåttene er det interessant fra et moderne perspektiv at han ikke kaller seg "kommagenernes konge", eller "kongen av Kommagene", men dette var heller ikke så vanlig i antikken, da en konge ikke nødvendigvis hadde en spesiell tilknytning til landområdet eller folket vedkommende styrte. Det er kanskje merkeligere i tilfellet Kommagene, siden det var et såpass lite land og siden Antiochos ellers fremhever "det allnærende Kommagene" på kolossalstatuer og relieffer på Nemrut Dag (N 57). På Antiochos' mynter er det heller ikke mulig å få øye på noe symbol som kan referere spesifikt til landet eller riket Kommagene.

Det virker dermed viktigere for Antiochos å formulere at han er en del av et dynasti, som er de legitime herskerne i området, enn å uttrykke noen spesiell tilknytning til landet Kommagene. Man kunne i hvert fall fort konkludert slik hvis man kun måtte basere seg på numismatiske kilder. Mest fremheving av Kommagene finner man på Nemrut Dag, der

guddommeliggjøring av landområdet han hersker over dukker opp i en innskrift og i dexiosisrelieffer og kolossalstatuer (Fig. 76,93). Egenskapene til en hersker må likevel ha vært viktig, uansett hvilken kultur undersåttene har vært en del av. Gjennom titlene sine gjør Antiochos krav på å være både storkonge, gud, rettferdig, en synliggjort (guddom), romervenn og grekervenn. En rettferdig gud som konge høres ikke ut som det verste man kan bli regjert av, spørsmålet er hva undersåttene har lest ut av disse påstandene.

Ut i fra anlegget på Nemrut Dag ser vi at han også i resten av innskriften, i tillegg til titulaturen, gjør krav på å være en gud, og beordrer folket å ofre til ham og feire religiøse fester til hans og de andre gudenes ære (N 36-67, 105-124). Siden man levde i en polyteistisk verden var det kanskje ikke nødvendigvis noe oppsiktsvekkende i at man fikk et nytt tilskudd til sitt panteon, og det fantes lange tradisjoner i Midtøsten for å gi konger guddommelige æresbevisninger. Blant hans forfedre seleukidene finnes det da også eksempler på at konger opprettet statskult for seg og sitt dynasti, blant annet seleukiden Antiochos III Megas (Griffith og Sherwin White 2003:108). I iransk tradisjon, som Antiochos også erklærte seg som arvtaker til, var det imidlertid ikke vanlig for en konge å kalle seg gud, siden kongens makt stammet fra Ahura Mazda (Stausberg 2010:137) som Antiochos også er påpasselig med å ære, i form av den riktignok synkretistiske Zeus-Oromasdes (N 40-5,53-5).

Blant parterne og armenerne, som Antiochos delvis var i allianse og slekt med, og som også bekjente seg til iranske religiøse tradisjoner, finner vi imidlertid flere eksempler på konger som tar seg guddommelige epiteter, (Tigranes II Theos, Phraates III) eller oppretter dynastiske helligdommer. (Waldmann 1991:154-155, Sellwood 1980:119). Flere av de seleukidiske kongene bar også epitetet Theos, blant andre Antiochos IV, Demetrios II. og III. (Babelon 1890:76,157,208).

Dette er interessant, for det første siden det viser at å kalle seg en gud ikke var helt uvanlig, for det andre at å være en gud ikke bare er et svært sterkt budskap til undersåttene, men også er en del av kommunikasjonen med omverdenen, og med fortiden. Når det gjelder kommunikasjonen med omverdenen er det interessant at på de myntene som er bevart med Antiochos' portrett, står det ikke noe annet enn *basileos Antiochou*, altså at mynten er utstedt av kong Antiochos. Her nevnes ingenting om rettferdighet, romervennlighet eller gudestatus, interessant, siden mynter etter all sannsynlighet ble sett av flere, og definitivt flere av dem som ikke var undersåtter av Antiochos, enn innskriftene i hans dynastiske anlegg. Dette kan

ha vært et forsøk på å tone ned sin selvpromotering utad, mens han innad i kongeriket benyttet seg av langt flere flatterende epiteter. Plasshensyn spiller naturligvis også en rolle, det er grenser for hva man får plass til av titler på en liten mynt, men det hindret ikke hans farfar Samos i å kalle seg både *theosebes* (gudfryktig) og *dikaios* (rettferdig) på sine mynter (Babelon 1890:217,Pl.XXX,fig.1). Det er likevel spesielt at han ikke formidler flere titler på myntene sine, siden alt tyder på at myntene i størst grad ble benyttet innenfor kongedømmet, og først under Antiochos IV, hans tippoldebarn, får noe stort omfang (Facella 2005b:236-37). Disse myntene fulgte heller ikke seleukidiske vektstandarder, noe som er spesielt med tanke på hvor stort forbilde dette riket ellers var for de kommagenske herskerne.

Ved sin bruk av epiteter kommuniserer ikke bare Antiochos sine egenskaper, som at han er rettferdig og en gud, til sine undersåtter, men setter seg inn i en tradisjon og posisjonerer seg i sin samtid i forhold til andre konger, noe som igjen har mye å si for hvordan hans egne undersåtter oppfattet ham, en konge som fremstår som mindreverdige i forhold til resten av verden vil ha vanskeligere for å bli populær blant egen befolkning. Det ser i hele tatt ut til at kongers titulatur blir mer omfattende i perioden som leder opp til Antiochos' regjeringsperiode.

2.2 Seleukidisk kontinuitet

Tydelige eksempler på et utvidet titulatur er de seleukidiske herskerne, som benyttet seg av svært mange og mer guddommelige rettete epiteter enn det som var vanlig blant tidligere konger fra dette dynastiet, blant annet Antiochos VI og Antiochos XII, som kalte seg Dionysos (Babelon 1890:129,209). Blant parterne er det kanskje ikke like oppsiktsvekkende, men midt i det første århundret har Mithradates III så mye som seks epiteter (Shore 1993:119). Det interessante er at mens parterne i perioden øker sin makt, skrumper seleukidenes helt inn, likevel bruker begge mange epiteter. En forklaring kan være at for et voksende imperium kan behovet for legitimering være minst like sterkt som i et skrumpende, siden man må holde sammen et stadig større og mindre ensartet område etter hvert som erobringene brer om seg. Antiochos' område vokste også i denne perioden, til tross for at han alluderer til vanskelighetene han møtte i sitt styre i sine innskrifter: "in the struggles of my rein" (N 53-67).

Det var dermed behov for å legitimere sitt herredømme overfor sine nye og gamle undersåtter i svært politisk turbulente tider. Skal vi lese svaret på spørsmålet om hvordan han gjorde dette

ut av titulaturen han gir seg, må svaret bli at han blant annet forsøker å legitimere sitt styre ved å påberope seg kontinuitet fra fortidige herskere. Dette ligger nok bak når hans seleukidiske morfar nevnes i de fleste innskriftene med flere epiteter på linje med Antiochos' far og mor, mens farfaren Samos ikke vies samme oppmerksomhet. Morfaren var den siste store seleukidekongen, fra et dynasti som tradisjonelt hadde hatt stor prestisje i Midtøsten, for eksempel var den seleukidiske tidsregningen lenge ledende i Østen.

Antiochos fremstår dermed som en direkte arvtager til det seleukidiske imperiet gjennom sin morfar, som han passer på å fremheve, ellers var det sannsynligvis ikke så vanlig for konger å nevne sin mor i forbindelse med sitt titulatur, men her tjener det til å understreke båndene til seleukidene. Enkelte seleukidiske mynter ser også ut til å ha vært forbildet for myntene utgitt av det kommagenske dynastiet helt til dets opphør, blant annet ankeret og overflødhetshornene (Babelon CCVIII-CCIX, CCXVI, Pl. XXX, Sullivan 1977:795-6.) men vi finner, interessant nok, ikke noen tydelig påvirkning fra dem på Antiochos' mynter. Også Antiochos' egne epiteter ser ut til å være påvirket av seleukidene. Theos og Epiphanes var velbrukte epiteter blant mange seleukidiske konger (Babelon 1890:76,128,154,177). Det er for så vidt slik epiteter ser ut til å ha fungert generelt sett, ved at man bruker titler som enten peker direkte tilbake på sine mest ærerike forfedre, eller epiteter som kan knyttes til dem. Det er slik sett naturlig at den siste kjente mannlige etterkommeren etter det kommagenske dynastiet er kjent som Philopappos, ”som elsker sin bestefar”, siden bestefaren var den siste reelt regjerende kongen av Kommagene (Sullivan 1977:796-7).

Bare fornavnet Antiochos virker å indikere en sterkere tilknytning til arven fra det seleukidiske riket, siden dette var et helt nytt fornavn i det kommagenske dynastiet, og skulle fortsatt være viktig helt frem til dynastiets opphør. Dette kan riktignok være en tilfeldig ”bivirkning” av at faren Mithradates tok seg en seleukidisk hustru. Man må imidlertid huske på at seleukidene ikke var de eneste som brukte en rekke forskjellige greske epiteter i et slikt ”sydende marked av makt og status” (Fowler 2005:7). Parterne, som utelukkende brukte gresk på sine mynter på denne tiden, anvendte faktisk langt flere epiteter enn seleukidene, i hvert fall hvis man skal dømme etter myntene deres. På en av myntene til Orodes II, en samtidig av Antiochos, funnet i Dura-Europos, lenger nedover Eufrat-elven fra Kommagene, finner vi epitetene *euergetes*, som Antiochos bruker i sin Sofraz Köy-innskrift (*SO 1-4*), *dikaios*, *epiphanes* og *philhellenos* (Bellinger 1949:fig.120 Pl. III) som går igjen i nesten alle hans kjente innskrifter. Dette er en komplisert materie siden det er vanskelig å vite hvem som

eventuelt inspirerte Antiochos, om det var armenere og partere, som både var geografisk nære og som hadde del i en iransk kulturfære, eller seleukidene, et dynasti hans far hadde giftet seg inn i. I sin tur er det ikke usannsynlig at både partere og armenere ble påvirket av den seleukidiske måten å fremstille seg på, spesielt på mynter, siden det var disse kongene som hadde styrt områdene både parterne og Tigranes ekspanderte inn i. Det kan se ut som om seleukidiske forbilder kan ha vært viktige for flere forskjellige herskere i Midtøsten i denne perioden. Selvfølgelig kunne etablerte motiver og gjenkjennelighet være viktig når en skulle utgi mynter, men når det gjelder de partiske myntene er motivene såpass forskjellige og epitetene så mange flere, at de avviker tydelig fra eventuelle seleukidiske forbilder. Tigranes fremstiller seg heller ikke i noen særlig gjenkjennelig grad som seleukide, i hvert fall ikonografisk sett. Referanser til seleukidene er forståelig både hos Antiochos og hos parterne. Det gjør avvikene fra eventuell seleukidisk påvirkning ekstra interessante.

2.3 Storkonge, større konge

Parterne skiller seg ut ved at de bruker, riktignok ikke konsekvent, tittelen *basileus basileion*, eller ”kongenes konge”, en referanse til de akemenidiske kongenes titulatur. Denne tittelen brukes også tidvis av Tigranes den store på myntene hans (Babelon 1890:215, Pl. XXIX) i tillegg til både Pharnakes II av Pontos og kongen av Media Atropatene (Sullivan 1990:119). Til sammenligning kalte aldri noen av seleukidene seg for dette, sannsynligvis for å holde en viss distanse til akemenidene, som de hadde fortrent. Antiochos av Kommagene brukte heller aldri denne tittelen i noen av sine innskrifter, derimot brukte han *basileus megas*, ”storkonge” i alle sine innskrifter bortsett fra den fra Sofraz Köy. Denne epitetten stammer muligens også fra akemenidene, selv om det ikke kan utelukkes at den hadde sin opprinnelse i en babylonsk kontekst, siden den dukker opp når Antiochos I blir hyllet i Babylon (Sherwin-White, Kuhrt 1993:36-7). Den er imidlertid til stede også i en gresk kontekst, og ser ut til å ha vært en del av titulaturen til to seleukidiske konger (Fowler 2005:141). Til sammenligning er storkonge en del av titulaturen til et overveldende antall partiske konger, blant annet Oroses I og Phraates III, begge under Antiochos’ regjeringstid, helt til det ser ut til å bli erstattet permanent av kongenes konge (Sellwood 1980:90, 115, Shore 1993:86). I Antiochos’ samtid ser altså ”storkonge”-tittelen ut til å være tettest knyttet til det partiske kongehuset, arsakidene. Det er likevel ikke umulig at Antiochos her har villet la mulighetene være åpne for assosiasjoner både til parterne, seleukidene og akemenidene, som alle hadde en ærerik fortid, og i parternes tilfelle fremtid, i Midtøsten.

Mithradates II, en av de største partiske kongene, som brukte kongenes konge i motsetning til flere av sine etterkommere, dukker også opp i det spennende Avroman-fragmentet fra Kurdistan. Her nevnes Mithradates og svigerfaren hans Tigranes av Armenia, som også senere skulle kalle seg kongenes konge. Her omtales imidlertid Mithradates som kongenes konge, mens Tigranes er ”Great King Tigranes”, storkongen Tigranes (*Avroman I (A) ll. 1-5*). Det dette kan brukes til når vi skal si noe om Antiochos’ ideologi, er at det muligens kan kaste lys over praksis når det gjelder kongetitler i perioden og området Antiochos styrte. Det ser ut til å være en etablert praksis at konger ikke nødvendigvis tok seg ærerike titler uten at det var ”grunnlag” for dem. Det gir slik sett god mening at Mithradates II, som også kalles den store, en av de største partiske kongene, står over Tigranes i rang.

Tigranes erobret også store områder og Mithradates VI av Pontos hadde mye å påberope seg, han kalte seg kongenes konge (Shayegan 2011:309), selv om han opererte i samme landskap som andre store konger, men i og med at han også stod i et slektskapsforhold til Tigranes (Tigranes var hans svigersønn), er det ikke umulig at de hadde en intern rangordning seg imellom. Det virker som denne tittelen i det første århundret betegner en konge som har store gjerninger å vise til, samtidig som han står over andre konger i status når de opptrer sammen.

Når det gjelder tittelen storkonge, som Antiochos også kaller seg, virker det noe spesielt at en konge over et såpass lite kongedømme tar samme tittel som kongen over det enorme partiske riket og som Tigranes, som på et tidspunkt mest sannsynlig kontrollerte land på alle sider av Kommagene. Det er her Sofraz Köy-innskriften kommer til hjelp. Her kaller ikke Antiochos seg storkonge, i motsetning til i alle senere innskrifter. Det er mulig at dette kan referere til en periode hvor Antiochos enten var underlagt, eller var alliert med Tigranes. Hvis Tigranes ”kun” var storkonge i denne perioden grunnet sin forbindelse med parterne, ville det antagelig være upassende for en konge av langt mindre kaliber å kalle seg det samme.

Både Jacobs og Wagner knytter Antiochos’ bruk av storkonge til realpolitiske forhold som henholdsvis konsolidering og utvidelse av riket (Wagner 2000:12, Jacobs 2000:42). Det skal ikke stikkes under en stol at Antiochos i løpet av sin regjeringstid fikk utvidet riket sitt med Zeugma (Seleukeia ved Eufrat, i dag Belkis), en svært viktig by som kontrollerte et mye brukt krysningspunkt over Eufrat. Imidlertid erobret han ikke sin territorielle utvidelse, i motsetning til hva parterkongen Mithradates II, Tigranes av Armenia eller Mithradates av Pontos hadde gjort da de gjorde seg fortjent til sine epiteter. Antiochos var blitt overlatt området gjennom

en allianse og avtale med den romerske hærføreren Pompeius. Pompeius så dette forholdet på sin egen måte, og skal ifølge Plutark ha innlemmet Kommagene i sitt triumftog i Roma (*Pomp.45*). Nå var nok dette noe man ikke fikk med seg i Kommagene, men det sier nok litt om hvordan maktforholdet ble oppfattet fra Romas side, og har kanskje gjort Antiochos' muligheter for å gjøre dette til en propagandaseier noe mindre, selv om befolkningen naturligvis ikke fikk innsyn i forhandlingene hans med Pompeius. Det kan derfor være at forholdet til dynastier øst for ham også kan ha vært med på å bestemme hans bruk av denne epitetet.

Man kan kanskje tolke dette som at Antiochos tar steget opp til storkonge, og dermed øker sin status blant sine egne og i området, samtidig som han holder seg på nivået under både den armenske og den partiske kongen. Den første av disse kan man bare gjette på at hadde slektsbånd til Antiochos, mens Antiochos definitivt senere inngikk en dynastisk allianse med parterne (Sullivan 1977:775). Det er også mulig at det er hensynet til de større kongerikene, eller offentlig opinion i det bredere området som gjør at Antiochos aldri tar skrittet å publisere sitt krav om å være storkonge på myntene, men kun bruker denne og de andre epitetene i sine innskrifter.

En interessant parallell innenfor det iranske kulturområdet, finner vi i Mithradates den store av Pontos' bruk av tittelen kongenes konge. Tittelen kongenes konge finner vi ikke på myntene hans, der han fremstår svært gresk eller makedonsk i bevisst imitasjon av Aleksander den store (fig. 105). Derimot brukes den i en innskrift fra Nymfaion (Shayegan 2011:228). Det er kanskje ikke tilfeldig at disse kongene, som begge fremstiller seg eksplisitt som arvtagere etter perserkonger, heller velger å bli hyllet med iranske epiteter i innskrifter, som i motsetning til mynter hadde en egen iransk tradisjon. Det virker også mest fruktbart for en konge i antikkens Midtøsten å sammenligne seg med Aleksander i en gresk kontekst, men med akemenidene i en iransk kontekst, der referanser til ødeleggeren av dette dynastiet kunne være upassende. Dette sammenfaller kanskje til en viss grad med at myntene måtte ventes å sirkulere over større områder og nå et bredere publikum enn innskriftene, som finnes i begge monarkenes kongeriker, og kan muligens reflektere at den iranske tradisjonen var viktigere i kongedømmenes kjerner (se også 4.2-3).

Selv om kongenes bragder tidligere har vært fremhevet som bestemmende for deres titulatur, er det også en sterk arvelig komponent til stede. For eksempel blir de partiske kongenes

titulatur etter hvert sterkt standardisert, slik at kongenes konge blir en tittel alle partiske konger tar, også de som ikke rekker eller klarer å utrette noe (Shore 1993:86). Ved å bruke de samme epitetene som sine forfedre, markerer man seg som en legitim arving til tronen og assosierer seg med den æren eventuelle forfedre oppnådde. I så måte er herskere som først tar i bruk titler ekstra interessante. Antiochos var for eksempel den første i sitt dynasti som brukte tittelen storkonge, som også hans etterkommer tok i bruk (Dörner 1996:303-4). Det er interessant at denne persisk/partisk-klingende tittelen ikke lar seg påvise i tittelen til den mest romaniserte av de kommagenske kongene, Antiochos IV. Stor nyskaping i kongelig selvfremstilling ser ut til å oppstå når riker ekspanderer, for eksempel under Mithradates I og II av Partia, eller når de er i vanskeligheter, som de senere seleukidene. Antiochos står kanskje i en mellomposisjon her, i og med at riket hans vokste, samtidig som han var under press, uansett var det mulig for å ham å dra veksler på både partiske og seleukidiske forbilder hva gjelder titulatur.

2.4 Greske konger og grekervernner

En av de virkelig interessante epitetene Antiochos deler med flere av de partiske kongene er *philhellen*, ”grekervernn”. Denne tittelen finner man av åpenbare grunner ikke i bruk hos det seleukidiske dynastiet, siden de hadde gresk som språk, selv om de var av makedonsk herkomst, og må ha regnet seg som en del av den greske verden. Philhellen virker å ha vært gjennomgående i bruk av svært mange parterkonger. Det fremheves som en måte de partiske kongene kunne sikre seg støtte blant den gresktalende delen av rikets befolkning (Wiesehöfer 2003:1117-18). Disse bodde ofte i strategisk viktige byer som for eksempel Seleukeia ved Tigris. Nå brukte parterne utelukkende gresk på myntene sine frem til det første århundret evt. (Curtis 2000:69), så det virker gjerne drastisk å redusere den greske innflytelsen kun til at man søkte støtte blant sine greske undersåtter. Mye kan ha hatt med konvensjoner å gjøre, siden gresk var selve myntspråket.

Det interessante med *philhellen* er at det både viser at man er grekervernlig, samtidig som det viser at herskeren selv ikke regner seg som gresk. Det var en rekke mer eller mindre selvstendige dynastier i det vi kan kalle det utvidede Midtøsten i århundrene etter Alexander og frem til den romerske ekspansjonen i øst, blant annet Kappadokia, Bithynia og Pontos. På tross av, eller kanskje nettopp på grunn av, at disse kongedømmene var omgitt av et stort seleukiderike, presenterte alle seg etter hvert på en veldig gresk måte, i hvert fall hvis vi skal dømme etter myntene deres, men dette kan ha vært en nødvendig tilpasning til en situasjon

der gresk var det dominerende språket og gresk herskerikonografi fremdeles var på fremmarsj i området. Bildet av en ung konge med mye hår og et diadem var blitt det etablerte kongebildet (Fig. 34,105), og for å sikre seg gjenkjennelighet benyttet man seg av det. Pragmatiske årsaker har nok også vært utslagsgivende for at disse kongehusene etter hvert fikk en viss gresk/makedonsk karakter, også gjennom arv.

Dynastiske giftermål var gjennom hele perioden en viktig alliansebygger mellom de ulike kongehusene i Østen, og seleukidene var ikke noe unntak i så måte. Ifølge Sullivan inngikk for eksempel seleukidene så mange giftermålsallianser med andre kongedømmer, at det bidro til kaoset som førte til seleukidenes fall (Sullivan 1990:66-7). Basert på ikonografien på myntene deres fremstiller kongene av både Pontos, Bithynia og Kappadokia seg som gresk-makedonske herskere med mer eller mindre flommende lokker, barhodet bortsett fra et udekorert tøybånd, et diadem, bundet rundt hodet. I Bithynia og Kappadokia følger de stort sett også konvensjonen om at gresk-makedonske konger skal være glattbarberte, mens enkelte av de pontiske kongene har kort skjegg (de Callatay 2009:68,71). Tar vi derimot turen lenger øst, til Armenia eller parterriket, finner vi herskerportretter som avviker fra gresk skikk i langt større grad. Selv om språket på myntene deres også er gresk i denne perioden, har de trekk som er svært fremmede for en hellenistisk konge. For parternes del gjelder dette både et kraftig skjegg og bart, samt at håret holdes stramt på plass, i tillegg har enkelte av kongene et forseggjort hodeplagg (for eksempel Sinatrukes I) som gir assosiasjoner til en moderne krone (Sellwood 1980:102).

Den armenske Tigranes er riktignok glattbarbert, men har et hodeplagg med sannsynlige forbilder innenfor iransk tradisjon, en rikt dekorert tiara med fem takker på toppen og et diadem nederst (Babelon 1890:213,Pl.XXIX). Når de partiske kongene ikke bærer den spesielle "kronen", har de kun et diadem, som aldri er dekorert. Tigranes bruker i likhet med parterkongene epiteten philhellen (Shayegan 2011:240). Antiochos' bruk av philhellen er i likhet med Tigranes' kombinert med et svært ugresk hodeplagg, en tiara. Det ser ut som denne epiteten hovedsakelig er i bruk blant konger hvis riker befinner seg lengst øst, og i minst grad ser ut som gresk-makedonske konger når de fremstilles.

Spørsmålet er om dette kan si oss noe om hvordan Antiochos oppfattet seg selv, og hvordan han mente det var mest effektivt å fremstille seg selv for å sikre seg oppslutning. Det kan kanskje tyde på at Antiochos så seg selv mer som en iransk konge på linje med de armenske

og de partiske, snarere enn en hellenistisk, eller at det var slik han ønsket å fremstille seg. Samtidig var han tross alt etterkommer etter en seleukide, akkurat som kongene av de mindre kongedømmene Kappadokia, Pontos og Bithynia. Riktignok var Antiochos det første avkommet av en inngiftet seleukide i den kommagenske kongefamilien, så kanskje forbindelsen til gresk kultur har vært dypere i de andre kongehusene, slik at de ikke fant det nødvendig å kalle seg grekerverner, siden de allerede regnet seg selv, eller fremstilte seg selv som greske.

Kanskje var bruken av grekervern hos armenere, partere og Antiochos så kalkulert at de gjorde det til en del av titulaturen sin for å berolige greske undersåtter, som utfra de iranske elementene i måten de fremstilte seg på, kunne oppfatte dem som barbariske og illegitime. I så måte er det interessant at enda en av kongene på listen over kongelige grekerverner er en østlig monark av iransk avstamning, nemlig Artabazes av Characene (Callatay og Lorber 2011:425). Tolkings- og kildeproblemer gjør det likevel vanskelig å si noe med sikkerhet. Siden Antiochos' bruk av *philhellen* kun stammer fra innskrifter, kan det virke som han la mindre vekt på bruken av denne epiteten enn parterne, som brukte den i svært stor grad på myntene sine.

Det er imidlertid fristende å hevde at grekervern-epitetet er mer betydningsfull enn Antiochos' andre epiteter, siden spesielt Epiphanes og Euergetes er i bruk i så stor grad av forskjellige konger at man i større grad må se dem som kongelig konvensjon, hva som ble forventet av en konge i samtiden. Philhellen er i tillegg først attestert som offisiell kongelig epitet for Mithradates I av Partia (Callatay og Lorber 2011:425), og reflekterer dermed kanskje heller innflytelse fra et ikke-gresk dynasti. Dette er naturligvis interessant med tanke på Antiochos' ellers svært sterke tilknytning til seleukidene, parternes fiende. Det man dessverre ikke vet, er hvordan den etniske fordelingen faktisk var i Kommagene.

2.5 Philoromaios, realpolitikk og titulatur

I likhet med *philhellen* er epitetet som går forut for denne i Antiochos' titulatur, *philoromaios*, en tittel med svært interessante implikasjoner for kongelig selvframstilling, siden det virker helt eksplisitt politisk. Philoromaios finnes som en del av titulaturen på alle de viktige innskriftene Antiochos fikk satt opp, også den som avviker litt fra de andre, ved Sofraz Köy. På myntene er derimot denne tittelen interessant nok fraværende. Her står det

bare ”av kong Antiochos”, og ingenting ved ikonografien tilsier referanser til noe romersk. Oppsiktsvekkende er det for så vidt også at Antiochos’ sønn bruker philoromaios som epitet på sine mynter, og i hvert fall på en av sine innskrifter (Callatay og Lorber 2011:425, Facella 2006:308). I og med at faren er samtidig med den første kongen som bruker philoromaios-epitetet, nemlig Ariobarzanes I av Kommagenes naboland Kappadokia, skulle man tro at i likhet med denne ville han bruke philoromaios også på myntene sine. Philoromaios er veldig klargjørende når det gjelder hvilke forhold de forskjellige kongene hadde til supermakten Roma, siden de som hadde stor nytte av Roma, eller sannsynligvis måtte unngå å provosere Roma for å beholde tronen sin, kan ha kjent en forventning om å bruke denne epitetet så snart den var blitt etablert som praksis av Ariobarzanes I på hans mynter.

En annen konge som bruker philoromaios i denne perioden er Pharnakes II av Pontos, som var blitt godkjent av Roma gjennom Pompeius da han hadde sørget for å skaffe sin brysomme far, Mithradates VI Eupator, av veien ved intriger (Sullivan 1990:155-56). Også en av de aller siste seleukidiske kongene, om enn nesten bare i navnet, skal også ha kalt seg philoromaios, Philippos II (67-6 fvt.) (Grainger 1997:52-3). Spørsmålet blir da hvorfor Antiochos skulle velge å assosiere seg med konger som skyldte den romerske staten hele sin herskerstilling. Kan dette være grunnen til at han utelater denne tittelen på sine mynter, at han ikke vil innrømme sine svært sterke bindinger til imperiet, eller stammer myntene fra perioden før han fikk med Roma å gjøre? Det siste virker lite trolig, da han etter få år kom i kontakt med både Lucullus og Pompeius, som førte sine kriger mot Mithradates og Tigranes i området. De andre kongene som brukte tittelen i denne perioden må på mange måter anses som klienter av Roma, men det er vanskelig å si om Antiochos også var det, selv om han skyldte Pompeius mye, blant annet kontrollen over Zeugma/Seleukeia ved Eufrat, som innebar besittelsen av en viktig øst-vest-rute.

Vennskapet synes å ha gått begge veier, i og med at Antiochos også var godkjent som romervenn av det romerske senatet, riktignok ikke før i 59 fvt. (Facella 2010:187). Man kan lure på hva Antiochos eventuelt har villet formidle til sine undersåtter ved å bruke denne tittelen. Det har sikkert ikke skadet å markere at man støtter, og blir støttet av en av de fremadstormende supermaktene i perioden. Samtidig virker det spesielt at en konge som fikk gjennomført såpass store byggeprosjekter og som faktisk klarte å stå imot romersk press, skulle ta samme epitet som konger som i høyeste grad levde på romersk nåde. Til sammenligning, de kongene som i likhet med Antiochos benyttet seg av epitetet philhellen

ble ikke romervenner i sin titulatur, heller ikke Tigranes den store, som ydmyket av Pompeius måtte nøye seg med å styre et svært redusert rike. Selv om Antiochos ikke virker å ha blitt ydmyket av romerne på samme måte, var det bare gått syv år etter Antiochos' død da en av hans sønner måtte stå skolerett i Roma for forseelser han hadde begått, og ble deretter henrettet (*Dio 52.43.1*).

I en slik realpolitisk situasjon er det ikke spesielt vanskelig å tenke seg hvorfor en konge ville finne på å kalle seg romervenn, når romernes makt gjorde seg stadig mer gjeldende overfor hans "kolleger" i regionen. Antiochos er likevel unik blant kongene vi har sett nærmere på, i og med at han parer romervenn med grekervenn, to titler som på overflaten virker svært like, men som innebærer svært ulike ting. Den ene retter seg oppover, den andre nedover i et makthierarki. Grekervenn betyr at kongen vil sikre seg et godt forhold til greske undersåtter, mens "romervenn" innebærer at man vil skape et godt forhold til en svært nærværende supermakt man skylder sin posisjon og/eller ikke har lyst til å provosere.

2.6 Oppsummering og delkonklusjon

Kommagene opptrer i det første århundret evt. som et svært lojalt klientkongedømme, men da hadde mye forandret seg, likevel kan Antiochos ha følt genuin takknemlighet overfor en supermakt som ikke var like påtrengende nær som Tigranes hadde vært, og som i tillegg skjenket ham et svært verdifullt landområde. I tillegg kunne det kanskje fungere som et effektivt ris bak speilet mot parterne, som befant seg på andre siden av Eufrat. Det var i det hele tatt mange gode grunner til at Antiochos skulle kalle seg romervenn, selv om befolkningen muligens ikke har vært like begeistret.

Man vil nok aldri få full klarhet i hva en konge ville si ved hjelp av sine mange titler. Det som går igjen er likevel å fremheve seg selv, sitt legitime opphav og ærerike slekt, noe man må kunne si at Antiochos lykkes med siden hans titler er det "budskapet" som uttrykkes flest ganger gjennom hans anlegg. Å uttrykke sin status og legitimitet må derfor sies å være det viktigste Antiochos' kongelige titulatur uttrykker, akkurat det kan ikke være særlig kontroversielt. Spørsmålet om hvordan disse titlene gjør det, og hva de refererer til, er vanskeligere å svare sikkert på. Det er likevel dette som forhåpentligvis kan si oss noe om hvilken type konge Antiochos velger å fremstille seg som, hvem han har som forbilder, og har måttet rette seg etter.

I likhet med mynter er det med kongelig titulatur også et gyldig poeng at konvensjoner har vært viktig, og at hver og en av titlene ikke nødvendigvis trenger å si oss så mye. Dette er kanskje mest tydelig når det gjelder de partiske herskerne, som etter hvert i løpet av det første århundret evt. alle titulerer seg med *Arsakes*, *Basileus basileon*, *Dikaios*, *Euergetes*, *Philhellen*, *Epiphanes* (Shore 1993:86). Antiochos benytter seg av både *Dikaios*, *Euergetes* og *Epiphanes*, og dette er såpass vanlige epiteter at det er vanskelig å trekke særlig mye informasjon ut av dem, selv om *dikaios* godt kan være en referanse til de partiske kongene og hans egen farfar Samos. Dette kan gjerne ha vært en av fordelene med slike vanlige epiteter, siden de kunne referere til ulike tradisjoner på samme tid, men det gjør dem naturligvis vanskeligere å tolke. De titlene som bryter med etablerte mønstre blir derfor ekstra interessante siden det må være noe mer enn konvensjoner som ligger bak anvendelsen av dem. Det kan se ut til at det finnes to kategorier av epiteter, en som tas direkte i arv av etterfølgerne for å markere at de er legitime etterfølgere, og mer individuelle epiteter som tas i bruk av konger innad i et dynasti og ikke nødvendigvis ligner på etterfølgerne.

2.6.1 Standardisering og innovasjon

Det første århundret er svært interessant siden man kan se en viss standardisering av titulatur både blant armenske og partiske konger, samtidig som innovasjonen er stor. Interessant er det også i de tilfellene epitete på sett og vis overlapper de to kategoriene, der etterfølgere benytter seg av epiteter også i bruk blant forgjengerne, men vektlegger dem annerledes. Et eksempel i Kommagenes tilfelle er epitetet *philoromaios* og *philhellen*, som for første gang dukker opp i kommagensk titulatur gjennom Antiochos. Under Antiochos er tittelen en av mange, og dukker opp mot slutten av en lang rekke. Under Antiochos' sønn Mithradates skjer det noe interessant når *philoromaios* blir langt mer fremtredende, både i innskrifter og, i motsetning til hos sin far også på mynter (Callatay & Lorber 2011:425). Å påstå at dette betyr at forholdet til Roma er blitt viktigere synes ukontroversielt, og er et godt eksempel på hvordan man kan lese interessant informasjon ut av titulatur. I dette tilfellet bekreftes en slik opplysning av litterære kilder ved at broren til denne Mithradates II henrettes av romerske myndigheter i Roma (Sullivan 1977:778).

Både for Antiochos og hans etterkommere er det imidlertid selve kongetittelen som kommer først, at man gjør krav på kongeverdigheten og eventuelt hvor man befant seg på skalaen, hvor stor konge man var. Denne praksisen med varierende grader av storhet for en konge ser ut til å stamme fra parterne, men er ikke helt uproblematisk, siden den også kan assosieres

med Mithradates VI Eupator, som bevisst benytter seg av arven fra akemenidene, der disse titlene kommer fra, noe Antiochos også ser ut til å gjøre. Dette gjelder kongenes kongetittelen og storkonge. Parterne tar først i bruk begge disse titlene, og mens storkonge virker å ha blitt standardtittelen for en partisk konge var kongenes konge lenge reservert for konger som utførte usedvanlige bedrifter, som Mithradates I og II. Dette var titler man måtte gjøre seg fortjent til, men som senere gikk i arv. Det er også parterne som i størst grad benytter seg av storkongetittelen, de fortsetter delvis å bruke den også i Antiochos' regjeringstid. Det kan med denne tittelen i mente virke som Antiochos plasserer seg i et riktignok ikke knivskarpt hierarki av først og fremst østlige konger, som bruker de gamle akemenidiske kongene for å støtte opp under sin legitimitet.

Tigranes av Armenia, som Antiochos muligens viser til som en innflytelse i Sofraz Köy-innskriften, er synlig også når det gjelder bruken av epiteter, men i større grad når det gjelder myntene. Det er interessant at Antiochos, i et område hvor seleukidiske og partiske mynter sannsynligvis har vært de viktigste betalingsmidlene, har gått vekk fra både sine forfedres praksis og seleukidiske forbilders vane med å ha flere epiteter på myntene sine. Spørsmålet er om dette kan indikere en sterk armensk forbindelse, eller om det er en generell praksis mer typisk for de mindre kongedømmene i Midtøsten, hvor man nøyer seg med en eller ingen epiteter på sine mynter. Slikt skal ikke nødvendigvis tillegges alt for stor betydning, men det kan indikere at selv om Antiochos etter hvert anså seg for å være en storkonge, ville han ikke kringkaste dette på det mest effektive propagandaverktøyet en konge hadde til rådighet i antikken. Det er heller ingenting på myntene som indikerer den oppsiktsvekkende statusen han gir seg i innskriftene som en ny gud for hele Kommagene, noe som kanskje kan tyde på en viss tilbakeholdenhet i hans selvframstilling, avhengig av hvilket medium han benyttet seg av.

Det meste tyder på at epiteter i varierende grad var i bruk blant forskjellige dynastier og virker ikke å ha vært noe man ga seg selv på måfå alt etter hva som var mest prestisjefyllt i samtiden. Theos er for eksempel i størst grad brukt av de seleukidiske kongene, selv om den også opptrer blant partere og armenere. Tilsvarende er det parterne som bruker philhellen i størst utstrekning, mens det nesten utelukkende er kappadokiske konger som benytter epitetet *eusebes*. (Callatay og Lorber 2011:428). Det er også interessant at dikaios stort sett opptrer i forbindelse med parterne i denne perioden, og den blir etter hvert en del av deres standardtitulatur. Når vi vet at grekerne hadde stort potensiale for å skade parterne hvis de

gikk til opprør, er det fristende å se en del av epitetene i direkte sammenheng med dette, som for eksempel dikaios, rettferdig, dikaios, velgjører og ikke minst den svært direkte philhellen. Siden vi vet så lite om hendelseshistorien til Kommagene er det vanskelig å trekke noen konklusjon om hvorvidt dette var tilfelle også i Kommagene.

Kommagene lå langs viktige handelsruter, og vi vet at landet sannsynligvis var rikt (Sullivan 1977:734). Byene virker imidlertid ikke å ha vært store etter de arkeologiske restene å dømme. Det ser ikke ut til å finnes noe kommagensk svar på Seleukeia ved Tigris, en svært viktig strategisk gresk by som gjorde langvarig opprør under parterne (Shore 1993:66). Det er heller ikke lett å tolke informasjon om befolkningssammensetningen ut fra det faktum at alle Antiochos' store innskrifter er på gresk, og at alle myntene preget av ham og hans forfedre har skrift på samme språk. Om dette skyldes konvensjoner, at parternes og armenernes "offisielle språk" var gresk, er uvisst. Alle epiteter som var kjent i samtiden var for eksempel på dette språket, unntaket er i babylonske annaler (Shayegan 2011:40-3). Antiochos var imidlertid sønn av en seleukide med gresk som morsmål, og han fremhevet også denne avstamningen. Med vekt på dette var det kanskje naturlig å bruke gresk for å fremheve kontinuiteten med et greskspråklig dynasti, og når gresk i tillegg var det foretrukne offisielle språk for østlige dynaster Antiochos antagelig har likt å sammenlikne seg med, virker det som et naturlig valg. Dette er med på å gjøre Antiochos' bruk av philhellen vanskeligere å forstå i en umiddelbar og klar politisk kontekst.

2.6.2 Vestlig eller østlig?

At en konge som ligger utsatt til mellom en vestlig og en østlig stormakt og i tillegg har kommet helskinnet gjennom en potensielt svært destabiliserende situasjon har et våkent øye for hva som er konvensjonene for å uttrykke politisk legitimitet, er ikke overraskende. Det interessante er hvor vanskelig det er å skille fra hverandre en vestlig og en østlig herskertradisjon. Dette virker å være en periode og et område hvor det er rom for eksperimentering med herskeruttrykk og politisk synkretisme. Dette fremgår i høyeste grad av epitetene, som riktignok er greske, men som like gjerne kan brukes på en "ugresk" måte, ved å kalle seg grekervenn. Vi ser også bruk av epiteter som gresk-makedonske herskere aldri eller sjelden benyttet seg av, som dikaios hos Antiochos eller parterne, eller *theopatoros*, "av en guddommelig far", som kun er brukt av partiske konger (Sellwood 1980:96). Det har blitt lagt mye vekt på at parterne griper tilbake til akemenidiske forbilder ved å bruke kongenes konge, noe en gresk konge aldri ville kalt seg. Samtidig kaller en av de partiske kongene seg

theos, (Sellwood 1980:119) en utenkelig tittel for en akemenide, men ikke uvanlig blant hellenistiske herskere. Det virker dermed som herskerne hadde en pragmatisk tilnærming til hvordan de lot seg fremstille, og dette ser ut til å gjelde Antiochos også.

Således forener han epiteter med lange tradisjoner blant seleukidene, som epiphanes og theos, med titler som har konnotasjoner til mer østlige herskere, som storkonge og grekervenn, noe som muligens har integrert ham i et østlig dynastisk nettverk av store konger påvirket av den akemenidiske tradisjonen og hjemmehørende i iransk-kulturelle områder i Parterriket, Pontos og Armenia. Den partiske påvirkningen er tilsynelatende sterk, både når det gjelder valg av epiteter; dikaios, som riktignok harmonerte med hjemlig kommagensk tradisjon, og opphopningen av dem, som er så utbredt på partiske mynter. På akkurat dette punktet skiller han seg fra de andre mindre kongene i Anatolia, som bruker et beskjedent antall epiteter og ikke kaller seg grekervener. Han er heller ikke helt på linje med en ”stoltere” hersker øst for ham, som ikke kalte seg romervenn til tross for at han ble grundig satt på plass av denne stormakten, jf. Tigranes.

Romervenn var en nylig oppfunnet epitete, og fleksibel som Antiochos var, nølte han ikke med å ta den i bruk, en tittel som markerer noe helt nytt i kongeideologien, der man helt åpenlyst markerer et tett bånd til en stormakt hver eneste gang man presenterer seg for undersåttene sine. De andre epitetene er i langt større grad fleksible, siden de ikke så tydelig markerer noen tilhørighet eller eventuell underlegenhet i noen som helst retning. Antiochos’ titulatur er dermed både kontinuitetskapende og sjokkerende nytt, det gjør ham til både en vestlig og en mer østlig hersker og gir rom for mange tolkninger, noe titlene muligens også har gjort i samtiden. Kanskje nyskapingen i titulaturen kan relateres direkte til den nye og usikre politiske situasjonen. Partisk innflytelse i Kommagene kan lett forklares med at Antiochos hadde inngått en dynastisk allianse med dem, en innarbeidet politisk strategi for konger i Midtøsten. Det må derimot ha vært en utfordring å forholde seg til en republikk, som det naturligvis ikke gikk an å gifte seg inn i.

Nyvinningen philoromaios har antakelig vært et svar på denne uoversiktlige alliansesituasjonen. Det gjør det desto mer interessant at Antiochos utelukket denne epitetten på sine mynter, ulikt sin nabo Ariobarzanes I av Kappadokia eller sin sønn Mithradates II. Spørsmålet er om dette kan skyldes den armenske innflytelsen, siden Antiochos’ mynter ellers ligner på dem som Tigranes av Armenia utga, også et naboland. Det virker på meg mer

sannsynlig enn at han var forsiktig med å uttrykke sin tilhørighet til Roma slik man kanskje kunne tenke. Myntene er ikke spesielt tallrike, og var dermed kanskje ikke sett av så mange utenfor kongeriket. Det er likevel oppsiktsvekkende, siden han ellers er påvirket av parterne når det gjelder epitetene, kjent for oss nettopp fra de partiske myntene. Dessverre er det komparative materialet her magert, vi mangler innskriftmateriale av særlig grad for parterne og armenerne, selv om vi vet at Mithradates VI interessant nok gikk for å være kongenes konge i en innskrift, men ikke på myntene sine, men det er umulig å si om dette reflekterer en trend i differensiering av det kongelige uttrykket mellom de to forskjellige mediene. Spesielt for Antiochos er at han ikke bare bruker andres innovasjon i sin titulatur, han finner sin egen ved å kombinere philoromaios og philhellen, kanskje det viktigste eksempelet på hvordan han forener elementer fra en ny vestlig herskerrolle og en mer østlig.

Denne innovasjonen overlevde riktignok ikke Antiochos i så mange ledd, men er et uttrykk for en brytningstid der det har vært svært vanskelig å finne ut hvilken hest man skulle satse på. I motsetning til hos sønnen kommer for eksempel philoromaios mye lenger bak i Antiochos' liste over epiteter (Dörner 1996:303-4). Kanskje måten han sammenstiller philoromaios med det litt liktklingende philhellen er en måte å gjøre en helt ny og kanskje sjokkerende tittel, som ikke nødvendigvis var velsett blant undersåttene, mer spiselig ved å kombinere den med en veletablert epitet som var i bruk hos den store parterkongen. Om dette stemmer er umulig å slå fast, men ville i så fall forsterke inntrykket av Antiochos som en smidig, svært politisk bevisst og oppdatert hersker, som kom med et gjennomtenkt svar på en uoversiktlig maktpolitisk situasjon. Gjennomgående ser han ut til å ha mest til felles med de østlige herskerne, men kaller seg romervenn i alle innskriftene sine og fremhever til en viss grad kontinuitet fra seleukidene. I neste del skal vi se om Antiochos' ikonografi representert ved hans klær og hodeplagg gir et like mangetydig bilde.

2.7 Skjematisk fremstilling av Antiochos' titulatur

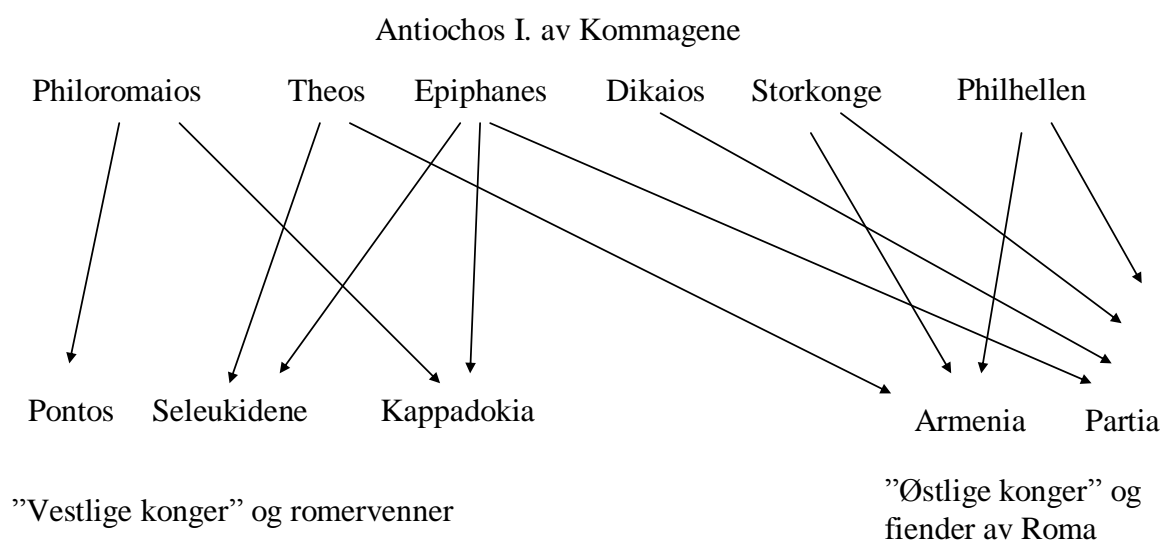

Fig. III Skjematisk fremstilling av Antiochos' titulatur, mulige samtidige referanser

Kapittel 3 Identitet og selvframstilling – Antiochos’ ikonografi

3.1 Innledning

Når man skal se nærmere på Antiochos’ ikonografi, burde det være på sin plass å konsultere en ikonografisk ekspert innenfor perioden. I litteraturen om Kommagenes fotnoter støter vi ofte på R.R.R. Smith, som har skrevet en bok om kongelige hellenistiske portretter. Han bruker en del plass på kommagensk ikonografi, siden han innrømmer at kongedømmet er en forholdsvis uttømmende ikonografisk kildesamling fra senhellenistisk tid. Imidlertid er ikke Smith fornøyd med dette rike materialet. Begrunnelsen er at Kommagene var et lite, og ikke særlig representativt kongedømme. Han beskriver blant annet Kommagene som et kulturelt og politisk dødsvann (Smith 1988:103). Her mener jeg Smith tar feil, i og med at Kommagene snarere enn å ligge i en bakevje lå midt mellom datidens to store riker, det romerske og det partiske. Kommagene ser ut til å ha vært et brytningsområde mellom hellenistisk og iransk kultur og religion og området hadde naturligvis også trekk fra andre sivilisasjoner, blant annet eldgamle anatoliske kulturer. Armensk kultur har muligens også hatt en påvirkning.

3.1.1 Målgruppen for Antiochos’ program

Vi mangler imidlertid kilder som kan fortelle oss særlig mye om hvilken kultur befolkningen tilhørte, eller for den saks skyld hvilket språk den snakket. Metzler mener ”hoffspråket” i Kommagene var gresk, mens undersåttenes språk har vært arameisk, armensk og kurdisk (Metzler 2000:52). At de kommagenske kongene brukte gresk når de ville formidle sine dynastiske krav vet vi, selv om det er umulig å si om det kun var dette man brukte blant hoffet. Ikke-kongelige innskrifter fra Kommagene virker også å ha vært på gresk (Waldmann 1991:197-201), så holdepunktene for å introdusere et kurdisk element er vanskelig å verifisere, mens geografien gjør det sannsynlig at armensk kan ha vært viktig. Arameisk var ved siden av gresk et av Midtøstens viktige språk, og har sannsynligvis også blitt snakket også i Kommagene.

Elitens språk og kulturelle tilknytning kan virke lettere tilgjengelig. Her er det naturlig at vi lar Antiochos, som representant for denne gruppen, komme til orde. Han kan fortelle oss at persere og makedonere ”are the most fortunate roots of my ancestry” (N 30-1). Han legger riktignok også vekt på det ”all-nærende” Kommagene, men opphavet han gjør hevd på, bygger på det som må ha vært de to mest ærerike tradisjonene i området, den hellenistiske og

den iranske. Disse nevnes både eksplisitt i innskriften på Nemrut Dag, og implisitt gjennom religion og anegallerier, som både atskiller og forener hellenistiske og iranske elementer. Antiochos er noe av et unntakstilfelle ved å beskrive sitt forskjelligartede opphav så åpenlyst, men flere dynastier og kongedømmer i området synes å ha kombinert hellenistiske og iranske kulturelle elementer. En som synes å ha hatt en bevisst holdning til dette er Mithradates VI Eupator av Pontos. Han fremstilte seg i stor grad som en hellenistisk hersker, men beholdt også iranske trekk (Smith 1988:122-3). Navn på konger og delvis byer ser også ut til å indikere iransk opphav, både når det gjelder Pontos (Mithradates), Kommagene (Mithradates) og Kappadokia (Ariarathes, Ariobarzanes).

Også religiøst ser området i varierende grad ut til å ha tilhørt et grenseområde for iransk religion og sannsynligvis også kultur. Her er Strabon en gullgrube, siden han var fra Pontos og hevder han selv har observert det han kaller persiske riter i nabolandet (*Strabon 15.3.13-16*). Han er videre en senere samtidig av Antiochos, og dermed en uvurderlig kilde til religion i Det nære østen i perioden. Han beskriver iransk religion i Kappadokia, Kommagenes naboland, og det er dermed ikke så kontroversielt å anta at Kommagene også har tilhørt en sfære med iranske kulturelle elementer. Dette er en av de få kildene som kan antyde noe om den folkelige kulturen, som naturligvis hadde vært svært interessant å vite noe om når vi skal se på den visuelle kommunikasjonen fra konge til undersåtter.

I det følgende må vi stort sett basere oss på den ene delen av denne dialogen, nemlig Antiochos' ideologiske utsagn gjennom hans ikonografi. Man kan kanskje likevel slutte noe indirekte om hans mottagere ut fra hans diskurs, siden han vil ha vært avhengig av å fremstå som legitim og forståelig for sine undersåtter. Til en viss grad måtte han være en hersker de kunne identifisere seg med. Det bør være ukontroversielt at klær og likeledes religion er en viktig del av folks identitet. På Persepolis-relieffene ser vi for eksempel at de fungerer som en viktig etnisk markør for å skille et folkeslag fra et annet (fig. 102,103,104). Det er disse aspektene jeg vil se nærmere på i Antiochos' ikonografiske selvrepresentasjon, siden det kan si oss noe om hvilken type hersker han ville fremstå som.

I kapittel 2 så vi at han hentet inspirasjon fra flere tradisjoner, både fra partere og hellenistiske herskere. Spørsmålet er hvorvidt vi kan identifisere de samme tendensene i det ikonografiske materialet. Kan det for eksempel påvises en økende iranisering i perioden i tråd med det flere forfattere hevder er tilfellet med Kommagenes naboer i øst, parterne (Curtis 2000:69, Shore

1993:62-3, Sellwood 1980:196)? Dette er med på å gjøre det kommagenske tilfellet ekstra interessant og representativt, siden den geografiske plasseringen gjorde det mottagelig for impulser fra både øst og vest. Sammenstillingen av greske og iranske elementer virker heller ikke nødvendigvis å ha vært så avvikende i denne perioden, noe som kanskje speiler den politiske og kulturelle utviklingen i området.

3.2 Klær skaper herskeren

Når det gjelder klær har vi forholdsvis gode kilder til hvordan Antiochos ville fremstå, i motsetning til hva som finnes om andre herskere i perioden. Spesielt på dexiosis-relieffet fra Arsameia ved Nymfaios er Antiochos i, det vi får tro, fulle regalier godt bevart i helfigur (se fig 1 i appendiks). Hvor ofte dette antrekket ble benyttet, er det vanskelig å si noe om, men vi kan trygt gå ut fra at det var slik han ønsket å fremstå. Dette gjelder både i forhold til undersåttene, som han må ha tårnet over når de fulgte den snirklete prosesjonsveien opp til helligdommen i Arsameia, og gudene, som Antiochos utveksler håndtrykk med på relieffene. Det komparative materialet er atskillig skralere, og vi er i stor grad henvist til herskeres hodeplagg og ikke resten av draktene deres. Disse har riktignok vært av stor betydning, siden det ser ut til å ha vært et viktig symbol på kongemakt, samt at de sannsynligvis hadde en religiøs dimensjon. Vi kommer tilbake til de svært viktige hodeplaggene senere (3.3), siden de krever en mer inngående behandling.

Interessant nok er det Antiochos selv som leverer det komparative materialet som er tilgjengelig for området, nemlig relieffene av seleukidiske herskere fra Nemrut Dag. Man vet ellers lite om hvordan disse gikk kleddt, eller fremstilte seg selv. En grunn til å dedikere så mye plass til elementer ved klesdrakt og hodeplagg er at det virker som Antiochos selv har investert mye tid og penger i dette. Relieffene er for eksempel minutiøst detaljerte når det gjelder ikonografi og dekorative motiver på klesdraktene. Det blir også skilt skarpt mellom de to ulike grenene i Antiochos' imponerende slektstre. I innskriften er da også Antiochos' røtter differensiert som greko-makedonske og persiske, og forfedrene er sannsynligvis fremstilt som typiske representanter for disse svært forskjellige kulturelle tradisjonene. De løper imidlertid sammen i Antiochos, som både likner på, og er forskjellig fra, sitt ærerike opphav.

Noe som skiller de seleukidiske anene sterkt fra forfedrene på farssiden, er at de i tråd med gresk praksis er barhodet bortsett fra diademet, og de har også bare bein, i motsetning til de mer tildekkede og rikt draperte iranske forfedrene (fig. 2, 3). På farssiden er imidlertid rekken

av forfedre langt mindre uniform, med et skarpt brudd i fremstillingen mellom den femte og sannsynligvis den sjette eller syvende iranske forfaderen. Fra det sjette relieffet er ingenting av skulpturen bevart, mens figuren på det syvende relieffet skiller seg markant fra de akemenidiske storkongene på de fem første stelene. Disse fremstiller en rekke av akemenidiske storkonger som begynner med Dareios, men som ser mer eller mindre identiske ut, bortsett fra små dekorative motiver. Disse går med en langermet *kandys*, eller en slags iransk frakk, har en tiara med åttetakkete stjerner på og holder en libasjonskrukke i den ene hånden og en bunt hellige myrtekvister, en *barsom*, i den andre hånden. De har skjegg og forseggjorte halsringer (fig. 4, 5) (Young 1996:256-7). Til sammenligning har den sjette forfaderen en dekorert lærbrynje og bærer et septer, ut i fra fragmentene som er bevart (fig. 6, Young 1996:293-4). De videre etterfølgerne ser i stor grad ut til å ha samme utstyr og bekledding (Young 1996:295-8).

Relieffene ser imidlertid ut til å stemme noenlunde overens med et bedre bevart relieff av Antiochos' farfar fra Arsameia på Eufrat (nåværende Gerger), og der ser man septeret langt tydeligere (fig. 7). På dette relieffet, og fra en av dem fra Nemrut Dag, holder figurene i tillegg til et septer, også en kort gjenstand ut fra kroppen (fig. 8). Young tolker dette som en offerdolk, noe som kan virke som en rimelig tolkning, siden de tidligere forfedrenes utstyr også er religiøst. Videre beskrives noe Young kaller "det kommagenske skjørtet", som ved hjelp av snorer er heist opp mellom beina. Orontes II, den syvende etterkommeren på farssiden, fremstilles videre med en slire ved siden (fig. 9) og en kappe festet med en brosjé over skulderen (Young 1996:292), trekk vi også finner på hans etterkommer Antiochos.

Fragmenter fra flere forskjellige steler, spesielt den åttende (fig. 8), som bevarer en silhuett av en forfader som markant skiller seg fra akemenidekongene, gir grunn til å tro at de tilhører samme "skjema". Det er selvsagt problematisk å snakke om et standardantrekk når så lite er bevart, samtidig virker figurene å ha såpass mye til felles med det fullstendig bevarte relieffet av Antiochos, at en viss kontinuitet lar seg forsvare. Et eksempel er den svært distinkte løsningen med frakken som er heist opp mellom beina ved hjelp av et tøybelte (fig. 1,8). Relieffene av det som sannsynligvis er sønnene til Antiochos viser også stor kontinuitet i antrekk og utstyr, selv om de klart avviker fra faren i hodeplagg, og ikke bærer noe septer (fig. 11,12).

3.2.1 Antiochos' drakt og regalier

Det best bevarte relieffet av Antiochos er det der han håndhilser på Herakles fra Arsameia på Nymfaios, ett av de mange såkalte dexiosis-relieffene (fig 1). Siden Antiochos er fremstilt på mange relieffer der eneste variasjon ser ut til å være små dekorative detaljer på diadem og tiaraen, vil jeg bruke relieffet fra Arsameia som utgangspunkt for en mer detaljert beskrivelse av den kammagiske kongens antrekk. Guden Herakles er her en slående kontrast, der han står naken ved siden av en konge i forseggjorte klær, en grov knortet klubbe mot Antiochos' veldreide septer. Dette er interessant i og med at Antiochos fremstilles så ulikt den mest greske guden i hans panteon. Nå ville sannsynligvis heller ikke hans seleukidiske forfedre hatt så store likheter med Herakles, men de viser langt mer hud og er barhodet, i likhet med denne guden. Herakles regnes som en bringer av sivilisasjon i den greske verden, men hvis noen av iransk herkomst hadde sett et slikt relieff var det sannsynligvis Antiochos som ville fremstått som den mest siviliserte. Antiochos er fremstilt med sko og med det som ser ut til å være en tettsittende bukse og skjorte.

I likhet med sine forfedre har han også en kortermet brynje, sannsynligvis av lær (Dörner 1981:193), dekorert med åttetakkete stjerner. Det er ikke lett å se hva som er under brynjen, men det kan muligens være en nesten fotsid frakk, slik at det ikke er sikkert om han har en skjorte under, den ser ut til å være av samme stoff som han har på ermene. Frakken holdes oppe mellom beina på Antiochos med et sinnrikt system av snorer, som ser ut til å være festet til det vinbladdekorerte beltet til Antiochos både på ryggen og fremme på magen. Dette stoffbeltet ser igjen ut til å være festet i et mer vanlig standard lærbelte som Antiochos har rundt hoftene, og som er lettere å se på relieffet av hans farfar fra Arsameia ved Eufkrat (fig. 7).

Ved siden har han en dolk i en svært rikt dekorert slire med løvehodekuler. Rundt skuldrene har han en kappe festet med to hjerteformede brosjer ved høyre skulder, den er nesten fotsid og er dekorert med dusker. I venstre hånd holder kongen et langt smalt septer, som vi fra andre relieffer kan se at endte i en kule omgitt av en krans av det som ser ut til å være blader (Dörner 1981:193). Rundt armene har han solide, enkle armringer, sannsynligvis av massivt gull ifølge Young (Dörner 1981:193). Prikken over i-en på antrekket til Antiochos utgjøres av tiaraen, et spesielt forseggjort hodeplagg i Antiochos' tilfelle. Det er et høyt, tilsynelatende sylindrerformet hodeplagg, rikt dekorert med border og i dette tilfellet en løve, muligens brodert, på det bredeste feltet av tiaraen. I kantene ser det ut til å være festet perler.

Hodeplagget slutter i fem tagger, triangler dekorert med et blad- og fjærmønster. Tiaraen har i tillegg et nakkestykke, som går ned bak, sannsynligvis for å beskytte mot sol, og kinnklaffer, som i dette tilfellet er brettet opp over diademmet, som er spent rundt hele tiaraen. Det sitter rett over pannen til Antiochos. Diademmet er dekorert med løver på rekke etter hverandre. At et slikt antrekk har gjort inntrykk på folk, er ikke vanskelig å tenke seg når man forestiller seg de storslåtte fargene klærne må ha vært farget med, og at det skinte i gull fra slire og armringer og fra perlene på diademmet. Rundt halsen har dessuten Antiochos på noen av dexiosisrelieffene et spesielt snodd halsbånd (fig. 12) (Young 1996:399). Dette opptrer bare på Antiochos, men kun i spesielle sammenhenger. De andre figurene blant både guder og forfedre differensieres også på ulike måter gjennom smykker og til dels også motiver på smykkene.

3.2.2 Østlige og vestlige trekk

Den store vekten som er lagt på detaljer, viser hvor stor innsats som er lagt i å differensiere mellom ulike forfedre og mellom de ulike grenene av familien, mellom gresk/makedonsk, iransk og armensk/kommagensk. Det finnes for eksempel mange dekorative trekk og distinksjoner som bare dukker opp hos forfedrene til Antiochos og hos gudene, men ikke hos ham selv. Dette gjelder halsbåndet som ender i løvehoder. Dette finnes bare på Zeus-Oromasdes, Apollon-Mithras og hos de iranske forfedrene (fig. 13) (Young 1996:407). Måten han, forfedrene og gudene ble fremstilt på har tydeligvis vært viktig for ham selv og programmet hans. Måten de ulike skikkelsene skulle fremstå ser ut til å ha vært planmessig utført, selv om motivbruken ikke alltid virker enhetlig. Det er imidlertid mulig Antiochos' kriterier for hva som var enhetlig er noe annerledes enn våre, i tillegg mangler vi sikre beskrivelser av alle relieffene

Om anlegget var aldri så gjennomtenkt fra Antiochos' side, er det lite trolig at en besøkende ville fått med seg alle disse finurlighetene. De vitner likevel om en konge som visste hva han ville og hvem han var, eller ville fremstå som. Generelt ser Antiochos ut som en østlig, kanskje til og med iransk, konge på disse relieffene, i hvert fall når vi tar klær og delvis også utstyr i betraktning. I motsetning til hos hellenistiske herskere er det meste av kroppen dekket med klær, lange ermer som grekerne regnet som barbarisk og østlig, og et stort karakteristisk hodeplagg, en tiara (Wiedemann 2003:233).

Hvis vi skal følge Colledge (1977:99) i at den spesielle ordningen med å heise opp frakken mellom beina var en tilpasning til å sitte på hesteryggen, er dette også noe som hører østlige herskere til, som parterne, som var kjent som fremragende ryttere. Dette ser ut til å ha vært et gjennomgående trekk ved klesdrakten til kommagenske herskere, skal vi tro Antiochos' egne anlegg (fig.7, 8,9,11). Seleukideherskerne red selvfølgelig også mye, men dette var muligens ikke en like stor del av deres identitet som hos for eksempel parterne. Septeret er en attributt sannsynligvis alle de seleukidiske forfedrene har vært utstyrt med, og de fleste av anene på farssiden etter de fem første akemenidiske storkongene. Young (1996:382) legger vekt på dette som et gresk trekk, men det er et kjent symbol på herskermakt også innenfor østlig tradisjon. De iranske forfedrene holder septeret på samme måte som de seleukidiske, men dette betyr ikke nødvendigvis at dette har kommet fra noen gresk tradisjon. Imidlertid kan Antiochos ha hatt interesse av å fremheve noen likhetstrekk når han i sin egen skikkelse skulle forene to så ulike slektslinjer. Sverd ved siden er også noe som lar seg påvise hos både iranske og seleukidiske forfedre, men dette er ikke så eksepsjonelt i et urolig hjørne av verden. Sverdene de seleukidiske og iranske forfedrene bærer ser likevel ut til å være forskjellige, de iranske sverdene virker for eksempel noe smalere enn de seleukidiske (fig. 11,12,15,16). Forskjellen mellom iransk og seleukidisk ser vi også på brynjene, som både hos seleukider og orontider sannsynligvis har vært av lær, men som på den iranske siden er dekorert med åttetakkete eller sekstakkete stjerner mot seleukidenes udekorerte (fig.6,9,15,16).

Antiochos deler disse trekkene med sine forfedre på farssiden, og ser i det hele tatt ut til å ha mer til felles både i drakt og utstyr med både sine iranske forfedre, og til dels med gudene, enn med slekten på morssiden. Dette til tross for at han var den første i den kommagenske kongefamilien, i hvert fall i den mannlige linjen, som hadde et seleukidisk dynastisk navn. Skal vi dømme etter det en samtidig kilde, som åpenbart var fra et område (Pontos) der det fantes iranske kulturelle trekk, passer Antiochos' antrekk godt inn. "A tiara, a citaris, a hat, tunica with sleeves reaching to the hands and trousers" (*Strabon 11,13,9*). Selv om passasjen om hatt, kitaris og tiara, som egentlig virker å være det samme tre ganger ikke gir helt mening, stemmer dette forholdsvis godt overens med måten Antiochos, hans forfedre og gudene er fremstilt på. Dette er sånn sett en bekreftelse på at han er kledd, og ville bli oppfattet som iransk-østlig. Problemet er at slike beskrivelser av drakter, selv om de sannsynligvis er korrekte, er ganske overfladiske og sier lite om forskjeller i rang som kunne komme til uttrykk gjennom ulikheter i klesdrakten. Hvis vi kan anta at en del av befolkningen delte "persian customs", som Strabon et annet sted bruker om folkeslaget Siginni (*Strabon*

11,11,8), kan det i hvert fall virke som herskeren på denne måten har vært gjenkjennelig for sine undersåtter.

Det komparative perspektivet kunne her vært verdifullt, men vanskeliggjøres ved at kongedømmene det er naturlig å sammenligne Antiochos med, både de mer østlige grekervennene som parterne og armenerne, og de mer vestlige som pontere og kappadokere ikke har bevart skulpturer av kongene sine i helfigur. De er stort sett kjent for oss gjennom myntportretter som viser herskerens hode og hodeplagg. Vi vet således at Antiochos' tiara var så godt som identisk med den Tigranes av Armenia bar (fig 1,17). Det er vanskelig å si hvor mye av det øvrige antrekket som kan være influert av armensk skikk, som det er naturlig å tenke seg at Antiochos ville føre videre som en etterkommer etter det armenske orontidiske dynastiet. Hos Strabon blir den armenske bekledningen beskrevet som at de har klær som er "fastened about the body with a girdle and with a clasp on the shoulder" (*Strabon 11,14,12*). Strabon mener videre at skikkene i Armenia, Media og Persia er forholdsvis like (*Strabon XI,13,9*).

3.2.3 Antiochos, parterne og armenerne

Antiochos' klær stemmer, som vi har, sett overens både med den persiske og den armenske generiske påkledningen og vil dermed sannsynligvis kunne blitt godtatt også av armenerne, men ville nok virke mer fremmed for en greker. Nå er det vanskelig å vite i hvor stor grad armensk kultur adskilte seg fra den iranske og det er nok ikke grunn til å tro at Strabon undersøkte den i detalj, selv om han ser ut til å ha kjent til iransk kultur til en viss grad. Armensk er tross alt et eget språk og må i alle fall ha hatt sine særtrekk innenfor den iranske kultursfæren. Det ville da være naturlig at Antiochos, i et område som lenge hadde hørt inn under armensk-ættede orontider ville bære en del av disse særtrekkene. Dette kan det virke som enkelte forskere tar noe lettere på. Colledge mener i sin *Parthian Art* at Antiochos bruker "commagenian dress", mens Metzler i nyere tid hevder de kommagenske kongenes antrekk var partisk (Colledge 1977:91, Metzler 2000:53).

Ingen av disse begrunner sine påstander i særlig grad. Facella, den som sannsynligvis kan mest om Kommagene i nåtiden, bruker mest plass på Antiochos' spesielle tiara. Selv om Antiochos har samme hodeplagg som Tigranes, vet vi som sagt lite om hvordan resten av drakten hans så ut. Et forslag som har vært trukket frem som løsning på problemet, har vært et relieff fra Bavian i dagens Irak (Debevoise 1942:95), som viser en rytter med et hodeplagg

som kan ligne på Tigranes'. Imidlertid har figuren et skjegg og hår som strider sterkt mot måten han er fremstilt på på alle myntene av ham som er kjent. Slik sett kan Antiochos potensielt sett være den eneste kilden til armensk kongelig bekledning. Når det gjelder den partiske drakten har vi flere holdepunkter, og basert på de partiske myntene jeg har undersøkt, virker Vesta S. Curtis' rekonstruksjon forholdsvis plausibel. Likevel knytter det seg en viss usikkerhet til personen som stort sett avbildes på reversen av de partiske myntene, sittende i helfigur med en bue. Om dette er dynastiets grunnlegger Arsakes eller en "deified archer", som Sarkosh Curtis omtaler ham som, er uvisst (Sarkosh Curtis 1998:61). Hodeplagget denne figuren som oftest bærer, virker å ha likheter med den såkalte satrap-tiaraen som de første partiske kongene bar på sine mynter, så denne figuren viser oss i så tilfelle en tidlig utgave av den partiske drakten. Den typiske partiske kongelige drakten som Sarkosh Curtis beskriver den, er en buksedress, av og til kombinert med en jakke og med vide buksebeskyttere, lange ermer og belte, diadem, langt, men velordnet hår, bart, halssmykke og en slags v-hals (Sarkosh Curtis 1998:61).

Et eksempel i helfigur på denne stilen, er bronseskulpturen fra Shami i Iran av en høvding eller mindre konge under partisk overherredømme (fig.18). Dette antrekket har en oppsiktsvekkende likhet med fremstillinger av aristokrater og en konge fra så langt øst som det kushanske riket. Antrekket er rimelig likt både når de er fremstilt ved kongens trone og når de er i krig. Noen av dem er fremstilt med v-hals, andre ikke (Colledge 1977:95). Dette er kanskje en betimelig advarsel om at man ikke skal legge for mye vekt på små detaljer fra klesdrakter, siden rang og klesdrakt ikke nødvendigvis ser ut til å henge sammen. Denne veggdekorasjonen i malt leire er omtrent samtidig med Shami-skulpturen og for så vidt med Antiochos' Kommagene. Sarkosh Curtis mener den langermede frakken og overdelen med rund nakke er en senere utvikling innenfor partiske drakter (Sarkosh Curtis 1998:65), men med de kushanske maleriene i hodet er det ikke sikkert Antiochos trenger å være opphavsmannen. Det interessante er hvor mange likheter det er mellom to rytterfolk (partere og kushanere) av iransk herkomst i hvordan de fremstilles, hvor buer og hester er svært viktig for dem begge.

Hester kan vi kanskje indirekte slutte at har vært viktige også for kommagenske konger i og med den konsekvente oppheisingen av frakken mellom beina og at man i nabolandet hadde vært kjent for å ale opp hester (*Strabon XI,13,8*). Terrenget taler også for at hesten har vært et viktig fremkomstmiddel med store, åpne elvedaler mellom Taurusfjellene. Mer spesielt er det

at vi ikke finner spor av fremstillinger av buer i noen av Antiochos' fremtoninger, stolt av sitt iranske opphav som han var. På Behistun-relieffet vises for eksempel Dareios med en bue (fig. 19). I den grad de kammagenske herskerne fremstilles med våpen, er det med sverd. Spørsmålet er hvor mye Antiochos hadde til felles med riker med nomaderøtter som det partiske eller det kushanske riket, som igjen ser ut til å ha hatt en del til felles med akemenidene, som Antiochos skrøt av å være en etterkommer etter. Hvis vi igjen går til Strabon i Antiochos' samtid, mener han at parterne ennå i hans tid hadde mye av det skytiske i seg (*Strabon XIII,9,2*). Det er nærliggende å tenke at dette handler om nomadiske trekk, i likhet med rytterfolk fra steppene som det problematiske begrepet skytisk ofte forbindes med. Kanskje var det skytiske elementet, hva det nå bestod av, det som virket mest fremmed på en samtidig forfatter i en hellenistisk kontekst. Nomadetilknypningen til parterne finner man kanskje et eksempel på i de situasjonene parterne opplevde kriser og tilkalte nomadiske stammer istedenfor krigsmenn fra de iranske kjerneområdene. De sendte bud på folk fra øst for Kaspiahavet, Dahae-folket, opprinnelig en del av parternes stamme, parniene (Shore 1993:38). Hvilke trekk en hersker valgte å legge vekt på, nomadiske, iranske eller hellenistiske eller kanskje litt av alt til samme tid, kan ha vært situasjonsbetinget. De færreste ideologier eller herskerfremstillinger er monolittiske, og de må som regel tilpasses til en viss grad de gjeldende politiske forhold. Så også måten monarken fremstod på rent fysisk. Derimot har naturligvis ikke alt ved en konges klesdrakt politisk-ideologiske implikasjoner.

3.2.4 Situasjonsbetinget utseende og politisk aktivitet

Modifikasjoner av buksedressen som virker å ha vært vanlig over store deler av Sentral-Asia vil ha vært naturlig etter ulike områder og ettersom tiden gikk. Endringen av klesdrakten fra v-hals til en rundere type er trolig et eksempel på dette. Selv om Antiochos her muligens lå i forkant, trenger vi ikke tillegge dette så stor vekt. Da vil sannsynligvis plagg som kan være etniske markører eller markerer en bredere kulturell tilhørighet ha større betydning. Når det gjelder parterne, kan vi observere dette fenomenet ved at greske plagg kommer og forsvinner, mens selvframstillingen blir mer og mer iransk, helt til det går så langt at myntspråket til slutt skifter fra gresk til partisk (Sarkosh Curtis 1998:62, Curtis 2000:69). Fremtoningen viser seg likevel i en del tilfeller fleksibel etter sannsynlig geografisk målgruppe, blant annet viser mynter av Mithradates II at han tar i bruk den nyskapende partiske tiaraen på mynter som ble utgitt i de iranske områdene, mens de som ble utgitt lenger vest i Seleukeia ved Tigris hadde konger kun med diadem, som hadde vært den seleukidiske praksisen (Sellwood 1980:63-84).

I denne fremtoningen ser vi likevel ikke en gjenkjennelig seleukide. Parterne har en veldig distinkt frisyre, og har i motsetning til seleukidene skjegg, i tillegg til at myntenes portrett alltid vender mot venstre mens de seleukidiske var høyrevendte. Kanskje dette kan tjene som et eksempel på den dialogen eller forhandlingsprosessen kongelig selvframstilling og ideologi er, ved at et slags kompromiss ble inngått med en viss kontinuitet i stilen, samtidig som man ikke slavisk kopierte forgjengerne man ville distansere seg fra. Det ser ut til å være de store parterherskerne som introduserer til dels radikale ikonografiske nyvinninger, men dette gjelder også Tigranes av Armenia, som våger å gjøre til dels dramatiske forandringer i den kongelig selvframstillingen. Det interessante er, at uansett hvor mektige de store parterherskerne er, virker de som de likevel har vært forsiktige når den kongelige selvframstillingen skulle endres. Tigranes ser også ut til å ha utgitt mange mynter før han tok sin nye og mest ærerike tittel kongenes konge (Shayegan 2011:318). Antiochos ventet som vi så med å ta tittelen *meGas*, men han fremstilles likt både forholdsvis tidlig (Sofraz Köy) og sent i sitt styre (Nemrut Dag) (fig. 20,21).

Etter sin annektering av Seleukeia ved Eufkrat, en by med et gresk preg, forandret han heller ikke noe på utstyret sitt når han skulle fremstilles i dette området, men viste seg også her som en østlig hersker (fig.22). Antiochos endret altså den kongelige fremtoningen, samtidig som han ikke så ut til endre måten han fremsto på overfor nye greske undersåtter. Spørsmålet er om dette, sammenlignet med parterne, kan tyde på en større indre stabilitet i Kommagene, selv om det utenrikspolitisk var usikre tider. Antiochos gir ikke inntrykk av å være en usikker hersker siden han setter i gang et monumentalt byggeprogram og går så langt som til å lage en tilsynelatende helt ny statsreligion. Selv om vi ser innflytelse, sannsynligvis fra parterne, og likheter med hvordan de fremstilte seg, riktignok kanskje indirekte gjennom Tigranes, fremstår herskeren av Kommagene med en distinkt herskerdrakt, tungt ornamentert med delvis egne motiver, som løven på tiaraen, som ikke ble brukt av parterne, selv om ørnene på tiaraen fra myntene stemmer med den Tigranes har (fig. 23).

Problemet med den kommagenske kontinuiteten i den kongelige drakten, er at den i stor grad er utformet av Antiochos selv. Den går frem av hans store dynastiske anlegg på Nemrut Dag, med anegallerier over forfedrene hans og helligdommen i Arsameia på Eufkrat, som viser hans farfar Samos på et relieff. Det meste, inkludert restene av helligdommen til hans far Mithradates, er på bakgrunn av innskriftene satt opp på ordre fra Antiochos selv. I motsetning til hos parterne er det numismatiske materialet ikke spesielt rikholdig, og det er dermed

vanskelig å eventuelt korrigere måten Antiochos fremstiller sine forfedre på. Nå virker det imidlertid ikke som Antiochos gjør noen feil i så måte, hans to nærmeste forfedre fremstilles uten skjegg og med spiss tiara, akkurat som på myntene deres (fig. 24,5), og uansett er det Antiochos' måte å fremstille både seg selv og sine forfedre på som interesserer. Bortsett fra hodeplagget, at han holder septeret annerledes, og ikke har dolken ute av sliren, er det meste av antrekket likt hans forfedres på farssiden, men skiller seg fra de akemenidiske kongene (fig 1,7): Den karakteristiske oppheiste frakken, den iranske brynjen som Young kaller den (Young 1996:394), kappen dekorert med dusker og festet med hjerteformede spenner på høyre skulder, samt lave lærsko. Det er mange elementer som skiller dette antrekket fra det partiske, også det faktum at de kommagenske kongene er glattbarberte, og ikke ser ut til å ha langt hår, dette virker å helle i en mer hellenistisk og kanskje for samtidige mindre "skytisk" retning.

Myntene følger også seleukidisk heller enn partisk skikk ved å være høyrevendte. Det er også Tigranes' mynter, som dem utgitt av Antiochos ligner veldig på. Imidlertid var Antiochos' forfedre glattbarberte, mens enkelte armenske konger før Tigranes ser ut til å ha hatt skjegg (fig. 40). Akkurat når Antiochos' slekt gikk over til den glattbarberte stilen er vanskelig å svare på, kanskje når man kommer til de første kongene av Kommagene, men på mynter av kongen av Sofene, et relatert kongehus, er de også glattbarbert (fig. 26). Som det ble nevnt bar både seleukidene og de kommagenske kongene brynjer av lær og en stor kappe, men der stopper likhetene. Den kommagenske brynjen er dekorert, og går ikke så langt ned som den seleukidiske, som består av flere deler (Young 1996:394,396).

Kappene er ikke så ulike i og for seg, men den seleukidiske har for eksempel ikke duskene som den kommagenske ser ut til å være utstyrt med, og ser ut til å være festet på en annen måte (Young 1996:384,400). Som vi så var også sverdene Antiochos' forfedre bar forskjellige fra de seleukidiske. Vi ser altså en viss innflytelse fra både hellenistiske, partiske og armenske forbilder, men det ser ut til å ha vært en hjemlig kommagensk tradisjon eller muligens visse forventninger som har bidratt til å forme disse lånene slik at de ble gjort til Antiochos' egne og eventuelt "kommagenisert". Antiochos står i hvert fall når det gjelder klesdrakt for både kontinuitet og nyskaping.

Han gjør ikke krav på verken kongenes konge-tittelen eller på å se ut som en akemenidekonge, eller slik man mente de hadde sett ut, heller ikke er han i noen gjenkjennelig

grad en seleukide, til tross for navnet. Han øker likevel sin prestisje i forhold til forfedrene både gjennom titulatur og utstyr, og ikke minst sitt religiøse prosjekt, som i sin nyskaping og utvikling gjennom hans regjeringstid får klesdrakten hans til å virke svært konservativ. Sånn sett fulgte han trender i tiden, med til en viss grad en mer østlig fremtoning, men resultatet ble mot slutten av det kommagenske dynastiet det stikk motsatte. Fra en overvekt av østlige elementer til vestlige under Antiochos IV. På kort sikt fortsatte imidlertid klestradisjonen i mer konservativt spor, da sønnen, istedenfor å gjøre som Tigranes' etterfølgere i Armenia, å fortsette med den distinkte tiaraen denne kongen hadde tatt, gikk han tilbake til sin farfars spisse tiara (Fig. 47).

3.3 Kongelige hodeplagg

Vi så at det viktigste bruddet i Antiochos' selvframstilling var hodeplagget, tiaraen hans. Hvilket hodeplagg de forskjellige herskerne i området hadde på denne tiden kan virke trivielt for oss i dag, men var det neppe i antikken. Tiaraen, som regel kombinert med et diadem, må sees på som den tidens kongekrone, og var et symbol på makt og status. Det var noe som skilte en person fra resten av befolkningen, men også potensielt fra andre med høy status. I denne perioden ser slike plagg ut til å bli mer forseggjorte. Et eksempel vi allerede har sett på, er kong Mithradates II av parterriket. Etter å ha erobret store landområder valgte han å vise seg på mynter i det iranske området, ikke som tidligere politiske herskere i regionen, med kun et diadem rundt pannen, men i et forseggjort, nesten kronelignende plagg med et diadem rundt, perlebesatt og med en sannsynligvis brodert stjerne på (Fig. 27).

Samtidig valgte han å kalle seg kongenes konge i tradisjonen fra de gamle storkongene i Midtøsten, og skiftet av hodeplagg er kanskje et resultat av mer eller mindre bevisst inspirasjon fra denne ærerike iranske fortiden. Om noe ser det ut til at hodeplaggene var blitt viktigere i tiårene før Antiochos' styre, sammenlignet med tidligere forbilder, de akemenidiske storkongene. Der ser hodeplagget til alle høytstående persere ut til å ha vært likt, muligens med ulik høyde på kongens hodeplagg, i tillegg til fargeforskjeller (Thompson 1965:123) (Fig.41). Xenofon legger vekt på purpur som den kongelige fargen (*Cyr VIII,3,13*). Hos parterkongene kan det se ut til at det var enda viktigere for kongen å skille seg ut, i motsetning til det enkle diadem er tiaraen høy og dekorert med perler og gullappliqué eller broderier (fig. 27). På denne måten kunne parterkongen overstråle sine ellers forholdsvis likt kledde adelsmenn/underordnede høvdinger, som vi så et eksempel på fra Shami (fig.18).

Den forseggjorte tiaraen videreføres av enkelte av parterkongene, men i motsetning til Mithradates har noen av dem dette plagget også på mynter laget i overveiende greske Seleukeia ved Tigris (fig.28). Om dette er fordi de følte at posisjonen deres var tryggere er kanskje tvilsomt, siden dette var urolige tider i parterriket. Mot midten av det første århundret fvt. forsvinner så tiaraen fra myntene og dukker ikke opp igjen før over hundre år senere i en litt annen form (fig.29). Kanskje dette kan tyde på at de som brukte tiaraen etter Mithradates II søkte legitimitet og ære ved å kle seg i det samme plagget som en av dynastiets største konger. At man ”plutselig” slutter med dette plagget drøyt tredivet år etter hans død er ikke godt å forklare, og maner til forsiktighet i omgangen med slike hodeplagg som kilder til herskerens politiske ikonografiske strategi for å sikre seg legitimitet.

At hodeplaggene har vært viktige for en herskers legitimitet virker imidlertid overveiende sannsynlig. Her kan et eksempel fra Kappadokia være på sin plass. Landet var Kommagenes naboland med delvis iransk kultur, og senere romervenner på tronen. I motsetning til i Kommagene fremstod kongene kun med diadem på sine mynter etter hellenistisk forbilde (fig. 30) (Simonetta 1977:Pl.1-6). En kort periode ser vi imidlertid en brå og ganske uventet forandring i det kongelige hodeplagget. Etter det svært korte styret til en viss Orophernes, finner vi mynter der den nye kongen, Ariarathes VI plutselig har på seg en tiara med øreklaffer og stjernemotiv applikert eller brodert i midten av tiaraen (fig.31). Det ser ut til å være to åttetakkete stjerner, et symbol også Antiochos benytter seg av (fig.32). Hva han ville oppnå med dette er ikke klart, men utifra de generelle beskrivelsene av de politiske forholdene i Kappadokia på denne tiden med forholdsvis svake konger og et sterkt aristokrati (Sullivan 1990:55), kan det kanskje tyde på at ulike måter å fremstå som konge med forskjellige identitetsmarkører, kunne appellere til ulike deler av en sannsynligvis heterogen befolkning.

3.3.1 Mulige arkaiserende trekk hos østlige herskere

Det som tilsynelatende kan styrke en hypotese om ulike herskerfremstillinger for ulike grupper av undersåtter, er at det ikke bare er det veletablerte diadem på myntutgaven til Ariarathes VI som byttes ut, men også det svært innarbeidede motivet på reversen (fig.30). I stedet for en stående Athene, som var det vanlige, finner vi en sittende Athene (fig. 31). En sittende gudinne hadde ikke vært å se på kappadokiske mynter på 100 år, og det samme gjelder en konge med et annet hodeplagg enn diadem (fig. 33). Mot en arkaiserende tolkning, som en slags tilbakevending til iranske røtter, kan man innvende at det var på denne tiden Pontos begynte å gjøre sin innflytelse gjeldende i Kappadokia. Stjernen var et vanlig symbol

på pontiske mynter (de Callatay 2009:66-76) (riktignok sammen med halvmånen), og kan tyde på at politisk innflytelse kan ha vært med på å avgjøre motivvalget. Imidlertid finnes det ingen presedens blant verken de pontiske eller de kappadokiske kongene for et slikt hodeplagg.

Videre er det et faktum at også den store Mithradates II bruker et stjernemotiv på sin tiara. Han var en hersker som neppe stod i noe avhengighetsforhold til det sterke, men for ham antagelig langt fra overlegne pontiske kongedømmet, og han hersket ikke over områder der det bodde pontiske undersåtter. Sammen med hans gjeninnføring av tittelen kongenes konge taler dermed denne symbolbruken kanskje heller for en arkaiserende politisk dreining der det gamle akemenideriket, og det man trodde var dets symboler, ble forbildet, inspirert av dets etterkommere, kongene av Pontos. Kan dette eventuelt være en ikonografisk ”invented tradition”, begrepet Eric Hobsbawm lanserte for å beskrive forholdsvis nye fenomener som hevder å representere en gammel tradisjon (Hobsbawm 1983:1-2)?

I så fall kan det virke som den har inspirert også vår Antiochos. I hans område, hvis vi kan stole på det før nevnte Avroman-fragmentet, hadde Tigranes vært storkonge, mens parterkongen var kongenes konge. Stjernemotivet i Antiochos’ anlegg blir i størst grad benyttet i utsmykningen av anerelieffene som fremstiller akemenidekongene (Fig. 49,51-3). De opptrer aldri sammen med hans seleukidiske forfedre. Ellers brukes det på tiaraen til gudene i deres iranske form, spesielt Apollon-Mithras og Zeus-Oromasdes (fig.32,12), og når Antiochos fremstilles sammen med gudene.

Går vi tilbake til eksempelet fra Kappadokia kan den sittende gudinnen også knyttes tilbake til en østlig tradisjon, hvor guddommene sitter, snarere enn å stå. Sittende guddommer avbildes på både tidlige kappadokiske og pontiske mynter (Simonetta 1977:Pl.I, de Callatay 2009:68). Dette kan enten være en tilbakevending til eldre kappadokiske religiøse tradisjoner, generelle østlige konvensjoner eller begge deler. Det ser ut til å være Athene som er avbildet også på myntene der hun sitter, så det ser ikke ut til å simpelthen være en utskiftning av dynastiets guddom. Navnene i den kappadokiske kongerekken indikerer mest sannsynlig iransk opphav, men gudinnen Mā, som hadde det viktigste tempelet i Kappadokia, virker å ha vært en pontisk/kappadokisk nasjonalguddom, og kulten var organisert på en måte som virker fjernt fra iransk religion (Sullivan 1990:179,183, Simonetta 1977:17). Samtidig med dette kortlivede arkaiserende legitimeringsforsøket, ble det også utgitt mer standardiserte

kappadokiske mynter i Ariarathes VI's navn, der han har diadem uten noe tegn til en pontisk stjerne, og der reversen viser den sedvanlige stående Athene (fig.34).

Hvorvidt vi holder oss til en hypotese om en generell arkaisering av den kongelige selvfremstillingen med et politisk islett, eller om vi kun ser på nyorienteringen som utenforstående politisk innblanding, må det være forholdsvis ukontroversielt å hevde at de svært ulike fremstillingene av kongen må ha rettet seg mot ulike grupper i befolkningen, enten Pontos-vennlige adelsmenn, eller elementer som i større grad var helleniserte og/eller Pontos-fiendtlige. Forskjellige bilder av kongen har kanskje hatt hver sine målgrupper, litt som Mithradates av parterriket lanserte sin mer arkaiserende myntvariant med iranske assosiasjoner i de mer iranske områdene av riket sitt.

I Kommagene ser vi muligens et liknende tilfelle når Antiochos' farfar Samos utga myntvariasjoner med et mer seleukidisk versus et mer østlig dynastisk portrett med tiara (fig. 24,35). Antiochos og hans forbilde Tigranes har imidlertid kun en østlig fremtoning med tiara. Markerer dette en utvikling der iranske røtter og forbindelser tilbake til en storhetstid for denne kulturen ble stadig viktigere, mens herskernes stilling ble mer konsolidert også overfor helleniserte elementer av befolkningen, og seleukideriket etter dets undergang ikke lenger var like viktig som legitimerende forbilde? Eller kan det ha vært et forsøk på å smelte sammen kulturelle identiteter som lenge hadde eksistert side om side og deretter påvirket hverandre, eller en kombinasjon av flere av disse faktorene?

I Kommagenes tilfelle synes prosessen/prosessene å ha munnet ut i en reversering, og de iranske elementene i den kongelige selvfremstillingen forsvant. Dette kan ha vært fordi disse ble knyttet enda tettere opp mot parterne, som i romernes øyne ble fremstilt som persere/medere. De kommagenske kongene ser da ut til å ha markert arven etter seleukidene, et utdødd og ufarlig dynasti, mens den akemenidiske arven ble erstattet av romerske embeter og æresbevisninger, som på graven til Antiochos IV av Kommagenes barnebarn Philopappos (fig. 36) (Facella 2006:343).

Ennå så sent som under Augustus kunne imidlertid Glafyra, datter av den svært Roma-vennlige Archelaos av Kappadokia skryte, ifølge Josefus (*BJ 1,476*) av at hun var overlegen de andre kvinnene ved hoffet ved å være en etterkommer etter Dareios på morssiden. At nobel byrd var viktig, ser vi av den romerske historikeren Dios beretning. Han så det som

sannsynlig at Antiochos I av Kommagenes barnebarn ved det partiske hoffet ble drept på grunn av sin edle avstamning på morssiden, altså tilbake til Dareios gjennom Antiochos (*Dio XLIX.23.3-4*). For et rike som hadde vært med på å ta knekken på seleukidene, virker det sannsynlig at det er den iranske tilknytningen som har vært sett på som truende, ikke de kommagenske forbindelsene til seleukidene.

3.3.2 *Antiochos' armenske tiara*

At hodeplagg var et viktig anliggende også i Kommagene i tillegg til i Kappadokia og Parterriket i denne perioden er ikke vanskelig å finne eksempler på i kildene denne kongen har etterlatt seg. I den svært viktige Sofraz Köy-innskriften virker det for eksempel som Antiochos nærmest bruker en omtale av hodeplagget sitt som en del av titulaturen, der han i motsetning til i senere innskrifter ikke kaller seg storkonge. Her skriver han på gresk at han var *protos analabon ten kitarin*, ”den første som iførte seg kitarisen” (*SO 5-6*). Strabon nevner at perserne brukte både hatt, tiara og kitaris (*Strabon XI.13.9*). Det virker imidlertid sannsynlig å forbinde kitaris med hodeplagget Antiochos bærer på alle sine avbildninger, inkludert denne relieffstelen, selv om begrepsbruken virker noe forvirret på gresk når det gjelder slike hodeplagg.

Spørsmålet blir da: blant hvem er han den første til å ta på seg dette hodeplagget? Både Sullivan og Facella peker på Tigranes av Armenia når denne innskriften og Antiochos' spesielle tiara skal forklares (Sullivan 1990:194, Facella 2010:186). Dette er naturlig, da denne kongen hadde et nesten helt likt hodeplagg. Det er imidlertid bare på myntene hodeplagget ser ut til å være så godt som identisk, også motivet på den brede delen på midten, en stjerne flankert av to ørner (fig. 23,41). På skulpturene av Antiochos er formen fremdeles lik, mens motivet erstattes av en enkelt ørn, en lynkile med vinger, en løve eller bare en stjerne (fig. 1,20,32,37). Motivet på reversen av Antiochos' mynter er likevel svært forskjellig fra det sannsynlige forbildet, Tigranes' utgaver (fig. 38,39). Motivet er en løve, som vi senere finner igjen som vanlig motiv på Antiochos' tiara.

Uansett hva utsagnet til Antiochos måtte bety, vil det ha vært Tigranes som først av alle tok dette hodeplagget i bruk. På alle mynter som er kjent av Tigranes har han dette spesielle hodeplagget, og han var langt eldre enn Antiochos. Hans kroning til konge over syrerne i 83 fvt. (*Justin XL.1*) er et godt utgangspunkt, siden Antiokias Tyche går igjen på mange av myntene hans (Babelon 1890:213-15), et motiv som neppe ville blitt brukt før denne

hendelsen, som sikkert var viktig å markere på et så spredningsvennlig medium. Antiochos har dermed mest sannsynlig sett en slik mynt, og det er ikke utelukket at han også kan ha truffet Tigranes, selv om Antiochos senere allierte seg med hans fiende Lucullus og ble romervenn (*Dio XXXVI.2.5*).

Diskusjonen om hvorfor Antiochos bar denne tiaraen har naturlig nok vært fokusert på Armenia og Tigranes. Richard Sullivan mente Antiochos' bruk av den armenske tiaraen skyldtes underkastelse overfor Tigranes, og at bruken deretter var diadokisk, altså at han gjorde krav på arven etter denne kongen (Sullivan 1990:61-2). Det virker imidlertid spesielt at et plagg som markerte ens underdanighet overfor en annen hersker deretter skulle fortsette i bruk etter at man hadde frigjort seg fra sin overherre. Det er heller ikke åpenbart hvordan Antiochos skulle kunne fremstå som en etterfølger av Tigranes den store. Selv hadde Antiochos riktignok fått utvidet riket og muligens tatt tittelen storkonge i forbindelse med dette, men i innskriften hvor han skryter av at han er den første med kitaris, kaller han seg ikke storkonge (*SO I-3*). Dessuten satt Tigranes på dette tidspunktet fremdeles på tronen i Armenia og fortsatte etter myntene å dømme å bære både tiaraen og tittelen kongenes konge, det samme gjorde hans etterfølgere (Babelon 1890:215-16). Antiochos tok som kjent ikke en like storslått tittel og gjorde i hvert fall ikke dette innledningsvis, så en diadokisk funksjon virker i beste fall tvilsom.

En kritikk av en slik hypotese rammer til dels også Facella, som mener Antiochos ville uttrykke sine bånd til Armenia og dermed det orontidiske dynastiet. Hun mener også at han ville markere at han var en etterfølger av Tigranes, noe som heller ville skille ham ut fra sine forfedre. Det kan ikke utelukkes, siden dateringen er usikker, at stelen kan stamme fra tiden etter Tigranes' død i 55 fvt., men når Tigranes hadde en legitim etterfølger i Armenia som tok i bruk samme tittel og hodeplagg virker det noe spesielt at Antiochos skulle lansere seg selv som hans etterfølger. Facella fremhever også Kommagenes armenske arv og forbinder ellers det orontidiske dynastiet med den spisse tiaraen som både Antiochos' farfar og far ble avbildet med (Facella 2006:229-230). Hvorfor Antiochos da skulle droppe det orontidiske dynastiske hodeplagget *par excellence* for å markere sin tilhørighet til orontidene, virker også noe spesielt. Hvor armenske orontidene egentlig var, er uklart og vanskelig å måle. Imidlertid er den spisse, lukkede tiaraen beviselig til stede i både Kommagene og Sofene, mens blant de armenske kongene er den åpen og ser noe annerledes ut (fig. 46). Smith mener drakten til

Antiochos også var armensk (Smith 1988:104), og hadde vi kunnet bekreftet dette hadde hans forbindelse til Armenia vært langt lettere å si noe om.

Young hevder på sin side at tiaraen ikke har noe mer å gjøre med Armenia enn at den ble båret av armenske konger av iransk opphav (Young 1996:398). Det er fristende å gi ham rett siden det virker som det først er i ettertid dette hodeplagget ble kjent som en armensk tiara. Kitarisen/tiaraen er kjent fra persisk/medisk kultur, blant annet fra Persepolis-relieffene, og Naqsh-e Rostam (fig.41,42). Nærmere vår tidsregnings begynnelse var imidlertid hodeplagget så tett forbundet med Armenia at den var avbildet på mynten som feiret Antonius' "seierrike" felttog mot dette kongedømmet (fig. 43). På det tidspunktet Antiochos var "den første" som tok på seg denne tiaraen var den nok heller kjent som Tigranes den stores tiara. Den avvek sterkt fra hodeplagget til tidligere armenske konger, og i tillegg helleniserte han stilen noe ved å fremstille seg selv uten skjegg. Dette i motsetning til parterne og hans egne forfedre, men i likhet med seleukidene, som han knuste, og kongene av Kommagene og Sofene (Fig. 28), som begge ble underlagt Tigranes (Sullivan 1990:99).

Kan Antiochos' store rikdom og hans sterke befestninger ha reddet ham fra en altfor underlegen status ved samarbeidsvillighet og et raust bidrag til Tigranes' krigskasse? I en slik sammenheng, hvor Kommagene kontrollerte viktige ruter over Eufrat og strategiske befestninger i nærheten, vil det nok ha vært nyttig å ha Kommagene som en alliert når de seleukidiske områdene vest for Eufrat skulle erobres. At Antiochos' mor var seleukide burde kanskje tale imot Antiochos som en frivillig bidragsyter i et slikt prosjekt, men for et lite kongedømme var det antagelig bedre å gjøre det beste ut av situasjonen. På meg synes det derfor å gi mer mening at Antiochos refererer til at han var den første kommagenske kongen som brukte denne kitarisen. På et slikt grunnlag gir Facellas oppfatning (Facella 2010:186-7) om at Antiochos, etter at Tigranes var slått, ikke lenger følte behov for å understreke at han var den første som brukte hodeplagget, mer mening.

Det var sikkert heller ikke opportunt, hvis den ble assosiert med et tett samarbeid med Tigranes. Om Antiochos krav på å være først også gjelder den videre verden utenfor Kommagene er uklart. En annen monark som bar en Tigranes-liknende tiara var Artavasdes av Atropatene (fig. 44). Han hadde imidlertid et armensk kongenavn, tok etter hvert tittelen kongenes konge og hersket en periode i Sofene (Sullivan 1990:297) Det atropatenske dynastiet var i tillegg inngiftet i det armenske gjennom en av døtrene til Tigranes (Sullivan

1990:295). Hans bruk av tiaraen er også senere enn Antiochos, og virker dermed mer rettet mot et dynastisk krav mot Armenia.

Siden vi ikke har mynter fra denne Artavasdes' forfedre, som var alliert med Tigranes, er det likevel ikke umulig at de også har båret en slik tiara, siden de ser ut til å ha vært svært trofaste allierte av armeneren (Sullivan 1990:296). På grunn av kronologi kunne sannsynligvis Artavasdes av Atropatene mest sannsynlig ikke være den første herskeren bortsett fra Tigranes som brukte denne tiaraen, og i motsetning til Antiochos hadde han et fiendtlig forhold til Armenia (Sullivan 1990:298). Hos Plutark kommer det frem at Tigranes skal ha hatt mange konger ved sitt hoff. Videre hevdes det at disse kongene løp "ved siden av ham i sine korte kapper" (*Luc 21*). I denne kilden fremstilles det som han behandlet dem respektløst, men dette er en fiendtlig kilde, og det kan ha vært like mye en ære å bli sett ved hans hoff og ledsage ham. Informasjonen om kappene kan likevel tyde på at de markerte en viss underlegenhet overfor Tigranes, siden det ellers ikke ville gi så mye mening å fremheve dette trekket ved dem. Vi får ikke vite mer om deres klesdrakt, men det er ikke usannsynlig at de kan ha båret forskjellige tiaraer eller verdighetstegn for å markere sin status.

Et eksempel på hvordan en annen "kongenes konge", i dette tilfellet parterkongen, deler ut statussymboler og deres store symbolske verdi, kan kanskje kaste litt lys over denne epoken også, selv om dette foregikk etter at Antiochos regjerte. I historien, bevart av Josefus, er det parterkongen Artabanos II som vil gi en av kongene "sine", Izates av Adiabene, en utmerkelse etter å ha fått hjelp til å vinne tilbake den partiske tronen. Artabanos gir da Izates de høyeste æresbevisninger, nemlig retten til å gå med en oppreist tiara og til å sove i en seng av gull, privilegier egentlig bare parterkongen hadde tilgang til (*Ant XX.60-1*). Selv om Antiochos' utsagn fremdeles byr på problemer, kan det ikke utelukkes at Tigranes kan ha gitt Antiochos retten til å bære en lignende tiara som den han selv hadde.

Det gjenstår imidlertid problemer med en slik tolkning, blant annet finnes det på Nemrut Dag en investiturscene som viser en skikkelse som kan se ut til å motta et diadem, mens han bærer den armenske tiaraen (fig. 45,46). Denne skikkelsen er også utstyrt med et sverd, noe Antiochos ikke ser ut til å være når han er fremstilt ellers. Dette kunne tyde på at den armenske tiaraen ble videreført av en av Antiochos' etterfølgere, og at det dermed ville være mer naturlig med en diadokisk tolkning, at han gjorde krav på å etterfølge Tigranes. Til tross for at både Young og Sanders hevder at relieffet viser Antiochos som gir kongeverdigheten til

sin sønn Mithradates II (Young, Sanders 1996:448) ble tiaraen uansett ikke brukt i andre sammenhenger av sønnen (fig. 47). Antiochos ser ut til å ha vært både den første og den siste kommagenske herskeren som brukte denne tiaraen

En annen viktig funksjon denne tiaraen kan ha hatt i Antiochos kongelige selvframstilling er rett og slett som enkel identifisering. I alle klart rekonstruerte sammenhenger der Antiochos fremstilles er han den eneste som bærer den armenske tiaraen. På kolossalstatuene på Nemrut Dag er det hovedsakelig hodeplaggene, ansiktsbehåringen og andre attributter som gjør det mulig å se forskjell på de grovhogde kolossalstatuene, med unntak av gudinnen Kommagene (fig. 48). Slik har det kanskje også vært for den tidens besøkende, dermed har antagelig i hvert fall Antiochos' tiara vært velkjent for mange av hans undersåtter. Dette er grunnen til at Young også vier mye tid til dette, og han har på bakgrunn av ulike fragmenter rekonstruert hvordan tiaraene sannsynligvis var formet.

Da noen av disse fragmentene er upublisert, er det vanskelig å konkludere endelig, men tatt i betraktning det ellers svært komplekse ikonografiske programmet vi har sett eksempler på, må et så iøynefallende statussymbol ha vært nøye uttenkt. I Youngs rekonstruksjon kalles den tiaraen Zeus-Oromasdes har for den persiske tiaraen, på grunn av likheten med tiaraen til de akemenidiske storkongene på anerelieffene (Young 1964:67-8). Apollon-Mithras har også en slik tiara når han er fremstilt i sin iranske form (fig. 12). Den persiske tiaraen er dekorert med sekstakkede stjerner hos gudene, åttetakkete hos de akemenidiske kongene (fig. 12,32,4,5). At de akemenidiske storkongene har noenlunde samme tiara som de iranske gudene, er ikke så overraskende, siden dette også var deres guder (Stausberg 2010:137,139).

3.3.3 Tigranes og diadem, formål og mulig betydning

I tillegg til tiaraen har diademmet også hatt en viktig betydning i Kommagene, noe som går frem av innskriften på Nemrut Dag, der dagen Antiochos "tok diademmet" er en viktig festdag i kulten hans (N 84-5). Dörner oversetter det til "day of my coronation" (Dörner 1996:214), og det er mulig at diademmet bare har blitt en konvensjonell måte å uttrykke at man ble konge på. Imidlertid så vi at et diadem ble overrakt til en konge på det riktignok omdiskuterte investiturrelieffet, også fra Nemrut Dag. Det er sannsynlig at diademmet også har spilt en rolle for de akemenidiske kongene, men sannsynligvis ikke som eneste verdighetssymbol blant hodeplaggene. Xenofon nevner at Kyros skal ha hatt et diadem rundt tiaraen, og at akemenidene også på hans tid hadde dette (*Cyr VII.3.13*).

For de hellenistiske kongene var det diademmet og et glattbarbert, ungdommelig ansikt som ble symbolet på kongelighet, i tillegg til, hevder Smith, et septer og en kappe i purpur (Smith 1988:34). Det er vanskelig å skille disse elementene fra hverandre, siden de hellenistiske regaliene mest sannsynlig er inspirert av de østlige herskersymbolene de kom i kontakt etter erobringene til Alexander. Hos akemenidene var det likevel, ifølge Strootman, tiaraen som var det viktigste verdighetssymbolet (Strootman 2007:373). Dette er muligens noe man igjen har begynt å ta hensyn til på Antiochos' tid, siden det er lagt så mye energi inn på å differensiere mellom både guder og forskjellige kategorier av Antiochos' forfedre ved hjelp av disse plaggene.

Blant Antiochos' forfedre i anegalleriet hans, skal det for eksempel ha vært hele fire forskjellige tiaraer, selv om den såkalte satrap-tiaraen kun er belagt ved hjelp av upubliserte fragmenter (Young 1964:68). Det virker ikke helt usannsynlig at et så komplisert skulpturelt program har hatt plass til slike minutiøse forskjeller, for historisk sett var det en stor overgang fra en av de store akemenidiske kongenes stil til en av hans satraper, selv om vedkommende riktignok hadde fått gifte seg med en av kongens døtre. Uansett hva som har vært den historiske bakgrunnen for iransk bruk av diademer, er det tydelig at Antiochos har lagt mye vekt på fremstillingen også av dette plagget. Det ser vi blant annet ved den kjensgjerning at han omtaler at han ble kronet til konge som at han "tok diademmet". Nå er det mulig at dette bare var en konvensjonell måte å si at man ble konge på, men diademmet ser ut til å ha vært symbolet på selve kongeverdigheten.

Det interessante er at Antiochos' diademer skiller seg fra dem man kjenner til både fra hans seleukidiske aner, men også fra de mer østlige parterne, som heller ikke hadde dekorasjoner på sine diademer. Den mest nærliggende parallellen for Antiochos er også her Tigranes av Armenia, kanskje ikke overraskende, med tanke på at tiaraen ellers virker som en tro kopi. Det kan diskuteres hvor mye nytt Antiochos eventuelt tilfører denne i utgangspunktet gitte formen. Siden Tigranes' tiara kun er bevart fra mynter, er dette vanskelig å avgjøre, siden portrettene kun er noen centimeter brede. Antiochos kan derimot tilby oss begge deler, det knøttsmå kontrastert med det nær gigantomane. Av de skulpturelle fremstillingene er heller ikke kolossalstatuene så forseggjorte, mens relieffene er langt mer detaljerte og naturalistiske, selv om alle reliefffigurene av Antiochos ser ut til å følge én protoyp.

Den største forskjellen mellom myntene og skulpturene er for Antiochos' del at man tydelig ser at diademene er dekorert på de skulpturelle fremstillingene (fig. 1). På Nemrut Dag følger disse dekorasjonene to hovedtyper, rekker med løver når Antiochos er fremstilt sammen med andre guddommer, og vingede lyn når han er fremstilt sammen med Zeus-Oromasdes (fig. 32, 12). I enkelte fremstillinger, når han vises sammen med Apollon Helios i sin greske form, virker diademet å ha vært dekorert med ørner, akkurat som hovedmotivet på tiaraen (fig. 20), en samstemthet mellom motiver som ser ut til å være gjennomgående på skulpturer av Antiochos.

3.3.4 Symbolikk på Antiochos' klær og hodeplagg-mulige tolkninger av stjernemotivet

Når det gjelder Antiochos' symbolbruk, er det interessant at løven erstatter den åttetakkete stjernen, som står i midten av hans og Tigranes' tiara på myntene. Resten av de symbolske elementene fra denne tiaraen beholdes, om enn på andre måter, i helligdommen på Nemrut Dag gjennom beskyttende ørner og åttetakkede stjerner, som brukes i sammenheng med både Antiochos selv, og betydningsfullt, de akemenidiske forfedrene (fig. 32,49,5,51,52,53). Det er vanskelig å si noe om den mulige betydningen av antall takker, men det synes å ha vært et visst mønster for denne bruken. Seks-takkete stjerner på tiaraen ser ut til å ha vært reservert for de mest iranske gudene (fig. 12,32).

Stjernene opptrer også på klesdrakten til de senere iranske forfedrene, men da på brynjene, som hos Antiochos. Det kan virke som stjernene, både de sekstakkete og de åttetakkete, i størst grad assosieres med gudene og hans fjerne, men svært ærerike, akemenidiske opphav, siden de er i mer hyppig bruk på disse skikkelsene, blant annet på den viktige tiaraen. Man må riktignok ta forbehold om at tiaraene til de orontidiske/kommagenske forfedrene til Antiochos er dårlig bevart, og man kan dermed ikke være helt sikker på om disse i det hele tatt var dekorert. Det virker som det er dette symbolet som har blitt erstattet med Antiochos' eget symbol, løven, på hans egen tiara, siden tiaraene til akemenidekongene er dekket av disse stjernene, til og med skoene (fig. 53). En slik stjerne fant vi også på Tigranes' tiara. Der stod den midt på hodeplagget, og hadde dermed en viktig posisjon på hans verdighetsplagg (fig. 17).

Antiochos har beholdt samme type sko som akemenidene, men ikke stjernene. Man kan selvsagt se på dette som estetisk og dekorativ sunn fornuft, siden fremstillingen av Antiochos

ellers ville blitt overlesset, men det er et faktum at vi bare finner åttetakkete stjerner på tiaraen til Antiochos i ett tilfelle, når han fremstilles med akemenidenes viktigste gud, Zeus-Oromasdes (Young 1996:408). Denne guden finnes ikke fremstilt i sin greske form i Kommagene, i motsetning til Apollon-Mithras og Artagnes-Herakles, noe som gjør en tettere forbindelse til akemenidene plausibel. I tillegg kommer det faktum at Antiochos bare har åttetakkete stjerner på tiaraen når han fremstilles med denne guden, stjerner som ellers dekorerer tiaraen til Zeus-Oromasdes på dexiosisrelieffet på østterrassen på Nemrut Dag, og tiaraen til de akemenidiske forfedrene (Young 1996:408).

Det er spesielt at Antiochos går bort fra dette sentrale stjernemotivet på tiaraen sin, slik vi finner dem på myntene hans. Muligens kan dette sees i sammenheng med økende uavhengighet fra Tigranes, men vi ser samtidig på Nemrut Dag at han flittig benytter dette stjernesymbolet, som også var viktig for Tigranes, selverklært kongenes konge. Slik Antiochos bruker dette symbolet, kan det virke som han har assosiert det med arven fra de akemenidiske kongene og slik omdefinert, eller gjort mer fleksibelt, et symbol som ellers kunne referere til en tidligere overherre. Tigranes' bruk av dette symbolet på tiaraen, som også avvek fra sine forfedres praksis, kan også ha vært en måte å referere tilbake til en ærerik fortid, sammen med titler som storkonge og etter hvert kongenes konge. Noe lignende var også blitt gjort av parterkongen Mithradates II, Tigranes' svigersønn.

På noen av sine mynter har han nemlig en tiara med en sekstakket stjerne, og disse myntene ser ut til å ha blitt produsert i mer iranske områder av riket (fig. 27) (for de ulike myntstedene se Sellwood 1980:82-4). Her er det en sekstakket stjerne som er brukt, mens på senere partiske mynter dukker den åttetakkete opp (Fg. 55,57,58). Disse stjernene befinner seg imidlertid ikke på noen tiara, men på bakgrunnen, over kongen. Hvilken betydning denne forskjellen i takker har, er vanskelig å bestemme. På Nemrut Dag ser det ut til å være en viss differensiering, i hvert fall når det gjelder bruk på tiaraene, som vi har sett. Imidlertid finnes det også her et unntak, ved at Zeus-Oromasdes på dexiosisrelieffet på østterrassen visstnok skal ha åtte stjerner, men da sannsynligvis på hele tiaraen, i motsetning til Antiochos fra vestterrassen, som bare skal ha dem på nakkebeskyttelsen (Young 1996:408). De åttetakkete stjernene dukker også opp på Antiochos' brynje, men da både når han fremstilles med Zeus-Oromasdes på Nemrut Dag (fig. 32) og med Herakles i Arsameia på Nymfaios og Selik (fig. 1).

De brukes også på brynjen til en av de post-akemenidiske forfedrene til Antiochos (Young 1996:409). Andre av hans forgjengere som ellers er fremstilt noenlunde likt Antiochos, har sekstakkete stjerner på brynjene, som for eksempel Orontes I (fig.6). Antiochos har selv sekstakkete stjerner på brynjen i de fleste tilfellene, som når han fremstilles på dexiosisrelieffer sammen med Artagnes-Herakles, Kommagene eller Apollon-Mithras på Nemrut Dag (fig. 75,76,77). Felles for de post-akemenidiske forfedrene er at stjernene er rammet inn i et mønster av romber på brynjene. Denne ikonografiske variasjonen er forvirrende, og gjør det påkrevd med varsomhet når man skal sette frem eventuelle tolkninger. Behovet for variasjon har vært nevnt, og hvis utstyret til de post-akemenidiske forfedrene har vært veldig likt, kan kanskje variasjoner i ørsmå detaljer, som antall takker på noen dekorative stjerner ha vært et godt virkemiddel.

Imidlertid ser vi at stjernene, enten de har seks eller åtte takker, kun opptrer på Antiochos selv, iranske forfedre, i særdeleshet akemenidene, og på guder som vises med iransk utstyr. Den åttetakkete stjernen, er et såpass enkelt motiv at det ikke er overraskende at vi også finner eksempler på den i en gresk sammenheng. Faktisk finnes den åttetakkete stjernen/solen også på enkelte av hans morfars mynter, seleukiden Antiochos VIII Epiphanes, som Antiochos nevner i mange av sine innskrifter (fig. 54). Symbolet virker dermed å være velegnet for en hersker med synkretistiske religiøse idéer og med en dobbel avstamning. Siden man ikke finner denne karakteristiske stjernen på noen av fragmentene som viser seleukidiske herskere, virker det som Antiochos har gjort symbolet til en mer iransk attributt.

Nå kunne man tenke seg at Tigranes' bruk av symbolet også kunne være en måte å forene iranske og greske elementer ved å være glattbarbert, samtidig som han bærer en iransk tiara, men med et symbol som hadde vært vanlig på tidligere seleukidiske mynter. Tross dette virker det mer sannsynlig at han var inspirert av sin noe eldre samtidige svigersønn, parterkongen Mithradates II, som kombinerte kongenes konge-tittelen med en stjernedekorert tiara, riktignok med seks takker. På den seleukidiske mynten til Antiochos' morfar finner vi i tillegg stjernemotivet på reversen, mens på myntene til både parterkongen, Tigranes og Antiochos dekorerer dette symbolet herskeren selv, på hans iranske verdighetsplagg, tiaraen. Dette gjelder også måten symbolet er brukt som dekorasjon i Antiochos' anlegg, hvor man ikke finner denne karakteristiske stjernen på noen av fragmentene som viser seleukidiske herskere. Det er dermed grunn til å tro at Antiochos bruker symbolet i en iransk/østlig kontekst.

3.3.5 En gresk og/eller iransk kontekst for stjernesymbolet

Den første partiske kongen som ser ut til å ha tatt i bruk den åttetakkete stjernen i rommet rundt bysten sin istedenfor på hodeplagget, var Mithradates III (57-54 fvt.), som bruker dette motivet i hvert fall på én av sine drakmetyper, utmyntet i Rhagai, Ekbatana og Mithradatkert i gamle iranske kjerneområder (fig. 55) (Sellwood 1980:129-130). Man kan selvsagt argumentere for at dette kun er en av mange mynttyper, og at en lokal produsent i det svære parterriket laget en enkeltstående lokal variant uten at parterkongen tok del i avgjørelsen. Imidlertid ser dette ut til å ha vært et mer gjennomgående mønster, noe som kommer bedre til syne under Orodes II (57-38 fvt.). Det ble produsert et mangfoldig sett med mynt-utgaver under denne kongen, en halvmåne viser seg for eksempel på høyre side av kongens byste (fig. 56) før man finner frem til en slags standard med en åttetakket stjerne på den ene siden og en halvmåne på den andre (fig. 57).

Grunnen til at det virker usannsynlig at dette kun skulle være et lokalt initiativ, er at disse drakmetypene dukker opp fra så mange forskjellige kongelige myntpresser. Noen av byene der disse lå har vært viktige partiske sentre som Nisa-Mithradatkert og Ekbatana (Errington, Sarkosh Curtis 2007:45). Laodikea i Media ble imidlertid grunnlagt av seleukidene, og regnes sammen med Rhagai som greske byer ifølge Strabon (*Geo XI.13.6*). Stedene disse myntene ble utgitt er Rhagai, Ekbatana, Mithradatkert-Nisa, Susa, Traxiane, Margiane/Merv og Kangavar (Sellwood 1980:148-151,153-156). Ifølge et kart over de partiske myntstedene ligger alle de mer ukjente av disse forholdsvis nær de viktige partiske sentrene (fig. 88). Susa ligger lengre unna og skal riktignok i den partiske perioden ha hatt greske institusjoner (Tarn, Vickers 2003:1458), så dette kunne jo se ut til å bryte mønsteret som ellers lar seg identifisere, men Susa hadde vært en viktig by under akemenidene, som parterne hentet legitimitet fra. Ifølge Strabon brukte parterne også Ekbatana som vinterhovedstad, akkurat som akemenidene hadde gjort (*Strabon 11.13.5*).

Produsert så mange steder ser det altså ut til at halvmånen og den åttetakkete stjernen var blitt et viktig symbol for enkelte parterkonger. Til sammenligning viser myntene fra ubestridt greske Seleukeia ved Tigris fra de samme partiske kongene ingen tegn til tiaraer, halvmåner eller stjerner. At en av seleukidene tidligere hadde benyttet seg av nettopp stjernen og halvmånen, gjør dette desto mer bemerkelsesverdig. Det er imidlertid først under den senere Phraates IV (38-2 fvt.) at vi finner et motiv som blant annet forbindes med kongeriket Pontos, en halvmåne med en åttetakket stjerne rett over (fig. 58). En stor forskjell er at på de pontiske

myntene, og hos seleukidene, opptrer dette symbolet på reversen, mens på myntene til Phraates IV finnes det sammen med portrettet av kongen på obversen. Sammenligner vi med en tidligere konge, Ariarathes IX av Kappadokia, sønnen til Mithradates VI Eupator, er et slikt motiv, sammen med et svært Mithradatesliknende portrett på obversen, en markering av pontisk identitet og innflytelse (fig.59).

Konger som fremstilles sammen med stjerner/eller planeter og en måne ser likevel ut til å gå langt tilbake, og finnes blant annet på relieffer som avbilder assyriske konger og ett som fremstiller den babylonske kongen Nabonidus (Fig. 100,101). Akemenidekongene skal ha tatt over mange elementer fra denne kongens selvframstilling (Segall 1956:75-80) og det var nettopp akemenideblod både Antiochos og andre kongehus i området var stolte over å ha i årene, som Pontos (*Just. 38.7*) og Kappadokia (*Diodorus XXXI.19.1*). Antiochos kan i så henseende se ut til å følge en trend i likhet med sin tidligere overkonge Tigranes og sine senere partiske slektsforbindelser, noe som ikke er så usannsynlig, tatt i betraktning dette østlige dynastiske nettverk og den spredningen av ideologiske og kulturelle impulser det kan ha ført med seg.

3.3.6 Symbolikk og politikk - et komparativt eksempel fra Kappadokia

Det er mildt sagt lite trolig at det var innflytelse fra det etter hvert romerske klientkongedømmet Pontos den store parterkongen ville vise, langt mindre underlegenhet. For å få frem hvilken årsakssammenheng som eventuelt ligger bak denne symbolbruken og implikasjonene det kan ha for Antiochos' måte å fremstille seg selv på, skal vi tilbake til Ariarathes IX av Kappadokia. Vi skal se på hvordan måten å fremstå på som konge i Kommagenes naborike kunne henge sammen med den turbulente og svært omskiftelige politiske situasjonen også Antiochos og hans far Mithradates levde under. Selv om Ariarathes IX var en pontisk prins på den kappadokiske tronen, utga han nemlig ikke bare mynter som viste hans nære slektskap med sin far, den svært kjente Mithradates VI.

Det finnes mange eksempler på mynter som ikke følger det standardiserte pontiske skjemaet der Mithradates' sønn bruker den tradisjonelle kappadokiske reversen (fig.60). Han tok også tronnavnet Ariarathes, som var vanlig å bære for de kappadokiske kongene, nesten som den partiske praksisen med at kongene kun bar navnet Arsakes, etter sitt dynastis grunnlegger. Samtidig er portrettet umiskjennelig mithradatisk, og avviker ganske sterkt fra både forgjengerne og etterfølgerne (Simonetta 1977:Pl.4-5).

Vi har sett at de partiske kongenes bruk av både hodeplagg og symboler har variert etter hvor mynten er produsert, med mer greske utgaver i hellenistiske Seleukeia ved Tigris, og mer iransk/østlige i Ekbatana, Margiane/Merv, Traxiane og Nisa-Mithradatkert. Som vi har sett tidligere, fremsto også Antiochos' farfar Samos med et mer hellenisert og et mer østlig uttrykk på to forskjellige myntutgaver (fig. 24,35). Kommagene, og for den saks skyld Kappadokia, var små kongedømmer, med sannsynligvis bare én kongelig mynt, i motsetning til det store parterriket. Kanskje kan man se konturene av en viss diversifisering av motivvalg også her for å tekkes flere grupper innenfor samme rike.

Antikke herskere hadde sjelden noe stort maktapparat, og vil til en viss grad ha vært avhengig av at deres styre ble tålt og akseptert, om ikke nødvendigvis tiljublet. I en svært mangfoldig etnisk befolkning må det derfor ha vært viktig å presentere seg som en hersker folk med forskjellige kulturelle forventninger kunne oppfatte som sin egen, opphøyd på en ikke altfor fremmedgjørende måte. Det er et svært komplekst forhold mellom tilpasning, kontinuitet og innovasjon i måten herskere fremstiller seg på i denne perioden. I eksempelet så vi at Ariarathes IX både hadde en pontisk og en mer tradisjonell kappadokisk myntutgave. Ut i fra det som er bevart, ser det ut som den kappadokiske varianten var den mest utbredte (Simonetta 1977:Pl. 4-5). Utseendet hans avviker sterkt fra forgjengernes, for så vidt naturlig nok siden han ikke var i slekt med dem.

Når et nytt dynasti som var fiendtlig til Pontos etableres, med Ariobarzanes I Philoromaios, blir forskjellen igjen svært tydelig, ved at den nye kongen får et portrett som ser ut til å være mer i tråd med en republikansk senators, enn med den Alexander-inspirerte Mithradates-fremtoningen (fig. 61). Han gikk også vekk fra det dynastiske navnet Ariarathes. Ariobarzanes var i hvert fall et tradisjonsrikt iransk navn, båret av mektige satraper under akemenidene (Sullivan 1990:56-7), så kanskje grep man her langt tilbake i den iranske historien, akkurat som Antiochos gjorde, om enn på en annen måte. Til tross for nyvinningene, tok likevel den første i dette dynastiet i bruk den tradisjonelle kappadokiske reversen, så en slags balansegang mellom forskjellige faktorer, at man trengte å utvikle måten man presenterte seg på, samtidig som man viste sin legitimitet ved å trekke frem slektskap og kontinuitet, ser ut til å ha vært opprettholdt. Noen av de samme mekanismene ser ut til å ha vært gjeldende også i Kommagene, selv om det er vanskeligere å vise til den realhistoriske

konteksten slik som i Kappadokia, der i hvert fall konflikten mellom en pontisk-støttet Ariarathes IX og en romersk-støttet Ariobarzanes I kommer tydelig frem.

3.4 Oppsummering og konklusjon

Vi har sett på direkte innflytelse fra Tigranes i hvert fall på de kommagenske myntene, der hodeplagget var et klart brudd på selvframstillingen av en kommagensk konge, til tross for eksperimentering under Samos. Den spisse tiaraen var en slik konges hodeplagg. Et kontinuitetstrekk som Antiochos imidlertid viderefører er at han i likhet med sine forfedre er glattbarbert, mens i dette tilfellet var det Tigranes som brøt med den mer orientalske stilen til sine nærmeste forfedre. Ut i fra de skulpturelle fremstillingene av Antiochos' forfedre, ser det ut til at det stort sett er hodeplagget som skiller ham fra dem, ellers er den typiske lærbrynjen og frakken som er heist opp mellom beina videreført (fig. 6,7,8,9) Siden myntseriene for Kommagene er svært begrenset sammenlignet med Kappadokia, er vi likevel svært avhengig av det komparative materialet for å kunne plassere ham på en slags skala i forhold til balansen han i likhet med andre konger i Det nære østen, ser ut til å ha villet skape mellom orientalske, og hellenistiske trekk.

I denne balansegangen er det ikke vanskelig å se for seg at tidens store konger, Tigranes av Armenia, Mithradates av Pontos og de mer utholdende parterkongene så å si har vært skoledannende i en slik kompleks visuell syntetisering eller differensiering ut i fra målgruppe. I hvert fall kan de ha vært inspirasjonskilder når en kreativ hersker skulle finne sin måte å fremstå på. Samtidig måtte denne inspirasjonen antakelig kombineres med hjemlige tradisjonelle trekk, som kunne være spesielle for dynastiet eller landet han tilhørte, slik at vedkommende sannsynligvis ikke hadde helt frie tøyler. Det lar seg ikke oppdrive bevis for at Antiochos endret sin fremtoning etter hvilken gruppe undersåtter han henvendte seg til.

Det ser vi på et relieff fra nåværende Belkis, datidens Seleukeia ved Eufrat, en by han overtok i sin levetid og som sannsynligvis var langt mer hellenisert enn noen av de andre han kontrollerte (den hadde et seleukidisk dynastisk navn og er blant annet nevnt som stedet Antiochos III giftet seg med sin Laodike av Pontos (*Polyb 5.43.1-4*)). Relieffet viser ham i ferd med å håndhilse på en gud, og kongen er fremstilt på samme måte som på de andre kjente relieffene fra andre deler av riket (fig. 22). Myntene hans viser heller ingen variasjon i uttrykket, og vi kan derfor slutte at han hadde funnet sin form uavhengig av målgruppe. Han

kontrollerte tross alt et forholdsvis lite kongedømme, selv om vi vet lite om hvor heterogent det var sammenliknet med det partiske riket.

Det er vanskeligere å finne spor av romervennen Antiochos i hans selvframstilling, bortsett fra i titulaturen. Som Mithradates VI er det som etterkommer etter akemenidene og Alexander han fremstiller seg, i hvert fall i klesdrakt og ikonografi, med en klar vekt på de førstnevnte også overfor sine greske undersåtter, selv om han nevner både makedonske, persiske og kummagenske bånd i innskriften på Nemrut Dag (*N 224-7*). I likhet med de andre herskerne i området ser han etter hvert ut til å ha funnet sin egen mer eller mindre finstemte syntese når han skulle få frem dette visuelt og tekstlig gjennom mynter og store dynastiske anlegg.

Kapittel 4 Antiochos' religion - gåtefull synkretisme

4.1 Innledning

Ved siden av klesdrakt og språk, har vært og er stadig religion en svært viktig identitetsfaktor, om enn i ulik grad for de aller fleste mennesker. I en tid hvor hvert folk og hver by så å si hadde sine guder, er det vanskelig å se for seg at det skulle være annerledes på Antiochos' tid. Antiochos snakker selv tilsynelatende om tre "sett" guder som han støtter seg på, "all the ancestral gods, from Persia and Macedonia and from the native hearth of Commagene" (*N* 224-7). Gudene assosieres altså med geografiske områder, opprinnelsesland. Slik sett kan det virke som Antiochos går bredt ut mot sine undersåtter, og søker støtte og bekreftelse i de gudene som har vært viktige for dem, uansett hvilken tradisjon de tilhørte. Med andre ord en tolerant, eller i alle tilfeller smart holdning i et kongedømme som mest sannsynlig ikke har vært særlig etnisk entydig. Det interessante ved religionsaspektet i en analyse av Antiochos' selvframstilling, er at vi her kanskje vet litt mer om hvordan vanlige folk kan ha praktisert religion. Her kan tilgangen til en av hans viktige målgrupper være lettere tilgjengelig enn når vi betrakter hans klær og verdighetsplagg. De religiøse overleveringene er langt fra uproblematisk og langt fra entydige, men er omtrent samtidige med Antiochos, og gjelder iransk religion i Kappadokia, Kommagenes naboland.

Disse landene ser ut til å ha hatt en blandet befolkning og et i varierende grad iransk aristokrati, etterkommere etter tidligere satraper som hadde revet seg løs og blitt selvstendige konger. Dermed skulle man forvente et visst innslag av iransk religion blant de kongelige. De kommagenske gudene, som også Antiochos henvender seg til, kjenner vi ikke, men vi vet fra Kappadokia at presten for den innfødte guden Mā var svært viktig, også for maktpolitikken i landet (*Strabon XII.2.3*). I en slik situasjon, og med sannsynligvis betydelige innslag av helleniserte grupper i byene, er det ikke vanskelig å ha forståelse for Antiochos' synkretistiske prosjekt. Selv om en del trekk ved det er unike, var det kanskje ikke så enestående som man tidvis kan få inntrykk av i faglitteraturen (Hoepfner 2000:73). Om synkretisme ikke nødvendigvis hadde vært utbredt i området, må områdetets blandede befolkning og mangfoldige religiøse liv ha vært en frodig grobunn for slike prosjekter.

Eksempler som kan nevnes er Kommagenes nabo i sør, kongeriket Emesa, der man blant annet fant den noe fremmedartede Apollon Pythios Aziz (Sullivan 1990:63), en

sammenstilling av en av de mest greske utgavene av Apollon, den pytiske, med et semittisk navn. I kongeriket Persis, et av de iranske kjerneområdene, finner vi interessant nok de samme greske ekvivalentene for de iranske guddommene Antiochos brukte i sine helligdommer, med Zeus Megistos for Ahura Mazda og Apollon Helios for Mithra og Artemis for Anahita (Sullivan 1990:112). Osrhoene, et kongedømme rett over elven fra Kommagene, skal også ha vært kjent for synkretisme (Sullivan 1990:107). I Armenia har man også ment å kunne bekrefte at Zeus-Aramasd var en del av det kongelige panteon (Waldmann 1991:154).

Antiochos' religion er et omfattende tema i seg selv, så fokus vil hovedsakelig være på hvilken type hersker Antiochos' fremstår som gjennom religionen han propagerer. Her er det riktignok stor uenighet blant forskerne om hvorvidt Antiochos' religion hadde en mer gresk eller mer iransk karakter (Hoepfner 2000:73, Waldmann 1991:90-127). Den kkommagenske karakteren får derimot ikke like mye oppmerksomhet virker det som. Det interessante ved det religiøse aspektet er at han i flere innskrifter legger vekt på sin gudfryktighet (*A 57-77*, *BEc 7-8*, *N 11-15*), noe som både direkte og indirekte gjennom fremstillinger sammen med gudene er med på å legitimere hans styre, spesielt ved hjelp av dexiosis-motivet der han håndhilser på både Zeus-Oromasdes, Apollon-Mithras-Helios-Hermes og Artagnes-Herakles-Ares. Innenfor religionen viser programmet hans også langt mer variasjon enn når det dreier seg om hvordan kongen fremstår. Kongen er den samme overalt, mens gudene tilsynelatende ikke er det. Dette går rett inn i den tidligere diskusjonen om herskeren kan manifestert seg på ulikt vis, tilpasset den etniske eller kulturelle tilhørigheten til publikum.(3.2.4, 3.3.5)

4.2 Fleksibel synkretisme

Det kompliserer bildet i Kommagene at Antiochos' religiøse uttrykk ser ut til å ha gjennomgått en utvikling kronologisk, slik at vi ikke nødvendigvis vet om forskjeller i uttrykket skyldes forskjellig utviklingsfase eller en geografisk differensiering i forhold til publikum. Et tegn på en slik faseinndeling kan vi få øye på ved å studere dexiosisstelen og innskriften fra Sofraz Köy og kontrastere den med anlegget på Nemrut Dag. I Sofraz Köy-innskriften ligner retningslinjene som er gitt om hvordan den religiøse festen skal arrangeres veldig på de detaljerte reglene på Nemrut Dag. På detaljnivå trer det imidlertid frem at hverken Zeus-Oromasdes, prester kledd i persiske klær, eller noen av de andre synkretistiske gudene nevnes i Sofraz Köy. Heller ikke Antiochos' heroiske forfedre, utstyrt med hvert sitt alter på Nemrut Dag, nevnes. Ellers virker organiseringen helt lik, festdagene er de samme og

likeså den økonomiske forankringen, helt ned til organiseringen med egne prester og *hierodouloi*, hellige slaver/tempelslaver (SO 10-18, N 67-104,170-174).

Gudene som nevnes, og som han har fått satt opp sitt eget bilde sammen med her, er Apollon Epekoos og Artemis Diktyinna (SO 6-7). *Epekoos*, ”den lyttende”, er Apollons epitet, og visstnok også brukt på Sarapis i Miletos (Fontenrose 1988:162). Artemis Diktyinna virker som en klarere synkretistisk gudinne. Artemis ble assosiert med Diktyinna, som ble tilbedt på Kreta (*Paus II.30.3*). Guden på relieffet har en strålekrans og en kappe, men er ellers naken, i sterk kontrast til Antiochos (fig. 20), noe som ifølge Hoepfner ville virke svært fremmed for befolkningen i Kommagene (Hoepfner 2000:68). Problemet med slike utsagn er nok en gang at vi vet så lite om befolkningssammensetningen i Kommagene. Slik kunne man kanskje tro at disse forskjellene i fremstillingen av guder, som andre steder er fremstilt mer iranske, og med langt mer synkretistiske navn, kunne si oss noe om målgruppene Antiochos rettet seg mot, og måten han gjorde gudene han tok i hånden på dexiosis-relieffene gjenkjennelige for folk flest.

Dette kunne kanskje forklares slik hvis guden var blitt fremstilt på gresk vis i byene, der for eksempel etterkommere etter makedonske og greske soldater, utplukket av seleukidene, kunne befinne seg. Dette kunne kanskje være tilfellet når det gjelder Samosata, der man har funnet en relieffstele med en naken Apollon (fig.65) og i Seleukeia, der en mer komplett stele av samme type er funnet (fig. 22). Imidlertid er slike steler også funnet på mer perifere småsteder som Sofraz Köy, Caputlu Agac og Ancoz, markert på oversiktskartet over alle Antiochos’ helligdommer i Kommagene, mindre og større (fig. 67).

Eventuelt kunne man sagt at disse stedene ligger ganske perifert i forhold til kjerneområdet i nord, der de store dynastiske helligdommene ligger, hierothesiene, som var viet hans far (Arsameia på Nymfaios), hans farfar, (Arsameia ved Euftrat) og Antiochos selv (Nemrut Dag). Eller eventuelt at disse stedene var en mer nyervervet del av kongeriket, som man rettet et hellenistisk-basert fremstøt mot, ved å etablere ”filialer” av statskulten der. Imidlertid finnes det rester av en slik stele også i Samosata (fig. 65), som ligger i kjerneområdet av kongedømmet og som vi så i hendelseshistorien var en av Antiochos’ viktigste festninger. Det synes derfor mer riktig å gå ut i fra at det er tidshorisonten som har vært bestemmende, noe de seneste funnene fra Seleukeia også indikerer.

Ulike faseinndelinger blir brukt, den mest detaljerte har Waldmann, som deler Antiochos' religiøse prosjekt inn i to faser, en førastralteologisk fase fra 75-62 fvt. og en astralteologisk fase fra 62-30 fvt. og mener begge var kjennetegnet av reformer (Waldmann 1993:128-32, 136-42). Om utviklingen lar seg så klart inndeles, tidfeste og karakterisere er ikke åpenbart, men det synes å være generell enighet om at det skjedde en utvikling fra rene greske guder til et mer komplekst iransk-inspirert panteon (Jacobs 2000:47, Facella 2006:281-2,287-8), men se Hoepfner 2000:70). Dette har sin støtte i at Antiochos ikke kaller seg storkonge i Sofraz Köy-innskriften, og den er sannsynligvis eldre enn alle innskriftene og fremstillingene hvor han kaller seg det. De nyeste funnene fra Seleukeia/Zeugma støtter helt konkret en inndeling i to faser, ved at det er identifisert en innskrift bak den nåværende på Antiochos' relieffstele som ligner på Sofraz Köy-innskriften, mens den som har kommet ovenpå har langt mer til felles med innskriften fra Nemrut Dag (Crowther 2003:58-67). Den nevner blant annet Antiochos' høye alder på dette tidspunktet (*BEc 13-14*). At det bare er fasene av det religiøse prosjektet som er bestemmende for utformingen av de religiøse fremstillingene, virker imidlertid ikke som en helt tilfredsstillende forklaring.

På stelen fra Seleukeia er for eksempel, til tross for at innskriften er oppdatert til å nevne Antiochos' nye synkretistiske guder, Zeus-Oromasdes og Apollon-Mithras-Helios-Hermes, ikke billedelen av relieffet skiftet ut. Det viser fremdeles en naken sammenstilling muligens av Apollon og Helios som tar Antiochos' hånd, så godt som identisk med den som er funnet ved Sofraz Köy. Siden disse relieffstelene ble fremstilt i så mange eksemplarer, skulle det ikke ha vært noe problem å bytte ut også bildefremstillingen av guden med en oppdatert versjon. I tillegg avviker innskriften på enkelte betydningsfulle punkter fra andre av Antiochos' innskrifter. Et eksempel er at prestene som skal bære persiske klær nevnes også her, men begrunnelsen for dette er bare at det er passende (*BEc 25-7*), ikke som for eksempel i Arsameia, der det eksplisitt begrunnes med hans iranske opphav (*A 111-115*).

I det hele tatt nevnes hverken hans seleukidiske, iranske eller kammagenske opphav i Seleukeia, noe det legges mye vekt på i Nemrut Dag-innskriften, som innskriften fra Seleukeia ellers har mye til felles med. Nok et eksempel på en annen fremgangsmåte i et gresk område, er innskriften fra Efesos, som hyller Antiochos. Her finnes det ingen bildefremstillinger, men i teksten omtales ikke Antiochos som storkonge, selv om resten av titulaturen er identisk med de utgavene der han gir seg denne tittelen, og den avviker fra innskriftene fra den tidlige "Sofraz Köy-fasen" (*E 1-8*).

Dette er riktignok en innskrift til ære for Antiochos, ikke en han fikk satt opp selv, men siden titulaturene stemmer så nøyaktig overens med hans egne, er det sannsynlig at han har fått formidlet hvordan han ville fremstå. Dette kan tyde på en viss neddemning av iranske/østlige elementer i en tydeligere gresk kontekst, men bevismengden er ikke overveldende. Det er imidlertid et faktum at gudene, fremstilt i iransk form, er konsentrert på et ganske lite område nord i kongedømmet, og når folk så på relieffene hans, var det forsiden med Antiochos som hilser på en gud i gresk fremtoning folk flest vil ha lagt merke til, ikke innskriften som nevner de synkretistiske gudene på baksiden. Dette kan tyde på tilpasning til et mer hellenistisk publikum enn i "the native hearth of Kommagene" (N 226-7).

Som vi så, hadde Seleukeia tilhørt seleukidene lenge før Antiochos overtok området. Det er derfor ikke så rart at Antiochos valgte å beholde en gjenkjennelig Apollon, som hadde vært en viktig gud for de seleukidiske kongene (Erickson 2011:52). Til tross for sitt, for grekere og makedonere, sannsynligvis ganske fremmedartede utseende som konge, må det også ha vært flere ting som ville virke kjent for disse gruppene. Kongens innskrifter var uten unntak på gresk, han støttet seg, i deres område, på en kjent gud, og han passet på å fremheve sin seleukidiske mor og morfar i innskriftene sine (*BEc 2-3*). Et komparativt eksempel fra en annen del av Midtøsten som virker nærliggende, er Aretas III av Nabatea, som i en periode tidligere i det første århundre fvt. kontrollerte Damaskus i forbindelse med kollapsen til seleukidene (Sullivan 1990:209). Samtidig som han overtok denne byen, utga denne kongen en ny myntserie der han kaller seg grekervenn (fig. 68). Myntene skal ha vært svært like de som var utstedt i denne byen under de seleukidiske herskerne.

Antiochos går ikke like langt i å tilpasse sin selvframstilling, og seleukidiske motiv er fraværende på hans mynter, i motsetning til hva som var tilfelle på myntene til noen av forfedrene hans. Han fremstår med samme antrekk og utstyr selv om han opptrer i Seleukeia/Zeugma i forholdsvis nyokkupert territorium. Måten gudene fremstår og hvilke han assosierer seg med, synes derimot å avhenge av hvor de er satt opp, selv om de viser seg å stamme fra en senere periode i hans styre. Han holdt for eksempel på den greske framstillingen av Apollon, selv i områder han alltid hadde styrt, slik som i Samosata. I Samosata fant man også fragmenter av en relieffstele med Herakles i den kjente dexiosisposituren sammen med Antiochos (fig.66).

4.3 Antiochos' kjerneområde og målgrupper

Bildefremstillinger av de åpenbart synkretistiske gudene Antiochos også introduserer i løpet av sin regjeringstid, ser ut til å være konsentrert om områdene helt nord i kongedømmet, der vi finner tre store hierothesier innenfor en radius på et par mil, dedikert henholdsvis til Antiochos' farfar Samos i Arsameia ved Eufkrat, hans far Mithradates i Arsameia på Nymfaios, og ham selv på Nemrut Dag. Begge Arsameia-byene ligger på bratte klipper og må ha vært vanskelige å innta, siden de er strategisk plassert ved elver.

I Arsameia ved Nymphaios kommer det frem i innskriften at Mithradates "sikret oss et trygt tilfluktssted under kriger", og ellers legges det vekt på at Antiochos har sørget for vannforsyning og krigsmateriell (A 21-28,36-57). Med en slik konsentrasjon av *hierothesier* og festninger innenfor en radius på bare om lag halvannen mil (fig. 67), er det grunn til å tro at for kongene var dette et kjerneområde av Kommagene som de hadde god kontroll over. Spørsmålet er hva dette har å si for den kongelige selvframstillingen, om kan det fortelle oss noe om målgruppen for hans svært detaljerte og gjennomførte kongelige kult i sin mest iranske form, slik den opptrer gjennom hierothesiene. Det er skrevet en god del om hvilke elementer som er iranske og greske og til en viss grad armenske (Jacobs 2000 45-9, Waldmann 1991 79-132 Facella 2006:279-296), men i mindre grad relatert til hvem som kan ha vært målgruppen for den kongelige kulten i sine mer eller mindre synkretistiske former. Dette er naturligvis fordi kildematerialet for en stor del er fraværende, og man har kun Antiochos' religiøse lover og forordninger, i liten grad responsen på dem. Det er antagelig denne situasjonen Fowler har i tankene når han hevder at Antiochos' selvframstilling eksisterer i et vakuum (Fowler 2005:128).

Innsikter kan kanskje likevel nås om man forsøker å reflektere over denne problemstillingen, istedenfor å slå fast at den utgjør et sort hull eller vakuum. Utfra det foreløpig tilgjengelige arkeologiske materialet, virker det som de to Arsameiaene har vært forholdsvis små byer, i den grad man kan snakke om byer. Problemet er at Arsameia ved Eufkrat ikke er utgravd i særlig grad, og tilsvarende bare et forholdsvis lite område av Arsameia på Nymphaios (Dörner 1981). Det man får øye på i dag er stort sett akropolene, som ikke trenger å være bestemmende for den totale størrelsen av byen (fig. 69,70). Hvis dette var festningene deres, har det imidlertid ikke vært plass til mange mennesker innenfor murene, og med sin vekt på militære forhold i innskriften fra Arsameia på Nymphaios, er det rimelig å anta at en viktig

målgruppe for disse anleggene har vært soldater. Det vil naturligvis ha vært viktig å holde på lojaliteten deres, siden muligheten til å bruke disse stedene til tilflukt og støttepunkter for kontroll av kongeriket vil ha vært avhengig av den. Anlegg som markerte legitimiteten og æren til kongen og hans forfedre, vil ha kunnet styrke en slik lojalitet. Videre vil fester der alle lag av samfunnet deltok og festet sammen (A 111-140) kunne virke sammensveisende i en sammensatt befolkning og i en eventuell hær, som Antiochos var avhengig av for å kontrollere festningene sine.

Soldater nevnes i liten grad i innskriftene og bruddstykkene vi har bevart av kommagensk historie. Det virker ikke som Antiochos har villet fremstå i posituren til en general eller erobrer, det som fremheves er hans fromhet, at han har overlevd mange farer, og at han har sørget for at de stedene han har grunnlagt er blitt gjort i stand til å bedre kunne forsvare seg (N 11-24 A 21-28, 36-57). Når Antiochos' tropper i et enkelt tilfelle nevnes, er det snakk om 200 *hippotoxotai*, bueskyttere til hest, som han sender for å støtte Pompeius i den romerske borgerkrigen (Fraser 1978:373). Sullivan mener han var kongen som sendte færrest tropper til Pompeius (Sullivan 1977:767). Med tanke på Kommagenes beskjedne størrelse, selv om det sannsynligvis har vært rikt, en uoversiktlig geopolitisk situasjon, og alle forsvarsverkene Antiochos hadde behov for å styrke, er det forståelig at han ikke hadde så mange tropper å avse, selv til en velgjører som Pompeius.

Siden han kun sendte 200, må vi anta at det ikke var de dårligste troppene som ble valgt ut. Romerne, med et godt øye for kvalitetstropper, innkorporerte senere kommagenske styrker i en egen kavalerivng, en *ala commagenorum* (Fraser 1978:373). Med romernes vane for å innkorporere kongelige hærer i kongedømmene de tok over (*legio XXII Deiotariana*, *Petraeorum cohortes*) (Keppie 1998:141, Sartre 2005:134), virker det ikke helt usannsynlig å tenke seg at slike tropper utgjorde grunnstammen, eller kanskje eliten i Antiochos' kongelige hær.

Nå finner vi riktignok ikke noen buer fremstilt i de budskapene kongen sendte til sine undersåtter, slik som for eksempel den såkalte "hellige bueskytteren" på reversen av de partiske myntene (fig. 55). Parterne var et folk som i stor utstrekning benyttet seg av hestebueskyttere (Shore 1993:56-7). Imidlertid ble det pekt på at Antiochos' antrekk var tilpasset til å sitte til hest, og dette kan kanskje ha vært en viktig del av den iransk-kommagenske identiteten, selv om den ikke fremtrer like tydelig som hos parterne. Hvis vi

skal følge denne hypotesen om et kjerneområde der Antiochos hadde bedre kontroll, og der han i sterkere grad fremhevet iranske religiøse trekk, er det imidlertid et vesentlig unntak fra dette mønsteret, nemlig Samosata. Vi vet at Antiochos søkte tilflukt her da han motstod Antonius' angrep (*Plut Ant 34*). Det må dermed ha vært en viktig by for Antiochos, og med beliggenhet ved Eufrat vil det ha vært gode muligheter for å få frem forsyninger, selv under en langvarig beleiring. Her finner vi ikke store spor etter noe hierothesion, relieffstelen forteller om Antiochos' sedvanlige festdager og statskult (*Sy*), mens relieffet viser en hellenistisk Apollon med strålekrans, uten spor av iranske trekk (fig. 65).

Hoepfner har hevdet at en naken Apollon eller Herakles må ha virket svært fremmed på den kommagenske befolkningen (Hoepfner 2000:68). Imidlertid finner man nakne guddommer, riktignok bare Herakles og Apollon, over nesten hele kongedømmet, inkludert i hierothesiene til både Antiochos og Mithradates, mens iranskkledde guddommer bare opptrer ved hierothesiene til de sistnevnte. På Nemrut Dag ville de bli sett av prestene som var tilknyttet helligdommen, samt de som hadde den 2000 meter høye toppen som nærmeste helligdom ifølge innskriften (*N 93-99*). Hvor mange det var, er vanskelig å si, men det er funnet svært få potteskår, noe man ville forvente å finne i store mengder hvis det foregikk store festivaler der oppe (Stronach 1996:474-79). Til sammenligning var Samosata en viktig by til langt ut i middelalderen, og mest sannsynlig den mest folkerike byen i størstedelen av kongedømmet Kommagenes historie (Zoroglu 2000:75). Den daværende byen ligger nå under overflaten av den gigantiske Atatürk-dammen, slik at videre undersøkelser i det hellenistiske sjiktet er umuliggjort (fig. 71,72). Det man vet er at Antiochos hadde et godt ustyrt hellenistisk palass på akropolen med praktfulle mosaikker (Zoroglu 2000:78-83).

En av maktbasene til Antiochos bærer altså lite preg av den iranske delen av hans politisk-religiøse program, men hva kan det fortelle oss? Det skrinne kildegrunnlaget gjør det nødvendig å ta i bruk komparative eksempler. En av de mest greske byene parterne kontrollerte, var Seleukeia ved Tigris, en svært strategisk by med tette bånd til gresk kultur og det tidligere seleukidiske dynastiet (Drower, Sherwin White 2003:1380). Vi har tidligere sett at myntene fra denne byen i mindre grad er utstyrt med motiver som går igjen i mer iranske områder av riket, den hyppige bruken av philhellen kan reflektere vanskene med å skape lojalitet blant gresk-makedonske undersåtter. Likevel ble denne problematiske og faktisk også opprørske byen (se 2.6.1) etter hvert parternes hovedstad. Det finnes ingen indikasjoner på liknende problemer i Samosata, men kanskje har byen også hatt en viss gresk karakter. Det er

ingenting som hindrer en konge som ikke fremstiller seg som spesielt gresk i å ha en slik by som hovedstad og han kan ha følt behov for å tilpasse seg de religiøse forventningene til en viktig eller til og med stor gruppe av befolkningen.

4.4 Lokale tilpasninger, religion og realpolitikk i Antiochos' Kommagene

Kanskje kan tilpasningen til ulike lokale forventninger innenfor det religiøse området ligge bak variasjonen i gudene som nevnes i Antiochos' forskjellige innskrifter rundt om i kongedømmet. Kongen er gjenkjennelig i hele riket, mens gudene han tilber varierer etter konteksten for å vise hans ofte erklærte fromhet. Gudinnen *Argandene* finner vi for eksempel bare nevnt i innskriften fra Samos' hierothesion i Arsameia ved Euftrat (*G 14*), mens *Hera Teleia* nevnes i Arsameia på Nymphaios (*A 228->*). En mindre fintfølede holdning til lokale kulturer og tradisjoner fra denne herskeren synes Rifat Ergec og Jörg Wagner å finne eksempler på både i Arsameia på Euftrat og i Doliche (nå Dülük) og de mener at Antiochos med sine anlegg og sin statskult søkte å fortrenge annen religion (Ergec og Wagner 2000:89,91).

Bevis materialet de legger frem, virker imidlertid ikke overbevisende, tatt i betraktning det vi generelt vet om antikk polyteisme generelt og Antiochos' kult spesielt. At Antiochos nevner den mulige lokale gudinnen *Argandene* i sin innskrift fra Arsameia på Euftrat tyder ikke nødvendigvis at han ville fortrenge dyrkingen av henne, da ville det kanskje vært mer virkningsfullt å ikke nevne henne i det hele tatt. Videre er et innskriftsfragment som viser Antiochos' titulatur innenfor området av den senere svært viktige helligdommen til *Jupiter Dolichenus*, ikke tilstrekkelig for å påvise at Antiochos ville undertrykke eller fortrenge dyrkelsen av denne guden.

Tvert imot var det ikke uvanlig at konger i antikken kunne æres spesielt ved å være representert innenfor helligdommen til viktige guder (Kuhrt og Sherwin-White 1993:206-9). En fiendtlig holdning til andre guddommer enn ham selv lar seg heller ikke oppdrive i Antiochos' innskrifter. Istedenfor synes han å ville omfavne flest mulig guder i sin helligdom på Nemrut Dag med sin fromhet, både de makedonsk-greske, de persiske og gudene fra det hjemlige Kommagene. At han la vekt på bestemte guder, muligens dynastiske, er ikke så rart, det var vanlig for herskere i perioden. Augustus hadde for eksempel Apollon, Cæsar Venus og mange av seleukidene hadde Apollon og/eller Zeus (Erickson 2011:52). Dette betydde ikke at de nødvendigvis undertrykte andre guder, selv om de kunne vise dem mindre oppmerksomhet enn sine egne.

I noen av innskriftene henvender Antiochos seg til ”herskere, generaler og *etnarcher*” (høvdinger) (SO 24-5), som må være grupper Antiochos administrerte riket gjennom. Når han vil sikre tempelslavene som skal tjene hans kult mot å bli appropriert av andre, retter han seg mot ”herskere, prester og *arkonter*” (N 173-4). Om disse herskerne utgjør en egen adelig klasse, lar seg ikke fastslå. Ellers setter Antiochos av inntekten fra flere landsbyer og landområder for å betale for de religiøse seremoniene (N 65-7), så landet virker ikke å ha vært spesielt urbanisert. Kanskje arkontene er de som styrer på by- og landsbynivå, mens *etnarchene* og/eller muligens ”herskerne”, *dunasteis*, styrer over gods eller krongods som ligger over dette nivået igjen. Dette blir for en stor del spekulasjoner, men han sier han har utnevnt en prest til kulten i Arsameia ved Nymfaios ”på bakgrunn av hans rekkefølge i arverekken i slekten hans” (A 57-77). Det er nærliggende å tenke at dette var en fornem og adelig slekt Antiochos kanskje ville knytte tettere til seg ved å gi en av sønnene til vedkommende en viktig og godt betalt posisjon. Midlene vedkommende skulle bestyre ser ut til å ha vært betydelig, siden ”land og krongods og stadig øremerkede inntekter” som skulle brukes til kulten, var satt under dennes kontroll (A 57-77).

Det virker ellers ikke som pliktene til den som ble valgt har vært så omfattende at de trengte å komme i veien for andre oppgaver, samtidig som vedkommende var fritatt for all annen tjeneste (N 124-32), kan dette ha vært plikt til krigstjeneste? I tillegg til å kanskje knytte til seg adelen gjennom slike presteskap, de nevnes i de fleste av hans hellige lover (A, SO, N), vil han i Arsameia på Nymphaios forene borgerne og soldatene i byen gjennom den religiøse dyrkelsen. En viktig person i så måte har tydeligvis vært garnisonskommandanten, som sammen med presten skulle ”ta imot kommandosoldatene som holder vakt over stedet og hele befolkningen som hører til der” (A 111-140).

Dette indikerer i hvert fall at en profesjonell hær, stasjonert på viktige støttepunkter i kjernen av riket hans, var en forutsetning for å ha kontroll. Å vite noe om etnisiteten til borgere eller elitesoldater er ikke mulig, og ville sannsynligvis også vært lite klokt å betone for en konge med en svært sammensatt gruppe undersåtter. Etnarker oversettes til ”stammenfürsten” av Dörner og Waldmann, problemet er at det er et lite presist begrep på gresk. Likeledes er det nevnt en *epistates* på en av innskriftene fra Nemrut Dag, men hva dette embetet innebar er heller ikke klart (Dörner 1996:318-19). I en så uklar kildesituasjon kan man prøve å ta i bruk

Pontos som komparativt eksempel, supplert med det vi vet om Kappadokia, et naboland med store fellestrekk.

4.4.1 Maktfaktorer i Kommagene, Pontos som komparativt eksempel

De to viktigste elementene Mithradates VI måtte ta hensyn til var adelen, som gjerne hadde iranske røtter og presteskapet. Adelen kontrollerte store landområder og presteskapet mektige tempelgods (Broughton, Mitchell 2003:1220). I Kappadokia var for eksempel presten av Komana nummer to av rang i riket, og kongene var ofte i familie med disse prestene (*Strabon XII.2.3*). I tillegg hadde kongeriket Pontos viktige greske byer, som for eksempel Sinope, å ta hensyn til (*Strabon XII.3.11*). Det er ellers interessant at Strabons i sin beskrivelse av Kappadokias hovedstad Mazaca, mener at det opprinnelig ikke fantes bymurer der, men at folkets sikkerhet var avhengig av beskyttelsen tallrike festninger kunne gi, ”some owned by the king, some by his friends” (*Strabon XII.2.9*). Om området i nærheten av hovedstaden og områder nærmere Kommagene, sier han at ”neither the plain of the Cataonians nor Melitene have any city, but strongholds upon the mountains” (*Strabon XII.2.6*). Strabon har dessverre lite å si om slike strukturer i Kommagene. At området her også har sletter, fjell og mange festninger, trenger ikke nødvendigvis å implisere de samme maktstrukturene. Vi finner få spor av organisering på polis-nivå i innskriftmaterialet fra Kommagene.

Med et komplekst demografisk bilde preget av innflytelsesrike adelige, mektige prester og hellenistisk bybefolkning som vi så i Pontos, kan slike områder ikke ha vært de letteste å kontrollere. Slik det også var tilfelle med Kommagene, skulle det ta lang tid før Roma annekterte området på permanent basis (Primo 2010:178). Pontos tenkes også, som vi tidligere har vært inne på, å ha hatt en iransk kjerne, mens resten av riket hadde et hellenistisk preg, derav de svært helleniserte titlene og myntportrettene til disse kongene. Nå vet vi selvsagt langt mindre om sammensetningen i Kommagene og om en iransk kjerne eventuelt kan sammenfalle med den sterkt befestede nordlige delen av riket, der synkretismen til Antiochos virker å ha vært mest utviklet.

4.5 Hvor iransk var Antiochos' herskerkult?

En interessant forskjell i forhold til både Pontos og Kappadokia er mangelen på iranske kongenavn i Kommagene. Mens de tradisjonelle Ariarathes, Ariobarzanes og Mithradates holdt stand til tross for en svært hellenisert fremtoning i disse kongedømmene, er det bare

Antiochos' far av hans forgjengere som bærer det iranske Mithradates. Den dynastiske grunnleggeren skal sågar ha hatt det svært så greske Ptolemaios som navn (G 8). Er det mulig at en større vekt på det iranske ble balansert med en ærerik allianse med seleukidene der Antiochos ble oppkalt etter morfaren han stolt inkluderer i utallige innskrifter?

Ut i fra ordlyden på innskriften fra Arsameia på Nymfaios, virker det som det var Mithradates' "faderlige vedtekt" som dikterte at prestene skulle iføre seg "et persisk klede" (A 111-114) under utførelsen av sitt embete i kulten til både Antiochos og hans far, noe som ytterligere kompliserer det etablerte bildet av forskjellige faser av den kongelig kulten. Fortsatte Antiochos en utvikling begynt av faren, hvor kongen måtte tilpasse seg en mer iransk preget befolkning, og/eller overklasse i de viktigste områdene av kongedømmet som han forsøkte å forene med en hellenistisk-preget statskult og åpenbart viktige greske guder som opptrådte i gresk form i de mer helleniserte områdene? Som stelen fra Seleukeia (fig. 22) tydet på, kan det virke som det var den billedlige fremstillingen av gudene som var viktigst, et enkelt motiv som de fleste kunne forstå, lese- og skrivekyndige eller ei, der Antiochos både viser sin fromhet overfor og sin støtte fra guddommer ulike folk kunne kjenne igjen.

Det er disse rent greske, eller tilnærmet rent iranske, fremstillingene folk flest vil ha sett, mens det spesielle programmet på Nemrut Dag ikke rakk å bli tatt i bruk. Spørsmålet er om dette reflekterer en bevisst forsiktighet hos Antiochos, der han ikke hadde helt tiltro til at folk umiddelbart ville kjenne igjen hans synkretistiske gudeskikkelser som sine egne. Dette leder oss over til spørsmålet om bestanddelene i Antiochos' herskerkult. Hvor iranske, armenske eller for den saks skyld kommagenske, var egentlig gudene hans? En grunn til å sette søkelys på de iranske elementene i Antiochos' religiøse og politiske prosjekt er, som vi så i drøftingen av forskjellige ikonografiske detaljer, at det er elementer fra arverekkefølgen som strekker seg tilbake til Dareios som har mest til felles både med fremstillingen av Antiochos og gudene hans (3.3.1-2). Ett element er de åttetakkete stjernene som går igjen både hos gudene og de store akemenidekongene, selv om gudene også fremstilles med sekstakkete stjerner. At gudene som er knyttet så tett til hans akemenidiske forfedre gjør spørsmålet om hvor iransk Antiochos' religion er problematisk fordi vi vet lite om hvordan iransk religion ble praktisert på Antiochos' tid bortsett fra Strabons noe motsetningsfylte beretning. Samtidig er det som Bruno Jacobs peker på, heller ikke lett å skille mellom hva som er akemenidisk og hva som er samtidig zoroastrisk (Jacobs 2000:46).

Religiøse tradisjoner er likevel ofte seiglivete, selv om elementene innenfor tradisjonen kan forandres og forskyves. Både Herodot (*Hdt.I.131*) og Strabon (*Strabon 15.3.13*) hevder blant annet at perserne tilber himmelen, Zeus, altså Ahura Mazda, på høye steder. Nå tjener sannsynligvis Herodot som forbilde for Strabon, men Strabon var tross alt fra et område ikke langt fra der iransk religion ble praktisert (*Strabon XV.3.15*). Innflytelse fra akemenidene er sannsynlig i flere tilfeller, for eksempel i den lange innskriften fra Nemrut Dag, der Zeus-Oromasdes trekkes frem som kongens spesielle støttespiller, som Dareios gjør det i sin riktignok mer spektakulært plasserte innskrift fra Behistun (*DB I-V*). Videre er det iøynefallende at både akemenidekongene på relieffene, samt de mest iranske kolossalstatuene, både Zeus-Oromasdes, Apollon-Mithras og Antiochos selv holder barsomen (fig. 4,50,63,64). Spørsmålet er om dette er et reelt akemenidisk trekk, eller om det er snakk om en ”invented tradition”. I hvert fall viser det at Antiochos assosierte akemenidekongene med den tradisjonelle iranske religionen, samtidig som barsomen i følge Strabon var i bruk i iransk religiøs praksis i samtiden (*Strabon 15.3.14*).

Dette eksempelet viser hvor komplekst dette spørsmålet kan være, siden det ikke bare handler om hva som er akemenidisk og hva som er samtidig, men også om hva Antiochos og hans eventuelle konsulenter mente var akemenidisk religion. Imidlertid blir ikke barsomen nevnt som del av noe rituale i noen av innskriftene, men virker mer å være attributter hos akemidekongene og gudeskikkelsene. Det er heller ingen spor av såkalt ildtilbedelse i Kommagene, noe som var viktig i samtidig iransk kult, noe som går frem både av Strabon og av myntene til kongene av Persis (fig. 73). Det siste eksempelet er interessant fordi det kombinerer en spesiell tiara på obversen, med kongen ved et ildalter på reversen, noe som skulle bli viktig i styrkingen av iransk identitet under sassanidene (fig. 74).

Waldmann har riktignok forsøkt å føre bevis for at det fantes et ildtempel i Arsameia på Nymfaios (Waldmann 1991:90-120), men i og med at rekonstruksjonen er basert på fem søylebaser og noen mørtelrester, virker det ikke særlig overbevisende, særlig siden slike ritualer heller ikke nevnes i noen av innskriftene. Iransk religiøs praksis, både i Anatolia og i det iranske kjerneområdet i Persis, har altså ikke vært en del av Antiochos’ kult. Han skiller seg også ut ved å fremstille gudene i statue- og reliefform og utroper seg selv til gud, noe akemenidene avsto fra (Stausberg 2010:137,143). To av de største ekspertene på iransk religionshistorie har sågar kalt Antiochos’ program for ”unzoroastrian” (M. Boyce, P. Grenet 1991:342). Det kan godt tenkes, problemet er at på denne tiden var antakelig ikke de

zoroastriske tekstene skrevet ned, men ble overlevert muntlig, så det er det grunn til å sette spørsmålstegn ved om vanlige folk i Anatolia på denne tiden nødvendigvis kjente til hva som var ortodoks zoroastrisme. Strabons noe motstridende beskrivelse av de iranske religiøse forestillingene og praksisene kan tyde på at det ikke nødvendigvis var enighet om hva iransk religion innebar, eller eventuelt at det han observerte på bakken ikke stemte helt med de muligens tidligere forestillingene han fant hos Herodot. Han hevder blant annet at perserne ikke reiser statuer eller altere, mens han litt senere beskriver ildaltere i helligdommene deres, og en statue av guden Omanos (*Strabon XV.3.13,15.*)

Uansett brøt både Antiochos og akemenidekongene med det som blir regnet for zoroastriske begravelsskikker. Antiochos gjorde dette i størst grad, da han gjorde sin grav til helligdom, siden lik regnes og ble regnet som svært urene innenfor zoroastrismen (Stausberg 2010:146) (*Strabon XV.3.16*). Dette kan kanskje tyde på en viss fleksibilitet innenfor denne religiøse tradisjonen. Det er vel heller tvilsomt om akemenidene eller Antiochos bevisst ville gå inn for å støte sine undersåtters religiøse oppfatninger. Det er likevel enkelte ting som stemmer med senere zoroastriske forestillinger i Antiochos' program, blant annet hans mål om etter døden å oppholde seg ved "the heavenly thrones of Zeus Oromasdes" (Jacobs 2000:46). Ikonografisk er det også visse overensstemmelser, som i Avestaens beskrivelse av gudinnen Anahita, tilbedt av akemenidene under Artaxerxes II (Stausberg 2010:139). Hun beskrives som at hun alltid holder barsomen, det stemmer med fremstillingen av Antiochos' mest iranske guder, og at hodeplagget hennes er dekorert med hundre stjerner med åtte stråler (*Yasht 5, 126-8*), akkurat som stjernene som dekorerer Antiochos, de iranske forfedrene og gudene, spesielt på tiaraene.

Antiochos nevner imidlertid ikke Anahita, men stjernene ble i størst grad brukt i avbildninger av de akemenidiske forfedrene, og assosieres kanskje med disse ærerike anenes religion. Et annet eksempel som kanskje viser en bevisst måte hans synkretistiske religiøse program ble til på, er at det spesifiseres i innskriften fra Arsameia på Nymfaios at presten skal være iført "et persisk klede, som presten av min slekts nåde og den faderlige vedtekt har tildekket prestene med" (*A 111-114*). Man skulle tro at dette var noe som var blitt innført relativt nylig, siden deres påkledning måtte understrekes i innskriftene. Samtidig ble dette religiøse trekket eksplisitt knyttet til hans ærerike iranske forfedre, "the race of the Persians" (*N 71-3*). Muligens indikerer han også med sitt "vestments proper to the race of the Persians" (*N 71-3*)

at han vil at kulten skal være akseptabel for folk med en iransk kulturbakgrunn, men disse to hensynene kunne utmerket vel gå hånd i hånd.

4.6 Antiochos' religiøse innovasjon

Innenfor en iransk ramme, var kanskje det mest originale ved kulten til Antiochos at han fikk oppstilt bilder av gudene, svært uvanlig innenfor zoroastrismen (Stausberg 2010:143). Her er det lett å tenke seg at han har skapt en oppfunnet tradisjon når han fremstiller Zeus-Oromasdes i en tiara som likner den akemenidekongene har på relieffene, og illustrerer dermed et tydelig bånd mellom disse herskerne og deres viktigste gud. Differensieringen mellom disse skikkelsene består i at Zeus Oromasdes i ett tilfelle har sekstakkete stjerner på tiaraen, mens Dareios har åtte.

Apollon-Mithras har en lignende tiara, mens Artagnes-Herakles har en spiss tiara, som minner om den forfedrene til Antiochos bærer. Gudene har også, i likhet med Antiochos og hans forfedre, dekorerte diademer. De fremstilles som herskere Antiochos faktisk ikke står så langt under i rang, i og med at han sitter på en trone ved siden av dem på Nemrut Dag, eller er like stor som dem på dexiosisrelieffene. Zeus Oromasdes' opphøyethet blir likevel understreket ved at han er størst av kolossalskulpturene, og på dexiosisrelieffet der han tar Antiochos i hånden sitter han på en trone, mens Antiochos står. I Antiochos' nye panteon av synkretistiske guder, var det altså fremdeles Zeus eller Oromasdes som skulle være øverst, selv om han bare finnes fremstilt billedlig i det ufullførte anlegget på Nemrut Dag. At gudenes verdighetssymboler var nesten lik de akemenidiske og kommagenske kongenes, er kanskje ikke så oppsiktsvekkende, når vi tenker på at den mest iranske guden i Antiochos' program var Ahura Mazda og Mithra, som også hadde vært de to viktigste gudene for akemenidene.

Akkurat som hos herskerne bidrar hodeplaggene til å identifisere gudene. Plaggene kunne på håndfast vis forklare gudenes storhet og status på en enkel ikonografisk måte, samtidig som man skapte paralleller mellom gudene og kongene. Ikonografisk sett kan det virke som Antiochos' program delvis utvisker skillet mellom de to kategoriene. Han synes å understreke dette når han introduserer gudene i sitt panteon på Nemrut Dag ved å formidle at de alle er fremstilt av den samme steinen fra det samme steinbruddet (*N 57-60*). Det er ikke sikkert vanlige folk har lest innskriftene eller skjønt referanser til Zeus Oromasdes' hellige troner, eller andre mulige ikonografiske referanser til stoff fra iranske religiøse tekster. Det er sannsynlig at Antiochos vil ha tatt høyde for dette i sitt program. Foruten å knytte seg selv til

det han oppfattet som akemenidenes religion og guder, ser det ut som han har villet tydeliggjøre forbindelsen ved hjelp av gudenes og forfedrenes iøynefallende og forseggjorte verdighetstegn, representert ved tiaraene og barsomen, symboler som har vært en del av religiøse ritualer i samtiden.

I samme retning peker forskriftene om prestenes persiske klær, som Strabon bekrefter var i bruk på denne tiden i iransk religiøs praksis i Anatolia (*Strabon XV 3.15*). Antiochos sier i sin innskrift at han ønsker sine undersåtter vel, ikke bare på vegne av gudene fra Persia og Makedonia, men også gudene "from the native hearth of Commagene" (N 222-228). Nå er det vanskelig å finne noen guder omtalt av Antiochos som kan passe inn i denne kategorien. Apollon Epekoos og Artemis Diktyinna trenger ikke nødvendigvis å ha vært "rene" greske guder, slik det har blitt hevdet, det finnes andre eksempler fra Anatolia på at synkretistiske lokale guddommer fikk "rene" greske navn (Kuttner 2005:166). Gudinnen Argandene, som tydeligvis hadde en helligdom i Arsameia på Eufkrat, har sannsynligvis vært en lokal kommagensk guddom. Interessant er det også at gudinnen Kubaba, som blir trukket frem som en av de lokale kommagenske gudinnene ved siden av Argandene (Waldmann 1973:12), har et granateple som en av sine attributter, attestert fra et relieff i Karkemisj sør for Kommagene (fig.75). Gudinnen Kommagenes attributt er nettopp granateplet i Antiochos' ikonografi, og selv om hun er kledd i gresk drakt på Nemrut Dag, kan dette ha sammenheng med lokale religiøse forestillinger.

Dette er forholdsvis magre bevis, men de tyder på at Antiochos ikke har forsøkt å fortrenge lokal religiøs utøvelse til tross for sitt omfattende religiøse prosjekt. Vel så interessant med tanke på mulige lokale religiøse tradisjoner, er bruken av hierodouloi, hellige slaver/tempelslaver, tilknyttet den kongelige kulten. Dette ser ut til å være lite kjent innenfor både gresk-makedonsk og iransk tradisjon, men det opptrer i andre anatoliske kongedømmer, som Pontos og Kappadokia, med to store templer, begge på steder kalt Komana (*Strabon XII.2.3, 3.32,3.36*). I disse kongedømmene ser Må-presten, dedikert til en innfødt gudinne, ut til å ha spilt en viktig rolle i den innenrikspolitiske maktpolitikken (*Strabon 12.3.33-6*). Til sammenligning vet vi lite om hva som foregikk i Kommagene, om prester for tilsvarende innfødte guddommer kunne true kongens makt der. Ved å få medlemmer av eliten inn i lukrative presteembeter i sin egen kult, kunne kanskje Antiochos bidra til å svekke posisjonen til eventuelle tilsvarende kommagenske figurer eller forsøke å skape et nytt fokus for religiøs lojalitet i befolkningen og grunnlag for patronasje overfor eliten.

Innskriftene hans vektlegger fromhet og en hel rekke forskjellige guddommer, men kanskje han har gått så langt som til å forsøke å skape en ny nasjonal guddom i Kommagene, riktignok assimilert ikonografisk som en gresk Tyche-skikkelse med overflødigshorn (fig. 76). Dexiosis-relieffet med henne fra Nemrut Dag kan virke som en svært lovende begynnelse på et slikt prosjekt. Ved å skjenke kongen landets grøde sikrer Antiochos og Kommagene fred, velstand og stabilitet i landet, og tankene går til Tellus/Venus-relieffet fra Augustus' berømte fredsalter i Roma (fig. 77). Hun dukker imidlertid bare opp på Nemrut Dag, og noen oppslutning om et slikt prosjekt lar seg ikke dokumentere.

4.7 Hellenistiske trekk ved Antiochos' herskerkult

At den kvinnelige Kommagene-skikkelsen tilsynelatende er tvers igjennom gresk er bare en av mange hellenistiske trekk ved Antiochos' anlegg og religion. Til og med ikonografien for de iranske gudene følger det greske skjemaet der de eldre gudene som Zeus Oromasdes og Artagnes Herakles har skjegg, mens de yngre, Apollon Mithras og Antiochos er uten (fig.50,62-5). Videre er lynsymbolene som brukes på Zeus Oromasdes' og på Antiochos sannsynligvis gresk-makedonske (Young 1996:410), mens ørnene i gresk tradisjon er Zeus' fugl og brukes i enkelte sammenhenger på Antiochos' tiara. Den opptrer på tiaraen til Antiochos når han fremstilles med Apollon Helios (fig. 20) i gresk form, så entydig gresk trenger heller ikke dette symbolet å være. Likeledes opptrer det også på diademene til noen av hans iranske forfedre (fig. 94). I og med at Tigranes også hadde ørner på sin tiara, er det muligens meningsløst å ville bestemme noen gresk, iransk eller armensk tilhørighet for denne kongelige fuglen.

Kultens innhold ser delvis også ut til å ha greske trekk. Kongen gjøres til gud i en ramme der man prydet gudebilder, ofret, og helte ut libasjoner i nærheten av representasjoner av kongen og/eller hans guder (*N 30-6, 67-70, 135-45*). Deltagelsen fra store deler av folket samsvarer også med gresk tradisjon, også at presten skal få en viss andel av det som går med til feringen (*A 150-160*) I de hellenistiske rikene virker imidlertid kongegravene å ha vært konsentrert til ett sted, som for eksempel Alexandria i Egypt, Seleukia i Pieria for seleukidene eller Aigai for antigonidene (Jacobs 2000:67). En organisering som den seleukidiske statskulturn under Antiochos III Megas, kan imidlertid ha tjent som forbilde, med kultsentre spredt utover riket, ledet av høyesteprester i hvert satrapi. En interessant forskjell, men samtidig parallelt, er at dette ser ut til å ha mer preg av en hoffkult utført av høyere embetsmenn, og at kulten skal ha

vært begrenset til den greske delen av befolkningen (Chaniotis 2003 436-7). I Antiochos' tilfelle ser det ut til at det var det iranske som skulle prege presteskaper, men også i hans kongedømme så vi at garnisonskommandanten, sannsynligvis en av kongens betrodde menn i Arsameia på Nymphaios, spilte en viktig rolle.

En viss likhet i funksjon ser med andre ord ut til å ha eksistert, mens formen i Antiochos' tilfelle har vært mer iransk og anatolisk. Å knytte til seg eliten, som man antagelig står nærmest kulturelt sett ser ut til å ha vært målet for seleukidenes statskult. Hvor store deler av befolkningen som faktisk var med i Kommagene, er vanskelig å si, men fokuset på å inkludere større deler av befolkningen ser ut til å ha vært større i Kommagene. I et mindre kongedømme som Kommagene har dette sannsynligvis også vært mindre krevende å få til. Mens eliten fikk prestisjefylte og lønnsomme presteembeter, fikk folket brød og uavgrenset med utblandet vin og musikk (*N 140-60 A 111-140*), sikkert ikke det mest upopulære tiltaket når eliten og folket skulle samles i lojalitet og takknemlighet til sin konge.

Også rekkene av *progonoi* (forgjengere), kan ha vært inspirert av greske forbilder, for eksempel antonidenes omfattende skulpturpark på Delos. Men Antiochos ga også denne funksjonen en ny form ved å presentere to helt distinkte slektsrekker, ikke bare på farssiden, som hos Antigonidene og Ptolemeerne (Smith 1988:24-5). I tillegg var disse figurene relieffer, i motsetning til hellenistiske *progonoi*-rekker, som besto av statuer. Det har blitt nevnt andre mulige forbilder i noen figurer av partiske forfedre i Nisa, og likhetstrekk med den dynastiske kulten i Armenia (Waldmann 1991:151-2. 154-5). Dette er en påvirkning man ikke skal se bort fra, siden Antiochos skrøt av at han var den første som brukte samme tiara som Tigranes, og som vi har nevnt, finnes det eksempler på synkretistiske guder fra kongekulten i Armenia.

4.7 Oppsummering og konklusjon

En skikkelse man skulle forvente å finne i Kommagene hvis den armenske påvirkningen var sterk, er Anahita, ifølge Strabon svært viktig i Armenia, selv om han ellers mener at de armenske tradisjonene er svært lik de iranske (*Strabon XI.14.6.*) Det er kanskje en liten mulighet for at Tigranes' tiara refererer nettopp til denne gudinnen, som Antiochos derimot ikke nevner i noen av sine innskrifter, selv om stjernesymbolet brukes hyppig. Det har blitt lansert en hypotese om at generelle Tyche-figurer fremstilt på partiske mynter også kan tolkes som Anahita (Sarkosh Curtis og Errington 2007:118). I Antiochos' tilfelle identifiseres

imidlertid denne Tyche-skikkelsen, som Kommagene, og eksplisitt som ”en ny Tyche” (N 54-64). I Antiochos’ sofistikerte synkretistiske program kan assosiasjoner til Anahita ha vært velkomne. Det som taler mot en slik hypotese er at Antiochos ellers tydelig identifiserer de ulike iranske og greske elementene som utgjør hans guddommer, som Apollon-Mithras-Helios-Hermes.

Parternes religion er det vanskelig å si noe om, det nevnes stort sett at de fulgte zoroastrismen, men de brukte guddommelige epiteter som epifanes, og drev muligens forfedredyrking (Shore 1993:60). Zoroastrisk tradisjon skal likevel ha det til at de spilte en rolle i å få skrevet ned de zoroastriske hellige tekstene, Avestaen (Hintze 1998:158). For å fremheve kontinuitet fra akemenidene ser det imidlertid også ut som de stadig sterkere betonte sin iranske arv, kanskje også religiøst, selv om vi så at vektleggingen av denne kanskje ikke var like sterk overalt der de styrte. Det ser ut til at dette kan ha vært en tendens i tiden at man forsøkte å finne en måte å forene hellenistisk og iransk kultur og kanskje også delvis religion, eller i hvert fall ville sette dem opp ved siden av hverandre som noenlunde likeverdige, samtidig som man hadde en varsom holdning i forhold til lokale særtrekk (jf. Mithradates i 2.3). Hvor mye av Antiochos’ innovasjon som skyldtes en slik mulig tidsånd skal være usagt, men de greske elementene og delvis også de iranske ser i hvert fall overfladisk ut til å kombineres med lokale kulturelle og religiøse særtrekk.

En akemenidisk konge ville for eksempel ikke blitt begravet i en tumulus (Stausberg 2010:136-8). At Antiochos ser ut til å være den første kommagenske kongen som ble begravd på denne måten, ser ut til å bekrefte antagelsen om en bevisst anatolisk arkaisme fra Antiochos’ side. Et lignende eksempel på slik praksis finner man igjen i det attalidiske dynastiets begravellespraksis, i store tumuli (Kuttner 2005:193). Også klippegravene til Samos og Mithradates Kallinikos har muligens anatoliske forbilder, selv om akemenidekongene også ble begravd i fjell. Disse gravene kan minne om de pontiske kongegravene i Amasya ved Svartehavet (fig.69,78). Samtidig har de pontiske gravene likhetstrekk med akemenidiske graver, så om forbildene for deres praksis har vært lokale eller akemenidiske, et dynasti de hevdet å stamme fra, er vanskelig å si. Unikt virker også den over 160 meter dype trappetunnelen under den store kultinnskriften tilegnet Antiochos’ far (fig. 79). Waldmann sammenligner det med en ”orakeltunnel” fra et iransk religiøst anlegg i Tepe Nush-i-Jan, og mener det var tilegnet dyrkingen av Verethragna (Waldmann 1991:122-7). Nå er et dexiosisrelieff med Herakles plassert i fjellsiden over denne ”hulen” og den store

kultinnskriften er plassert rett over inngangen, slik at den sannsynligvis har hatt en religiøs betydning. Imidlertid omtaler innskriften kun Antiochos og hans fars kult og ikke den minste hentydning til noe orakelrelatert eller til de spesifikt iranske ritualene Waldmann synes å finne bevis for. Kanskje var det enda en del av Antiochos' ambisiøse program som ikke ble noe av, men det viser at prosjektet ikke bare var en sammensmeltning av allerede velkjente arkaiserende anatoliske, iranske og greske elementer, men også inneholdt helt originale trekk.

Vi har tidligere sett på elementer som må ha vært bevisste og svært gjennomtenkte, som fremstillingene av barsomen, det gjennomgående dexiosis-motivet og den detaljerte presentasjonen av klær og ulike tiaratyper. Goell fremhever en bevisst bruk av anatoliske elementer, og når det gjelder former som for eksempel tumulusen, er dette sannsynlig (Goell 1996:149-51). Det er tvilsomt om Antiochos eller folk i Kommagene hadde inngående kjennskap til kongerikene som hadde eksistert i området flere hundre år tidligere. Man skal likevel ikke se helt bort fra at lokale monumenter og former kan ha hatt en viss påvirkningskraft. Vi nevnte tidligere Kubaba som eksempel på en fruktbarhetsgudinne i området, med granateple som attributt, vide langermete klær og et oppsiktsvekkende høyt hodeplagg (Fig.75). Neo-hittitisk og assyriske monumenter finnes både i Malatya, rett over Eufrat fra Kommagene og i Karkemisj lenger sør. Her finner vi relieffer med prosesjoner av guder og mennesker, og gudene har i likhet med høytstående mennesker forseggjorte høye hodeplagg og andre regalier som septre (fig. 80). Videre satte disse herskerne opp relieffer med lange imponerende innskrifter i et språk som sannsynligvis ikke ble forstått på Antiochos' tid (fig. 81), men som fremdeles må ha virket imponerende. Antiochos' prosjekt passer dermed, bevisst eller ubevisst, godt inn i bildet av en hersker med et godt forhold til de gudene som ser ut til å ha vært tilbedt i området tidligere.

Dette er interessant i samband med de arkaiserende akemenidiske delvis oppfunne tradisjonene Antiochos ser ut til å ha brakt til live i sin herskerkult. Samtidig ser referansene til hellenistisk, iransk og for den saks skyld kommagensk kultur ut til å ha blitt føyd sammen på en ganske imponerende original og helhetlig måte. Elementene er gjerne ikke nye, men derimot sammenstillingen og bruken av dem. Han kombinerer en helligdom for gudene med en helligdom for seg selv, samt sin egen og forfedrenes graver, inkludert to separate rekker med progonoi på relieffer. I tillegg kommer synkretistiske guder som skulpturer og dexiosisrelieffer rundt en tumulus. Videre et system med større helligdommer, hierothesier, og "filialhelligdommer" temener med detaljerte lover, finansieringsmodeller og deltagelse fra

hele folket. Det er mulig flere likheter med den armenske herskerkulten hadde dukket opp hvis vi hadde visst mer om denne, men det er ikke urimelig å karakterisere Antiochos' prosjekt som ambisiøs og sofistikert innovasjon. Dette til tross for at det utfra innskriften fra Arsameia kan virke som hans far også hadde del i prosjektet Antiochos ikke skulle rekke å fullføre (A 111-140).

Kapittel 5 Antiochos som historiefordrager

5.1 Innledning

Et stort spørsmål i møte med Antiochos og Kommagene er: Hvorfra kom kunnskapen som må ha ligget til grunn for å etablere og/eller formidle de tradisjonene vi har sett eksempler på? Hva han legger vekt på i sin formidling av fortiden kan kanskje si oss noe om Antiochos' perspektiv på sin ærerike dynastiske forhistorie. I et komparativt perspektiv kan det være fruktbart å betrakte hvilke områder og perioder han orienterte seg mot når han skulle etablere sin egen selvframstilling. Denne selvframstillingen var omskiftelig, og endret seg etter de politiske realitetene, etter hvor han fremsto, og for hvem. Henvisninger til den iranske arven forsvant således helt i kommagenske dynastiet i det første århundre, evt. grunnet Romas økende innflytelse.

Smith, som tilsynelatende ikke synes Antiochos er interessant nok, vil også ta ham i faktafeil. Han hevder framstillingene av akemenidekongene blant Antiochos' forfedre er "mytiske" portretter og at "badekåpen" og "tiraen" er en gresk konstruksjon (Smith 1988:26). For en slik påstand taler det at Antiochos nok i likhet med de fleste andre på denne tiden ikke hadde sett framstillinger av akemenidene fra deres sentra i velmaktsdagene, og at tiraen til akemenidekongen på anerelieffet likner den som ble båret på den såkalte Alexander-mosaikken fra Pompeii (fig. 82). Likevel er det, som blant annet Young påviser, enkelte detaljer ved Antiochos' forfedre som stemmer overens med arkeologiske kilder og bildeframstillinger av disse kongene. Akemenidekongene er framstilt på ulike måter ulike steder, blant annet i Persepolis versus Behistun (fig.19,83), så det slående er kanskje heller hvor mye enn hvor lite som stemmer overens.

Grekernes kjennskap til de akemenidiske kongene kan ellers ikke ha vært så dårlig eller mytisk som Smith hevder, selv om den store avstanden i tid selvfølgelig vil ha hatt betydning. Xenofon, som hadde reist med en akemenidisk tronpretendent og var med på å kjempe mot kongen, beskriver hans klær og utstyr, og en senere livlege, Ktesias, skrev et nå tapt verk om sin tid ved det akemenidiske hoffet (Sancisi-Weerdenburg 2003:411-12). I Xenofons beskrivelse får vi vite at kongen hadde en *tiara orthe*, en oppreist tiara med et diadem bundet rundt den, og at dette var noe kongenes slektninger også hadde (*Cyr VIII 3,13*). Antrekket var en bukse og skjørt med kandys, den karakteristiske lange frakken, over (*Ana. I.5.8*). Det som

ser ut til å ha gjort kongen spesiell var at han fikk bruke purpur, en praksis de hellensitiske herskerne så ut til å følge (Smith 1988:34). Den generelle beskrivelsen av kongens antrekk stemmer altså med det et øyenvitne kunne berette, selv om den detaljerte ikonografien til akemenidekongene slik den fremtrer i deres palassanlegg kanskje ikke har vært tilgjengelig. Ellers nevner Xenofon at verdighetstegn akemenidekongen kunne gi var forbundet med gull, ”tokens of honour” var en hest med gullbissel, gullhalsbånd, armbånd, en gulldolk og en kandys (*Ana. I.2.27*).

Gullhalsbånd er noe som går igjen på fremstillingene av de iranske forfedrene, og armbånd i gull og en rikt prydet dolk var også en del av Antiochos’ eget kongelige utstyr. Om han har hatt kjennskap til disse beskrivelsene eller ikke, er de i hvert fall bekreftet av arkeologiske funn, og selv om ikke kandysen til Dareios stemmer helt overens med måten den vises på akemeniderelieffer (fig. 104) kan de stamme fra samme tradisjon, og å differensiere mellom ulike hodeplagg ser også ut til å ha et grunnlag i den akemenidiske perioden da det kun var konger som fikk bære ”upright the tiara that is on the head” (*Ana. II.5.23*). Denne skikken ser også parterne ut til å ha praktisert i det første århundre evt. i følge Josefus, muligens en bevisst etterlikning (*Ant 20.66-7*).

Rikt dekorerte klær ville også stemme overens med akemenidisk praksis, hvor bruken av fugler og løver var utbredt. Det nevnes for eksempel av kongens kandys var dekorert med fugler i gull, mens på relieffer fra Persepolis er klærne til Dareios og Xerxes pyntet med rekker av marsjerende løver, som på Antiochos’ diadem (Thompson 1965:122). Kan dette ligge bak Antiochos’ tilsynelatende konsistente bruk av ørner og løver? Han bruker dem for eksempel begge på tiaraen sin til ulike tider, bruker rekker av løver på sitt diadem og rekker av ørner på diademmet til en av akemenidene på anerelieffene (fig.94). Videre står det ørner og løver på hver side av de guddommelige tronene og en trehodet løve og ørn vokter inngangene til hellidommen på Nemrut Dag (Sanders 1996:407 Young 1996:417). På dexiosisrelieffet av Zeus Oromasdes’, guden som klarest assosieres med akemenidene, ser vi denne ikonografien i fullt monn. På hans himmelske trone utgjør løver armlenene mens toppen av de to ryggbjelkene er formet som ørner (fig. 32).

På avbildningen av den synkretistiske guden Zeus-Oromasdes ser man at greske og iranske elementer er forent på dyktig vis. Han bærer det vingede lynet på tiaraen, et iransk plagg, kombinert med et diadem som hadde både iranske og greske forestillinger om makt knyttet til

seg. Skjeggete og eldre som en gresk Zeus, større enn mennesker og andre guder, passer han inn i begge tradisjoner, der han sitter på en trone først og fremst etter østlig skikk, en trone som forente Zeus' dyr med kongedyret/dyrene til akemenidene. Siden det sannsynligvis ikke fantes noen etablert ikonografi for Ahura Mazda, er det sannsynlig at hans tidligere utvalgte på jorden, de akemenidiske kongene, kunne benyttes.

Stausberg mener Antiochos må ha fått hjelp i sin religionsbygging av prester med iransk bakgrunn (Stausberg 2010:141). Smith omtaler innskriften på Nemrut Dag som svært sofistisert asiansk gresk, som det trolig ville krevd en ekspert på området for å komponere den (Smith 1988:104). Kanskje har han knyttet til seg en slik ekspert, på samme måten som han har engasjert svært dyktige, muligens greske, håndverkere til å utforme de utsøkt detaljrike og forholdsvis naturalistiske relieffene. Det virker spesielt at en prest med iransk bakgrunn ikke ville ha insistert på at et ildalter burde være en del av en kult som tross alt hyller iranske guddommer. På den andre siden er det ikke sikkert oppdragsgiveren har ment dette var nødvendig, det er da også lettere å bruke barsomen ikonografisk på statuer enn å vise frem ildtilbedelse. Hvis han først har fått eksperthjelp, er det ikke usannsynlig at dette også gjelder historiefremstillingen som vi ser tydeligst gjennom rekkene av ærerike *progonoi* på Nemrut Dag.

5.2 Stamfedrene, dynastisk legitimitet og historieskriving

Fremstillingen av Antiochos' slektshistorie i form av skulpturer, må ha vært en omfattende oppgave. For eksempel har det sannsynligvis vært 15 anerelieffer på farsiden og kanskje så mange som 17 på morssiden (Young 1996:274-5, 348-9). På de ti relieffene som lar seg delvis rekonstruere, stemmer kongenavnene overens med seleukidiske konger som er kjent fra historieverk (se likevel diskusjon i Facella 2006:270-5). Imidlertid er mange som på et eller annet tidspunkt tok kongetittelen utelatt, naturlig nok, siden den seleukidiske historien var full av brødrestrid og mer eller mindre legitime herskere. Det må ha vært gjort et utvalg, som muligens har reflektert en viss dynastisk versjon av historien, kanskje den som stemte best overens med moren Laodikes tolkning. Interessant nok fremstilles Alexander den store som selveste stamfaren til Antiochos på morssiden, selv om Alexander langt fra var faren til sin dyktige general Seleukos, den første seleukiden. Dette var kanskje en dynastisk myte seleukidene søkte å fremme. Strootman trekker frem en fusjon av myte og historie som typisk for de hellenistiske kongene (Strootman 2007:362), samtidig virker det som den umiddelbare politiske situasjonen har vært svært betydningsfull.

Barnebarnet til den siste kammagiske kongen, Gaius Julius Antiochos, mannen bak det kjente philopappos-monumentet i Athen, ser ut til å gi slipp på disse mytene når han setter opp Seleukos som grunnleggeren av seleukidedynastiet og som sin stamfar på morssiden (*OGIS 407, 408, 409-13*). Han har også, som bemerket tidligere, helt droppet de store akemenidene. Man skulle tro Alexander den store var mindre kontroversiell enn akemenidene, som ble assosiert med romernes fiender parterne. Nå var imidlertid Alexander den store en stor helt også for romerne, blant annet for flere keisere, så kanskje det ville virke vel pretensiøst å kalle seg en av hans etterfølgere på denne tiden. Et samtidig referansepunkt for Antiochos når det gjelder hans doble avstamning, kan ha vært Mithradates VI Eupator av Pontos. I en tale, riktignok lagt ham i munnen i et historieverk, hevder han at sammenlignet med et blandet folk som romerne, var han av langt høyere byrd, da han på farssiden stammet fra Kyros og Dareios, på morssiden fra Alexander den store og Seleukos Nikator, grunnleggere av det makedonske imperiet (*Just. 38.7*).

En lignende sammenstilling finner vi hos Tacitus, der den riktignok ikke hevdes like direkte som hos Mithradates. Her er det parterkongen Artabanos II som i 35 evt. sender en ambassadør til Roma som truet med ”at han skulle gå til angrep på det Cyrus (*sic.*) og senere Alexander hadde hersket over” (*Ann. 6.31*). Begge utdragene er hentet fra romerske kilder, enten sett fra en seierherres, i tilfellet Mithradates, eller en fiendes perspektiv når det gjelder Artabanos. Antiochos’ eksempel viser imidlertid at disse tilfellene reflekterer et, om ikke eksakt, så i hvert fall et forholdsvis sant bilde av herskernes selvforståelse. Det synes klart at høy byrd var av stor betydning for østlige herskere i denne perioden, og at Antiochos’ prosjekt muligens ikke er så ekstremt som for eksempel Hoepfner mener (Hoepfner 2000:73). Så sent som under Augustus var det å være etterkommer etter akemenidekongen noe å slå i bordet med ikke nødvendigvis bare blant vanlige folk, som hadde hørt historier om disse allerede legendariske kongene, men også blant kongelige i de mindre kongedømmene i Midtøsten.

Datteren til Arkelaos av Kappadokia gjør seg for eksempel upopulær ved Herodes’ hoff i Judea ved å ikke legge skjul på sin høyere byrd når hun hevder å være en etterkommer av Dareios på morssiden (*Jos. BJ 1.476*). Et interessant aspekt med denne ættestoltheten og viktigheten av en nobel avstamning er at det er sprikende versjoner av hvem man hevder å stamme fra. Mens Antiochos og den senere kappadokiske prinsessen Glafyra vektlegger

Dareios, sønn av Hystaspes som deres forfar på henholdsvis fars- og morssiden, blir det i forbindelse med Mithradates av Pontos lagt vekt på både Kyros og Dareios, Alexander og Seleukos, mens parterkongen kun nevner Alexander og Kyros. Hva dette sier oss om selvforståelsen til disse herskerne er vanskelig å si, men det kan virke som om ulike tolkninger av historien har påvirket hvem som fikk rollene som ens ærerike forfedre, og at Antiochos og heller ikke hans etterkommere nødvendigvis viderebringer en gresk ”offisiell” versjon, der Dareios riktignok er svært viktig som en av de syv perserne, men der Kyros regnes som grunnlegger av akemenideriket.

Antiochos har altså hatt en egen dynastisk historieoppfatning og muligens slektshistorie. Den detaljerte nyanseringen mellom hodeplaggene på Antiochos’ anlegg sammenlignet med de i hvert fall tilsynelatende svært ensartede fremstillingene av de seleukidiske forfedrene hans, gir inntrykk av at både kunnskapen og bevisstheten om slekten på farssiden har vært større, eller i alle tilfeller mest vektlagt. Dette er rimelig, siden Antiochos’ mor ser ut til å være den første og siste seleukiden som ble inngiftet i det kommagenske kongehuset.

Dörner mener seleukidenes historie var påvirket av en bevisst propagandabygging rundt at Seleukos på intrikat vis skulle være en etterkommer etter Alexander, og mener det er en slik tradisjon Antiochos har støttet seg på da han ville fremstille sine forgjengere (Dörner 1996:325). Imidlertid virker det usannsynlig at en etterkommer av Antiochos, Philopappos, så lang tid senere skulle rette opp dette ved å sette Seleukos i denne posisjonen. Det må dermed ha vært kjent også på Antiochos’ tid at han var den reelle grunnleggeren av riket til seleukidene. Det kan virke som det er denne bevisstheten Mithradates VI gir til kjenne når han nevner både Alexander og Seleukos, Kyros og Dareios, at han er klar over at det er et brudd mellom disse viktige skikkelsene, og at de har sine distinkte roller i byggingen av henholdsvis det seleukidiske og akemenidiske riket. Antiochos bestemmer seg dermed bevisst for at han vil inkludere Alexander, selv om det har vært kjent at han ikke var den direkte grunnleggeren av det seleukidiske dynastiet, muligens fordi det også har eksistert en iransk tradisjon som hyllet den store erobreren (Sarkosh Curtis 1993:57), samtidig som han var en helt blant både grekere, makedonere og romere. Derfor var en slik skikkelse like velegnet for politisk-propagandistisk synkretisme som hans Zeus-Oromasdes kan ha vært ansett som idéell fra et syntetisk religiøst standpunkt.

At Antiochos har benyttet seg av eksperter på religion, historie og gresk språk er sannsynlig, men han har likevel ikke nødvendigvis fulgt deres råd slavisk, men muligens valgt ut elementer fra de ulike tradisjonene som både passet hans egen selvforståelse, og får vi tro, det han oppfattet som sine egne undersåtters forståelse av hva som var en verdig konge. Dette kan høres i overkant kalkulert ut, og som om Antiochos hadde kontroll over alt som skjedde, noe som kan virke usannsynlig, tatt i betraktning det store omfanget av hans prosjekter. Samtidig virker det langt mindre sannsynlig, i en tid hvor kongers prestisje og høy byrd har spilt en viktig legitimerende rolle, at det var tilfeldig hva som kom med på myntene eller hva hans religiøse lover, skulpturer og anerelieffer formidlet. Han hadde tross alt investert enormt med midler og prestisje i disse prosjektene, og det i en svært urolig tid.

5.3 En philhellenisk konge

Det er langt fra sikkert, men mulig, at forståelsen av Dareios og ikke Kyros som stamfar og grunnlegger viser en iransk forståelsesramme mindre påvirket av et gresk historisk perspektiv. Samtidig er det i hans anlegg trekk som tyder på sterk gresk påvirkning. I innskriftene er ikke dette så merkelig hvis de var komponert av en gresk ekspert som kanskje kan ha hatt en viss selvstendig innvirkning på oppdraget sitt. Imidlertid gjelder dette også noen arkitektoniske elementer, som kanskje vitner om en konge med langt mer enn overfladisk kjennskap til gresk kultur, noe hans mor kanskje har hatt en del av æren for. Facella mener hans philhellenisme går langt dypere enn tittelen (Facella 2005:93), og det er vanskelig å si seg uenig i dette. Noen av de mest oppsiktsvekkende referansene til gresk kultur finner vi i innskriftene, blant annet på Nemrut Dag i den såkalte *propylaia hodos*-innskriften fra den nordlige terrassen (*Np*).

I seg selv er prosesjonsveier og propyleer som inngang til en helligdom velkjent fra greske tempelkomplekser, blant annet Akropolis i Athen og Delfi. I tillegg gjøres forbindelsen enda mer eksplisitt ved at når straffen for dem som går inn i helligdommen med onde hensikter nevnes, henvises det til gallerne som angrep Delfi i 279 fvt. Guden selv stoppet dem med steinras og snøskred fra Parnassos (*Np* 37) (Mitchell 2003:282). Å slå tilbake gallerangrep ser etter dette ut til å ha blitt en trope i kongelig hellenistisk propaganda, spesielt blant kongene av Pergamon, som sammenlignet sine seire over de galatiske barbarene med angrepet på Delfi og greske seire over perserne (Mitchell 2003:284). Dette ble gjort blant annet på Akropolis i Athen, og sannsynligvis på det såkalte Pergamon-alteret.

Å stå frem som en frelser av sivilisasjonen spilte en viktig legitimerende rolle for Pergamons første konge Attalos I (Mitchell 2003:284-5). Antiochos' budskap virker mer rent religiøst, siden det kun er referanser til gudenes straff og ikke til egne militære bedrifter som fremheves. Mitchell beskriver fortellingen om "underet" som skjedde i år 279 som en følge av delfisk propaganda (Mitchell 2003:282). Slik sett er referansen svært passende, from propaganda brukt til å fremme annen kongelig og from propaganda. Også Antiochos gir Apollon, som i Delfi, i oppgave å passe på helligdommen hans mot eventuelle ødeleggere, som passende nok sammenlignes med de usiviliserte, barbariske galaterne/gallerne.

Vekten på gudenes hjelp, og det defensive aspektet mot eksterne farer, går igjen i hovedinnskriften fra samme helligdom. Han fremhever for eksempel sin fromhet som garantist for rikets sikkerhet og et forsvar i håpløse situasjoner (*N 11-23*). Dette gir Antiochos en sjanse til å vise at han er from og sivilisert, verdier som settes i motsetning til ødeleggelse og barbari, uten at det etniske aspektet nødvendigvis har noe å si, ordet "barbar" nevnes heller ikke. Dette ser vi kanskje et tegn på når Antiochos henvender seg til alle i sin innskrift, "to subjects, to strangers, to kings and dynasts, free and slave alike, to all who, being partakers of our human nature, differ by title or fortune" (*Np 10-14*). Det er den ufromme, uansett opphav, Antiochos ser på som barbarisk, siden han har "come to believe that for mankind, of all good things, piety is both the most secure possession and also the sweetest enjoyment" (*N 11-16*).

Om dette kan ha vært en del av Antiochos' tankegang, kan det likevel virke noe kuriøst at en konge som for mange grekere vil ha fremstått som barbarisk sammenlignet med de hellenistiske kongene refererer til en kjent seier over barbarer i sin innskrift. Dette kunne dermed være et av punktene man kunne tilskrive en gresk ekspert med sansen for hva som var "moteriktig" i den greske verden, og ta det som et tegn på at han hadde forholdsvis fritt spillerom. Litt lenger nede i innskriften nevnes imidlertid at de som kommer med fiendtlige hensikter mot helligdommen skal møte "the unerring shafts of Apollo and Heracles" (*Np 40-2*). At Apollon nevnes er rett og rimelig, det var han som stoppet gallernes angrep på hans helligdom i Delfi, og han var kjent som "fjertrammeren" (*hekatebolos*) som med sine treffsikre piler rammet de gudløse (Burkert 1985:146).

At Herakles fremheves som bueskytter er imidlertid mer uvanlig, klubben og løveskinnet er ellers hans faste attributter. Det taler for Antiochos' egne ambisjoner og idéer i retning synkretistiske forestillinger, samt viktigheten av Apollon og Herakles og eventuelle lokale

guder de ble assosiert med i Kommagene. Akkurat hva de synkretistiske idéene formidler i denne sammenhengen er vanskelig å slå fast, og vitner nok en gang om kompleksiteten til Antiochos' prosjekt, når han ellers på Nemrut Dag legger vekt på at gudene mer eksplisitt er synkretistiske, med Apollon Mithras Helios Hermes og Artagnes Herakles Ares.

5.3.1 Gresk eller "gresk"

Interessant nok er det i de to helligdommene med det sterkeste iranske preget når det gjelder både ikonografi og navn på gudene, hver gang de tilsynelatende rent greske Apollon og Herakles som trekkes frem som bueskytende hevnerne (*A, Np*). Til sammenligning fremstilles likevel Herakles i sin rent greske form, naken og med klubbe begge steder, mens Apollon som i denne innskriften synes å passe med den rent greske oppfattelsen av ham, fremstilles i iransk form både på Nemrut Dag og i Arsameia ved Nymphaios. Bevismaterialet taler altså mot en tolkning av innskriftene som nødvendigvis overensstemmende med gresk kultur og religion. Selv om de er skrevet på blomstrende asiansk gresk, virker de ikke å ha vært beregnet på et tvers gjennom gresk eller makedonsk publikum.

Slik innskriften på Nemrut Dag er formulert, høres det ut som herskerkulden er lik over hele kongedømmet (*N 93-9*), men subtile forskjeller og lokale tilpasninger eksisterer side om side med sentralisert standardisering. I de områdene der relieffene kun fremstiller Apollon og Herakles i en rent gresk form, er det likevel ikke disse som trekkes frem som straffere av de ugudelige, her sies det i mer generelle vendinger om de som forbryter seg mot helligdommene at det skal "befall them what befalls those who act impiously against the gods" (*WS150 17-20*). I den mer greske konteksten i Seleukeia nevnes altså verken den greske historien om Delfi, eller kanskje viktigere, den lokale bueskytende Herakles og tilsynelatende heller ikke den helt konvensjonelle Apollon, selv om det er denne guden som fremstilles på dexiosisrelieffet innskriften er en del av. Dette synes å styrke hypotesen om at Antiochos ikke nødvendigvis henvender seg til et gresk publikum, selv når han refererer til greske guddommer som den pytiske Apollon, eller hendelser fra det greske fastland i Delfi. Kanskje han heller tar sikte på en svært hellenisert elite, men med iransk bakgrunn. I Armenia, lenger borte fra de store greske byene i Syria og det seleukidiske kjerneområdet enn Kommagene, finner vi på Antiochos' tid en hoffkultur med sterke innslag av gresk kultur og en konge som skal ha skrevet, taler, tragedier og historier på gresk (*Plut. Crassus 33*).

Eksempelet med Herakles' piler og den svært ulike fremstillingen av gudene, viser at selv om enkelte av Antiochos' guder tilsynelatende vises i rent greske former, trenger ikke dette utelukke at også disse er synkretistiske. Apollon i sin "rent greske" form fremstilles for eksempel alltid med strålekransen som assosierer ham med solguden Helios, en forbindelse som nok var langt fra fremmed for grekerne. Denne solkransen dukker opp i fremstillingene også av Mithras, slik at forbindelseslinjene til hans nye guder gjerne kan relateres til en allerede etablert gresk forbindelse mellom Apollon og Helios. Det er da også de greske gudenavnene det er flest av når Antiochos' synkretistiske guder lanseres, slik at det virker som en i like stor grad gresk-gresk eller gresk-anatolisk synkretisme som en greko-iransk. Dette reflekteres kanskje i den såkalte første fasen av Antiochos' prosjekt, i Sofraz Köy-innskriften, der gudene Antiochos hyller er Apollon Epekoos, en epitet som vi så blant annet forbindes med den gresk-egyptiske synkretistiske guden Sarapis (4.2).

Apollon er her paret med Artemis Diktyнна. I tillegg til at Artemis assosieres med Anahita, som var svært viktig i Armenia, et område Antiochos antagelig har vært påvirket av, er Diktyнна en kretisk gudinne, som assosieres med Artemis. Hun kan kanskje også tolkes som en til en viss grad synkretistisk gudinne, og ikke helt og holdent gresk. Hvorfor hun ikke nevnes i andre av Antiochos' innskrifter eller fremstilles på noen av relieffene er uklart, men det ene eksempelet på hans euergetisme utenfor eget kongedømme er nettopp relatert til Artemis, i hennes mest berømte tempel i Efesos (*E*). Dette var imidlertid ikke en rent gresk Artemis, da kultstatuen var pre-hellensk, med trekk fra Det nære østen, og kulten i lange perioder hadde blitt overvåket av en evnukk med det iranske navnet *megabyzos* (*Strabon 14.1.23*). Det var også tempelslaver tilknyttet kulten, slik som innenfor Antiochos' kult og ved andre viktige anatoliske helligdommer. Artemis av Efesos hadde uansett stor prestisje i den greske verden, og var slik sett et lurt valg for en konge som ville demonstrere grekervennlighet, velgjørenhet og fromhet overfor gudene, egenskaper han legger vekt på i sine innskrifter, selv om en slik dedikasjon er en liten gest i forhold til alle anleggene og kultvirksomheten han fikk etablert i hjemlandet.

Innskriften som omhandler Artemis Diktyнна og Apollon Epekoos skal være fra den tidlige fasen i hans statskult, men kanskje også en tidlig fase av hans synkretisme, og relieffene viser kanskje at det ikke var et så stort skritt fra Apollon Helios til Apollon-Mithras-Helios-Hermes. Selv om flere gudenavn kom til, ble ikke gudens utseende i en gresk by som Seleukeia endret, selv sent i Antiochos' regjeringstid, da han fikk fremstilt så mange relieffer

at et oppdatert utseende på guden hans ikke ville ha vært noe stort problem hvis viljen hadde vært til stede. Det kan virke som hans synkretisme startet tidlig, og kan ha vært en måte å forklare hans iranske guddommer overfor grekere ved hjelp av sammenstillingen Apollon Helios, før Mithras ble en del av ”blandingen”. Uansett tyder dette på god kjennskap til gresk religion og kultur, samt muligens dens randsoner (Efesos, Pergamon?), som kunne være mer kompatible med hans eget prosjekt. En slik kjennskap til gresk religion og kultur, kombinert med svært ugreske elementer, satt sammen på en bemerkelsesverdig måte, finner vi i Arsameia ved Nymfaios.

Innskriften som omtaler Delfi heter propylaia hodos-innskriften fordi den omtaler en prosesjonsvei med propyleer (Dörner 1996:180). I Arsameia har man derimot funnet spor både av propyleer og en prosesjonsvei (Dörner 1969-70:263;Hoepfner 1983:24). Dette er noe som er kjent fra greske helligdommer, spesielt slående er likheten med Delfi, der en buktende hellig vei passerer alle monumentene og de hellige bygningene på vei opp en fjellskråning (fig. 84). I Arsameia passerer prosesjonsveien både Mithradates Kallinikos’ grav, dexiosis-relieffer, den store kultinnskriften og den mystiske dype hulen, før den ender opp på toppen av åsen der sannsynligvis selve helligdommen befant seg, og der forsamlingen skulle feire Antiochos og hans far rundt kolossalstatuer av gudene (fig. 85-6). Tilsynelatende svært greske elementer ser altså ut til å ha vært satt sammen med svært ugreske, det må ha fremstått som motsetningsfylt for noen, men vitner om en bevisst holdning til både gresk religion og kultur, samt innfødte religiøse tradisjoner paret med en iransk arv, der det ikke-greske elementet er vanskeligere å sette under lupen fordi det komparative materialet er langt mindre omfattende.

Sønnen til Antiochos ser ut til å ha videreført denne komplekse synkretismen, om enn ikke kombinert med guddommeliggjøring av hverken seg selv eller sin far, ved å introdusere enda et gresk element, søyler med skulpturer på (Colledge 1977:57) (fig. 87) Dette ble igjen innkorporert med anatoliske/kommagenske elementer ved at de ble plassert symmetrisk rundt en grav-tumulus. De beskyttende ørnene ble også plassert på søyler, i likhet med et dexiosisrelieff. Denne bemerkelsesverdige kreative og sannsynligvis velinformerte synkretismen og komplekse sammensmeltningen av svært forskjelligartede elementer til noe helt nytt og unikt, ser imidlertid ut til å opphøre med ham. Først med moderne turisme har pilgrimene igjen begynt å strømme til disse anleggene, om enn ikke lenger for å spise og drikke og ofre til Antiochos, hans guder og hans forfedre.

Kapittel 6 Konklusjon

Denne oppgaven begynte med en innføring i det politisk turbulente første århundre fvt. sett gjennom situasjonen til kongedømmer som er blitt brukt som sammenligningsgrunnlag for Antiochos' Kommagene. Spørsmålet i problemstillingen, hvorvidt den realpolitiske situasjonen påvirker den kongelige selvframstillingen, gir seg kanskje litt selv, siden det nesten bare skulle mangle at store omveltninger også setter sitt preg på hvordan folk oppfatter seg selv og fremstiller seg overfor andre. Et av de beste eksemplene er antakelig fra selve Kommagene. Mens vi merker en stadig større romersk innflytelse i Kommagene etter Antiochos' styre, forandret den kommagenske kongelige selvframstillingen seg, som vi så, radikalt. Antiochos' og hans sønns anlegg ble aldri sett maken til igjen, heller ikke deres forseggjorte tiaraer eller andre eksplisitt østlige trekk.

Komparasjonen med kongedømmene rundt Antiochos har også fått frem sammenhengen mellom selvframstilling og realpolitikk (jf. urolighetene reflektert gjennom myntmotiver i Kappadokia, mulig partisk sensitivitet overfor Seleukeia ved Tigris). Langt viktigere har det vært å kaste mer lys over forskjellene mellom deres måter å framstille seg selv på. Hvordan kan disse forklares, og hva det kan si oss om Antiochos? Slik kan vi få et innblikk i den kompliserte kommunikasjonen den kongelige selvframstillingen var. Resultatet av å kaste et komparativt blikk på andre kongedømmer i perioden og på et bredt utvalg av mediene Antiochos uttrykte seg gjennom, har som jeg for så vidt forventet, gitt et komplekst bilde av hvordan denne kongen forsøkte å bygge opp sin legitimitet.

”Antiochus I. Theos’ public image exists in a void, it elicits no commentary, no interpretations, nor even any interesting misunderstandings” (Fowler 2005:128).

Fowler brukte Kommagene til å skrive om parternes kongelige ideologi, men mente tydeligvis at det motsatte ikke lot seg gjøre. Jeg mener min drøfting av Antiochos' kongelige selvframstilling har vist det fruktbare i å anvende den komparative metoden på det rikholdige kildematerialet fra Kommagene, for på denne måten å fylle tomrommet Fowler mente å finne. Utbyttet har kommet på to plan gjennom implikasjoner for kommageneforskningen, og en nyansering av Braunds framstilling av Romas vennligsinnede konger, målet for problemstillingen.

6.1 Konsekvenser for Kommageneforskningen

For Kommageneforskningens del har jeg bygget på arbeidet til Facella, men gått dypere inn på Antiochos' selvfremsstilling enn hun har gjort i sine artikler om to av hans epiteter. Gjennom det komparative perspektivet, som i liten grad er blitt brukt for å kaste mer lys over det kommagenske kongedømmet, har jeg også kunnet plassere Antiochos' selvfremsstilling i forhold til andre samtidige konger i Midtøsten. Jeg har også brukt det rikholdige kommagenske kildematerialet til å forsøke å se Antiochos' prosjekt i lys av en mulig utvikling av arkaiserende trekk innenfor den kongelige selvfremsstillingen til herskere med iranske røtter i perioden. Gjennom arbeidet med dette har jeg også prøvd å se på konteksten for Antiochos' selvfremsstilling og hvilke grupper han har måttet tilpasse den etter, noe som stort sett er fraværende hos Facella og tidligere forskere. I den forbindelse har jeg også pekt på mulige anatiske trekk i Antiochos' prosjekt, og fokusert på religion som en viktig del av hans selvfremsstilling. Facella unngår bevisst å komme inn på religion, mens mulige anatiske trekk ser ut til i stor grad å ha forsvunnet fra forskningslitteraturen siden Teresa Goell tok dem opp på 50-60-tallet. Schwentzel har i sin sammenligning mellom Herodes av Judea og Antiochos av Kommagene tatt i bruk det komparative perspektivet når det gjelder kongelig selvfremsstilling, men bruker et veldig begrenset kildemateriale sammenlignet med denne drøftingen, og tar i svært liten grad opp klær eller verdighetsplagg.

Drøftingen av Antiochos' klær og verdighetsplagg har vært viktige for å plassere Antiochos på skalaen mellom vestlige og østlige herskere, som naturligvis ikke er uproblematisk. Det har imidlertid vist seg nyttig i forhold til å få frem at Antiochos' prosjekt har vist stor variasjon alt etter hvilket område innenfor kongedømmet det er rettet mot. Også når man kontrasterer Antiochos med de mer gresk-utseende kongene i Kappadokia og Pontos, kan slike kategorier si oss noe interessant om hvordan Antiochos oppfattet seg selv og ville bli oppfattet av sine innbyggere. Et av de mest oppsiktsvekkende østlige trekkene til Antiochos, den forseggjorte tiaraen, ser også ut til å ha hatt en realpolitisk tilknytning, siden Antiochos eksplisitt fremhever sin bruk av den, og den ser ut til å ha hatt sammenheng med Antiochos' forhold til den mektige kong Tigranes av Armenia. Dette forholdet er et eksempel på tilfeller hvor kongelig selvfremsstilling (uansett hvor vanskelig den er å tolke), er vår eneste mulige kilde til enkelte realpolitiske forhold i denne tidens Midtøsten. Jeg har lagt frem min egen tolkning, basert på de tilgjengelige kildene (kontra Sullivan og delvis Facella), da jeg hevdet at Antiochos fikk bære tiaraen på grunn av en privilegert posisjon under Tigranes, heller enn på grunn av underlegenhet eller diadokiske ambisjoner.

Et annet trekk ved Antiochos som ser ut til å peke i en østlig retning i kommunikasjonen med undersåttene hans og med resten av verden, er en viss østlig arkaisme eller til dels "invented traditions". I Antiochos' omgivelser ser det ut til at spesielt en fjern arv fra akemenidene var viktig å fremheve. Dette gjaldt for så vidt også Pontos og Kappadokia, selv om de ikke fulgte Antiochos ikonografisk. Mens det er mulig Antiochos' klesdrakt følger et mønster for iranske folk som benyttet ridende krigere i stor grad, fremhever han heller tiaraen i en av innskriftene sine. Dette hodeplagget avviker sterkt både fra hans forgjengeres og hans etterkommeres, noe som likner utviklinger i Partia og Armenia. Konger som kaller seg storkonge og kongenes konge, introduserer her tiaraer som avviker fra dem deres forfedre tradisjonelt bar, men som kanskje i likhet med titulaturen peker lengre tilbake, mot akemenidiske forbilder.

Mer uklart er den kongelige bruken av svært vanlige symboler og viktige tradisjonelle symboler i Midtøsten, som stjerner og halvmåner på denne tiden. Bruken av dem ser imidlertid ut til å foregå i en iransk kontekst både hos parterne, armenerne og hos Antiochos, så det kan virke som at det ikonografiske programmet til Antiochos kan bidra til å bekrefte en generell arkaiserende trend i deler av Midtøsten i perioden. Antiochos' program gir imidlertid et langt mer omfattende kildemateriale til et slikt prosjekt enn det man har for Armenia og Partia, spesielt når det gjelder religion. Her synes Antiochos å bekrefte det samme mønsteret ved å introdusere persiske klær for prestene i sin kult, og fremheve iranske guder som hadde vært viktige for akemenidene. Samtidig fremstiller ikke Antiochos seg direkte som en akemenide, sannsynligvis har de mulige hjemlige kommagenske tradisjonene vært viktigere når det gjelder legitimiteten av kongens antrekk. Slik sett var ikke Antiochos' prosjekt en tilbakevending til fortiden, men en ny sammensetning av de religiøse elementene og arkaiserende trekkene som best passet hans eget program.

Det mest interessante i hans program med tanke på mulige oppfunne tradisjoner, er antatte anatiske trekk. Jo mer inngående man ser på Antiochos' prosjekt, jo mer komplekst virker det. Det fokuseres ofte på det unikt synkretistiske ved Antiochos' herskerkult og hvilke elementer som er greske eller iranske, noe vi sannsynligvis aldri vil komme helt til bunns i. Synkretisme var, som tidligere påpekt (4.1), ikke så uvanlig i denne perioden, imidlertid bidro Antiochos' med nyskaping, spesielt når det gjelder billedlige fremstillinger av de iranske gudene. Hos parterne så vi det var forskjell på hvordan herskerne fremstilte seg selv i den mest greske byen i riket, sammenlignet med områder lenger øst. Dette gjaldt et rike som

omfattet enorme områder. Noen av de samme mekanismene var gjeldende også i Antiochos' Kommagene.

For Antiochos er det imidlertid ikke hans ikonografiske fremstillinger av seg selv som varierer etter hvor i kongedømmet hans anlegg befinner seg. Men skalaen på anleggene og deres dynastiske tilknytning varierer. De store hierothesiene ligger i en liten del av kongedømmet i nord, sammen med dynastiets kongegraver, mens skalaen i sør er langt mer beskjedent. Selv om gudene som nevnes i innskriftene stort sett er de samme i alle deler av riket, varierer utseendet deres, de fremtrer som til dels svært iranske i de nordlige hierothesiene, og greske i de sørlige områdene, inkludert den nyinnkorporerte Seleukeia med sterke seleukidisk tilknytning. Antiochos' program, til tross for at det var synkretistisk over hele kongedømmet, ser ut til å ha vært gresk-synkretistisk eller iransk-synkretistisk alt etter hvor i kongedømmet man befant seg.

Kulten virker mest nyskapende i sin mest iranske form på grunn av fremstillingene av gudene, samt det faktum at herskerkulten og kombinasjonen av grav og helligdom virker noe fremmed, i hvert fall i en iransk religiøs sammenheng. Til sammenligning, i en by som Seleukeia, må hans kult, bortsett fra kongens noe fremmedartede utseende og prestenes persiske klær, ha hatt et gjenkjennelig innhold, siden den på mange måter minner om den som allerede fantes hos seleukidedynastiet. Disse markante ikonografiske forskjellene i fremstillingen av gudene, viser at hans program var synkretistisk inntil et visst punkt, og at det er viktig å også ta mottakernes perspektiv med i betraktning når man skal analysere en konges selvframstilling. Også mediet for denne fremstillingen, slik som innskrifter, har vært viktig, siden Antiochos' kult måtte fremstå som mest fremmedartet i hvert sitt område for den som kunne lese gresk, og kulten hans har sannsynligvis dermed også fremstått annerledes for ulike sosiale lag. Dette gjelder de til dels avanserte greske referansene på Nemrut Dag, et av de ellers mest østlige av hans anlegg. For en som ikke kunne lese, må innskriftene mer ha vært imponerende vegger av tekst, noe som kanskje kunne gi assosiasjoner til andre store østlige herskeres monumentalinnskrifter. Kunne man derimot lese, fikk man sannsynligvis også bruk for annen kunnskap, om Apollon i sin mest greske form, Delfis historie og hva propyleer var. Også i innskriftene er det subtile forskjeller mellom helligdommene i nord og de mer greske i sør, i og med at de iranske forfedrene og deres tradisjoner fremheves i større grad i hierothesiene, og at kultinnskriftene er lengre og mer detaljerte.

Dette gir grunnlag for å hevde at Antiochos gjennom hierotesiene sine blant annet henvendte seg til en iranskættet elite, som hadde vært bosatt i Anatolia i lang tid, men som også var svært hellenisert. En slik elite vil ha vært blant de få med forutsetninger til å forstå Antiochos' prosjekt helt ut, kanskje noe av grunnen til at prosjektet ikke overlevde. Dette trenger imidlertid ikke å bety at det frastøtte "vanlige" folk i området, siden mye av hans program og de gudene han fremhever, må ha vært kjent for dem. Dessuten ble herskerkult allerede praktisert av seleukidene, de forrige herskerne i området. Undersøkelsen av Antiochos' selvfremstilling har således vist at til tross for sin synkretisme og etableringen av en svært ambisiøs og kostbar dynastisk kult, har han også skjelt til lokale forhold og tilpasninger for at den skulle få større sjanse for å bli akseptert og vellykket.

Antiochos' program, slik jeg har undersøkt hans selvfremstilling, ser ut til å følge et østlig mønster i langt større grad enn andre av Romas vennligsinnede konger, og han ser ut til å følge trenden med oppfunne tradisjoner og tilbakeskuen mot Østens største konger, samtidig som han til en viss grad også har forsøkt å forene dette med vestlige gresk-makedonske trekk, spesielt når det gjelder religion og herskerkult. Samtidig benytter han også lokal kontinuitet og likheter med sine nærmeste forfedre. Innovasjon forsøkes forent med kontinuitet, selv om en del av kontinuiteten i realiteten er innovasjon. Eller som Antiochos selv beskriver det på Nemrut Dag:

I have decreed the appropriate laws to govern the sacred observances thus established for everlasting, so that all the inhabitants of my realm may offer both the ancient sacrifices, required by age-old common custom, and also new festivals in honor of the gods and in my honor. (N-77-82)

Denne beskrivelsen er ikke ulik den Augustus brukte i *Res Gestae* mange tiår senere, en hersker som også kombinerer fremheving av tradisjoner med innovasjon. Det er sånn sett ironisk at Roma virker å ha vært mindre viktig i Antiochos' selvfremstilling.

6.2 Braund og klientkongedebatten

Dette leder oss tilbake til problemstillingens første spørsmål, om Antiochos var en klientkonge. Uansett hvilket begrep man bruker, så vi at Antiochos både kalte seg romervenn i utallige av sine innskrifter, og ble offisielt godkjent som venn og alliert av det romerske folk. I tillegg sendte de kottagenske kongene tropper til hjelp i de romerske borgerkrigene slik en god venn ville gjort. Samtidig hadde også Antiochos fått utbytte av sin allianse, den

strategiske byen Seleukeia ved Eufrat. Vi ser altså et forhold til en viss grad preget av gjensidighet slik Braund beskriver ”friendly kings” i sin syntese. I tillegg ser det ikke ut som Antiochos la skjul på at han var romervenn, også et kriterium Braund legger vekt på, selv om det skulle være upopulært blant undersåttene til en slik konge.

Når Antiochos opptrer hos Braund, passer han inn i mønsteret for en slik vennligsinnet konge og ser ikke ut til å skille seg nevneverdig ut sammenlignet med konger av Pontos, Kappadokia eller Galatia. Kildematerialet denne oppgaven behandlet nyanserer bildet av en slik vennligsinnet konge. Mens både Antiochos og kongene av Kappadokia kaller seg romervenner, gjør Antiochos det kun på sine innskrifter og ikke på sine mynter. Antiochos’ hele kongelige fremtoning er også vesensforskjellig fra både de pontiske og de kappadokiske kongene. Ariobarzanes med sitt senatorlignende utseende og kun et diadem rundt hodet på linje med en hellenistisk hersker, Antiochos med en forseggjort tiara med eldgamle herskerkonnotasjoner i Midtøsten. Dette må ha vært svært fremmedartet for en greker, i motsetning til portrettet av Ariobarzanes. Argumentet til Braund om befolkningens misnøye med en konge som var Roma underlegen, forutsetter at folk kunne oppfatte et slikt forhold. For noen som ikke kunne lese det ene ordet romervenn i en av Antiochos’ lange innskrifter, eller ikke brydde seg om å lese dem, er det ikke mye som beretter om Roma i det hele tatt, men heller om en konge som overfladisk ligner dem man kunne finne i Armenia eller enda lengre øst.

Braund mente også forholdet til Roma kom til uttrykk gjennom kongens titulatur, byggeaktivitet, nomenklatur og ritualer. Hos Antiochos finner man Roma i hans titulatur, noe som ikke har hindret ham i å fremstille seg som en østlig hersker. Hvis vi ser på hvem Antiochos retter kommunikasjonen sin mot eller refererer til, peker det meste i en østlig retning sammenlignet med andre av de såkalte klientkongene. Dette gjelder ikke bare ytre fremtoning som vi så, men også titulatur, omhandlet i oppgavens første del. Antallet epiteter samt bruk av en epitete som philhellen, peker alle østover mot Armenia og Partia. Dette skiller ham fra kongedømmer som Pontos og Kappadokia, som i likhet med Antiochos hadde knyttet seg til seleukidene gjennom giftermål, men som fremstod langt mer greske og vestlige, og ikke fant behov for å kalle seg grekervenner eller inngå i et østlig nettverk av storkonger og kongenes konger.

De var da heller ikke giftet inn i den partiske kongefamilien, slik som Antiochos. Slik ser vi igjen at realpolitikk har vært med på å fremheve forskjeller mellom små kongedømmer som ellers hadde mye til felles. De måtte blant annet alle forholde seg til en ny stormakt i området som ikke lot seg innpasse i dynastiske nettverk. En ekspansiv republikk var ikke mulig å gifte seg inn i, og kunne ikke som seleukidene bidra med legitimitet gjennom en nobel svigerfamilie. Braunds syntese passer bedre på Antiochos' oldebarn Antiochos IV, som gjennom personlige bånd til keiseren hadde et tett forhold til Roma. Jeg mener kildene gir grunnlag for å se Antiochos av Kommagene som en selvstendig aktør som manøvrerte i rommet mellom to mektige riker og mange forskjellige kulturer snarere enn en av romernes klienter, uansett hvor mange ganger han kalte seg romervenn. Hans selvframstilling samsvarer hverken med Luttwaks klientkonger eller helt med Braunds friendly king.

6.3 Veien videre

Med sitt ikke helt lett tilgjengelige kildemateriale, utgjør Kommagene og forsvåidt andre kongedømmer i samme kategori et utfordrende forskningsfelt når det gjelder kongelig selvframstilling. For Kommagenes del er mye av materialet ennå låst ned i kjellerne og magasinene i forskjellige tyrkiske museer. Det hadde derfor vært ønskelig med en kildesamling som kunne samle og publisere hele det brede spekteret av tilgjengelige kilder, inkludert en uttømmende ikonografisk del, hvor fragmentene fra Nemrut Dag ble presentert i sin helhet. Til tross for vanskelighetene manglende tilgang til viktig kildemateriale og oversvømmelsene på grunn av Atatürk-dammen har ført med seg, er det fremdeles mulig å gjøre viktige nye funn, noe det viktige innskriftfunnet i Seleukeia/Belkis i 2003 har vist. Sentrale oppgaver som fremdeles er uløst er videre utgravninger av Arsameia ved Nymfaios og Arsameia ved Eufkrat for om mulig å finne ut hvor store Antiochos viktige befestede byer var, og mer informasjon om hans undersåtter. Kanskje finnes det også uoppdagede mindre dynastiske helligdommer som kan skaffe til veie flere innskrifter, og skulpturer som kan kaste mer lys over Antiochos' regjeringstid eller enda bedre, hans forgjengere og etterkommere.

Større tverrfaglighet i denne forskningen kunne absolutt også vært en styrke, for eksempel et samarbeid med noen med uttømmende kunnskaper om iransk religion. Antiochos' anlegg er en unik kilde til offisielle uttrykk for religiøs tilnytning fra denne perioden og kan kanskje ha påvirket senere utviklinger og ikonografi. Et annet interessant felt som med fordel kunne utforskes mer, er invented traditions, som må ha vært viktige i antikkens Midtøsten, der store konger og riker hadde en lang tradisjon. Videre kunne en komparativ studie av en romersk og

partisk klientkonge eller vennligsinnet konge, gi interessante resultater hvis kildesituasjonen skulle tillate det. Med tanke på hvor viktige klær og verdighetsplagg var i Midtøsten for å markere etnisitet og status, er dette også et felt som hadde fortjent grundigere studier, både fordi en konges visuelle uttrykk må ha hatt stor betydning i en verden hvor få kunne lese og skrive, og fordi viktigheten av slike trekk i mindre grad reflekteres i de litterære kildene. Unntaket er Josefus, som strengt tatt verken var greker eller romer, og kanskje dermed hadde et bedre blikk for det som betydde noe i Midtøstens innfødte kulturer. Mulighetene er mange, og i denne oppgaven håper jeg å ha bidratt til å fylle tomrommet Fowler mente å finne i sin befatning med Kommagene.

Bibliografi

Kilder

- Antiochos I Theos *Der Kulttext das Hierothesion von Arsameia am Nymphaios (A)*:
Overs. Friedrich Karl Dörner i *Kommagene*. Bergisch Gladbach: Gustav Lübbecke Verlag, 1981
- Antiochos I Theos *Inscription from Zeugma/Belkis (BEc)*: Overs. C. Crowther i *Zeugma: Interim Reports*, ed. J.H. Humphrey, 57-67. Portsmouth: Journal of Roman Archaeology, 2003
- Antiochos I Theos *Honorific Inscription from Ephesus (E)*: Publisert av P.M. Fraser i *Studien zur Religion und Kultur Kleinasiens: Festschrift für K. Dörner zum 65. Geburtstag am 28. Februar 1976*, eds. S. Sahin, E. Schwertheim, J. Wagner, 359-74. Leiden, 1978
- Antiochos I Theos *Das Kultgesetz am Aufgang zum Burgberg (G) Gerger*: Publisert av Helmut Waldmann i *Die Kommagenischen Kulturreformen unter König Mithradates I. Kallinikos und seine Sohne Antiochos I*. Leiden: E.J. Brill, 1973
- Antiochos I Theos *Der Text unter dem Felsrelief am Burgberg (Gf)*: Publisert av Helmut Waldmann i *Die Kommagenischen Kulturreformen unter König Mithradates I. Kallinikos und seinem Sohne Antiochos I*. Leiden: E.J. Brill, 1973
- Antiochos I Theos *Nomos Inscription (N)*: Overs. Friedrich Karl Dörner i Sanders et al. *Nemrut Dagi: The Hierothesion of Antiochos I of Commagene vo I-II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 1996
- Antiochos I Theos *The East Terrace Propylaia Odos Inscription (Np)*: Overs. Friedrich Karl

- Dörner i Sanders et al. *Nemrut Dagı: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene Vol. I-II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 1996
- Antiochos I Theos *Der Kulttext von Sofraz Köy (SO)*: Overs. Helmut Waldmann i *Der Kommagenische Mazdaismus*. Tübingen: Ernst Wasmuth Verlag, 1991
- Antiochos I Theos *Die Inschriftstele von Samosata (Sy)*: Publisert av Helmut Waldmann i *Die Kommagenischen Kultreformen unter König Mithradates I. Kallinikos und seinem Sohne Antiochos I*. Leiden: E.J. Brill, 1973
- Avroman I*: Overs. M. Rahim Shayegan i *Arsacids and Sasanians*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011
- C. Julius Cæsar *De Bello Civili*: Overs. William Duncan i *Commentaries on the Civil War*. 1856. Tilgjengelig fra <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.02.0076> [Hentet 11.mai 2013]
- Cicero *Epistulae Ad Familiares*: Overs. Evelyn S. Shuckburgh i *Letters*. 1908-09. Tilgjengelig fra <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.02.0022> [Hentet 11. mai 2013]
- Cicero *Epistulae ad Quintum Fratrem*: Overs. Evelyn S. Shuckburgh i *Letters to his brother Quintus*. 1900. Tilgjengelig fra http://www.en.wikisource.org/wiki/Letters_to_his_brother_Quintus
- Dareios I *The Behistun Inscription (DB)*: Overs. L.W. King og R.C. Thompson. 1907. Tilgjengelig fra <http://www.livius.org/be-bm/behistun03.html> [Hentet 12. mai 2013]
- Dio *Dio's Roman History*: Overs. Earnest Cary. London: William Heinemann Ltd. 1955
- Diodorus Siculus *The Library of History*: Overs. F.R. Walton. 1933-67. Tilgjengelig fra http://www.penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Diodorus_Siculus/ [Hentet 12. mai 2013]
- Herodot *Herodots Historie Bind I-II*: Overs. Henning Mørland: H.Aschehoug & Co. 1966
- Flavius Josefus *Bellum Judaicum*: Overs. William Whiston i *The Jewish War*. 1895. Tilgjengelig fra <http://www.perseus.uchicago.edu/perseus-cgi/citequery3.pl?dbname=GreekFeb2011&query=Joseph.%20J&getid=1> [Hentet 12. mai 2013]
- Flavius Josefus *Antiquitates Iudaeorum*: Overs. William Whiston i *Antiquities of the Jews*.

1895. Tilgjengelig fra
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text+doc=Perseus:text:1999.01.0146> [Hentet 12. mai 2013]
- Marcus Junianus Justinus *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*: Overs. Rev. John Selby Watson. 1853. Tilgjengelig fra
<http://www.forumromanorum.org/literature/justin/english/> [Hentet 12. mai 2013]
- Pausanias *Guide to Greece*: Overs. Peter Levi: Penguin Books, 1971
- Philopappos-monumentet i Athen, innskrift. *OGIS 407, 408, 409-13*
- Plutarchos *Pompeius og Lucullus* i "Livsskildringer med sammenligning Bd. I-II": Overs. Henning Mørland: Thorleif Dahls Kulturbibliotek, Aschehoug & CO. 1967
- Plutarchos *Crassus*: Overs. Bernadette Perrin. 1916. Tilgjengelig fra
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:2008.01.0038> [Hentet 12. mai 2013]
- Polybios *Historiae*: Overs. Evelyn S. Shuckburg. 1889. Tilgjengelig fra
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0234> [Hentet 12. mai]
- Strabon *Geography*: Overs. H.C. Hamilton og W. Falconer. 1903. Tilgjengelig fra
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0239> [Hentet 12. mai 2013]
- Tacitus *Årbøkene (Annales)*: Overs. Henning Mørland: Thorleif Dahls Kulturbibliotek, Aschehoug 1982
- Xenofon *Anabasis*: Overs. Carleton L. Brownson. 1922. Tilgjengelig fra
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0202> [Hentet 12. mai 2013]
- Xenofon *Cyropaedia*: Overs. Walter Miller. 1913. Tilgjengelig fra
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0204> [Hentet 12. mai]
- Yasht-tekstene, del av Avestaen, iranske religiøse tekster: Overs. Vesta Sarkosh Curtis i *Persian Myths*, 13. The British Museum Press, 1993

Litteratur

- Akurgal, Ekrem 1978. *Ancient Civilizations and Ruins of Turkey, from prehistoric times until the end of the roman empire*. Istanbul: Haset Kitabevi,
- Babelon, M. Ernest 1890. *Les Rois de Syrie, d'Arménie et de Commagène*. Paris: Chez C.

Rollin & Febuardent

- Badian, E. 1958. *Foreign Clientelae (264-70 BC)*. Oxford
- Bellinger A.R. 1949. *The excavations at Dura-Europos, Final Report VI, The Coins*.
New Haven: Yale University Press
- Boyce, M. & Grenet, P. 1991. *A History of Zoroastrianism. Vol. III: Zoroastrianism under Macedonian and Roman rule*. Leiden: E.J. Brill,
- Braund, David C. 1984. *Rome and the friendly king: The character of the client kingship*.
London & Canberra: Croom Helm
- Burkert, Walter 1985. *Greek Religion; Archaic and Classical*. Malden, MA: Blackwell Publishing,
- Broughton, T.R.S & Mithcell, S. 2003 "Pontus" i *The Oxford Classical Dictionary*, ed. Hornblower, Spawforth, 1220. Oxford: Oxford University Press
- Callatay, François de 2009. "The First Royal Coinages of Pontos (From Mithridates III to Mithridates V)" i *Mithridates VI and the Pontic Kingdom*, ed. Jakob Munk Høje. 63-94. Black Sea Studies 9. Aarhus: Aarhus University Press
- Callatay, François de & Lorber, Catharine C 2011. "The pattern of royal epithets on Hellenistic coinages" i *More than men, less than gods-Studies on royal cult and imperial worship*, eds. Iossif et al. 417-456. Leuven: Peeters
- Chaniotis, Angelos 2003. "The Divinity of Hellenistic Rulers" i *A Companion to the Hellenistic World*. ed. Andrew Erskine, 431-446. Malden, MA: Blackwell Publishing
- Colledge, Malcolm A.R. 1977. *Parthian Art*. London: Elek Books
- Crowther, C. 2003. "Inscriptions of Antiochus I of Commagene and other epigraphical finds" i *Zeugma: Interim Reports*, ed. J.H. Humphrey, 57-67. Portsmouth: Journal of Roman Archaeology
- Curtis, John. 2000. *Ancient Persia*. London: The British Museum Press
- Debevoise, Neilson C. "The Rock Reliefs of Ancient Iran" i *Journal of Near Eastern Studies*, Vol 1. No. 1 1942 s. 76-100
- Drower, M.S. & Sherwin-White, S 2003. "Seleuceia on Tigris" i *The Oxford Classical Dictionary*, ed. Hornblower, Spawforth, 1380. Oxford: Oxford University Press,
- Dörner, Friedrich Karl. "Kommagene: Forschungsarbeiten von 167 bis 1969" i *MDAI (I)*, 19/20 1969-1970, 255-88
- Dörner, Friedrich Karl 1981. *Kommagene*. Bergisch Gladbach: Gustav Lübke Verlag
- Dörner, Friedrich Karl 1996. "Sculpture and inscription catalogue" i *Nemrut Dagi: The*

- Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol I-II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns
- Ergeç Rifat/Wagner Jörg 2000. "Doliche und Jupiter Dolichenus" i *Gottkönige am Euphrat-Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene*, hrsg. Jörg Wagner, 85-92. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern,
- Erickson, Kyle 2011. "Apollo-Nabu: the Babylonian Policy of Antiochus I" i *Seleucid Dissolution: the Sinking of the Anchor*, eds. Kyle Erickson & Gillian Ramsey, 51-65. Wiesbaden: Harassowitz Verlag,
- Errington, Elizabeth & Sarkosh Curtis, Vesta 2007. *From Persepolis to the Punjab*. London: British Museum Press,
- Facella, Margherita 2005. "philoromaios kai philhellen : Roman perception of Commagenian royalty" i *Imaginary Kings, Royal Images in the ancient near east, Greece and Rome*, eds. O. Hekster og R. Fowler, 87-103. München: Franz Steiner Verlag
- Facella, Margherita 2005b. "Coinage and the economy of Commagene (first century BC-first century AD) i *Patterns in the Economy of Roman Asia Minor*, eds. S. Mitchell, C. Katsari, 225-250. Swansea: The Classical Press of Wales
- Facella, Margherita 2006. *La dinastia degli orontidi nella Commagene ellenistico-romana*. Pisa: Giardini editori e stampatori,
- Facella, Margherita 2010. "Advantages and disadvantages of an allied kingdom: the case of Commagene" i *Kingdoms and Principalities in the Roman Near East*, eds. T. Kaizer og M. Facella, 181-198. Stuttgart: Franz Steiner Verlag
- Fowler, Richard. 2005. "Most fortunate roots: Tradition and legitimacy in Parthian royal ideology" i *Imaginary Kings, Royal Images in the ancient near east, Greece and Rome*, eds. O. Hekster og R. Fowler, 87-103. München: Franz Steiner Verlag
- Fraser, P.M. 1978. "The Kings of Commagene and the Greek World" i *Studien zur Religion und Kultur Kleinasiens: Festschrift für K. Dörner zum 65. Geburtstag am 28. Februar 1976*, eds. S. Sahin, E. Schwertheim, J. Wagner, 359-74. Leiden,
- Fontenrose, Joseph 1988. *Apollo's Oracle, Cult, and Companions*. Berkeley, LA: University of California Press,
- Goell, Theresa B. 1996. "Chapter 2. Ancient Sources and Previous Scholarship" i *Nemrut Dagı: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol I-II*, ed. Donald H. Sanders, 17-34. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns,
- Goell, Theresa B. 1996. "Chapter 4. Architecture" i *Nemrut Dagı: The Hierothesion of*

- Antiochus I of Commagene vol I-II*, ed. Donald H. Sanders, 86-151. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns
- Griffith, Sherwin-White. 2003. "Antiochus III" i *The Oxford Classical Dictionary*, ed. Hornblower, Spawforth, 108. Oxford: Oxford University Press,
- Grainger, John D. 1997. *A Seleucid prosopography and gazetteer*. Leiden: Koninklijke Brill,
- Hekster, Olivier & Fowler, Richard. 2005. "Imagining Kings: From Persia to Rome" i *Imaginary Kings, Royal Images in the ancient near east, Greece and Rome*, eds. O. Hekster og R. Fowler, 9-38. München: Franz Steiner Verlag,
- Hintze, Almut 1998. "The Avesta in the Parthian Period" i *Das Partherreich und seine Zeugnisse*, Hg. Josef Wiesehöfer, 147-162. Stuttgart: Franz Steiner Verlag
- Hobsbawm, Eric 1983. "Introduction: Inventing Traditions" i *The Invention of Tradition*. eds. Eric Hobsbawm og Terence Ranger, 1-14. Cambridge: Cambridge University Press
- Hoepfner, Wolfram 1983. "Arsameia am Nymphaios II. Das Hierothesion des Königs Mithridates I. Kallinikos von Kommagene nach Ausgrabungen von 1963 bis 1967, (*Istanbuler Forschungen 33*), Tübingen
- Hoepfner, Wolfram 2000. "Arsameia am Nymphaios und der Allgötterkult Antiochos' I" i *Gottkönige am Euphrat-Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene*, hrsg. Jörg Wagner, 57-74. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern
- Jacobs, Bruno 2000. "Das Heiligtum auf dem Nemrud Dagi-Zur Baupolitik des Antiochos I. von Kommagene und seines Sohnes Mithradates II" i *Gottkönige am Euphrat-Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene*, hrsg. Jörg Wagner, 11-26. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern
- Keppie, Lawrence 1998. *The Making of the Roman Army-From Republic to Empire*. London: Routledge
- Kuhrt A., Sherwin-White S. 1993. *From Samarkhand to Sardis; A new approach to the Seleucid Empire*. London: Duckworth,
- Kuttner, Ann 2005. "'Do you look like you belong here?': Asianism at Pergamon and the Makedonian Diaspora" i *Cultural Borrowings and Ethnic Appropriations in Antiquity*, ed. Erich S. Gruen, 137-206. Stuttgart: Franz Steiner Verlag
- Luttwak, E.N. 1976. *The Grand Strategy of the Roman Empire. From the first century A.D. to the Third*. Baltimore and London: The John Hopkins University Press,
- Metzler, Dieter 2000. "Kommagene Von Osten Her Gesehen" i *Gottkönige am Euphrat-Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene*, hrsg. Jörg Wagner, 51-56. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern

- Mitchell, Stephen 2003. "The Galatians: Representation and Reality" I *A Companion to the Hellenistic World*. ed. Andrew Erskine, 280-293. Malden, MA: Blackwell Publishing,
- Primo, Andrea 2010. "The Client Kingdom of Pontus between Mithridatism and Philoromanism" i *Kingdoms and Principalities in the Roman Near East*, eds. T. Kaizer og M. Facella, 181-198. Stuttgart: Franz Steiner Verlag
- Roaf, Michael 1990. *Cultural Atlas of Mesopotamia and the Ancient Near East*. Oxford: Andromeda
- Sancisi-Weerdenburg, H. 2003 "Ctesias" i *The Oxford Classical Dictionary*, ed. Hornblower, Spawforth, 411-12. Oxford: Oxford University Press
- Sanders et al. 1996 *Nemrut Dagi: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol I-II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns
- Sarkosh Curtis 1993. Vesta. *Persian Myths*. London: British Museum Press
- Sarkosh Curtis, Vesta. 1998. "The Parthian Costume and Headdress" i *Das Partherreich und seine Zeugnisse*, Hg. Josef Wiesehöfer, 61-74. Stuttgart: Franz Steiner Verlag
- Sartre, Maurice 2005. *The Middle East Under Rome*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press,
- Schwentzel, Christian-Georges 2010. "Théocraties et rois clients: Antiochos Ier de Commagène et Hérode le grand" i *Dialogues d'histoire ancienne*, 36/1, 119-136. Presses Univ. de Franche-Comté I
- Segall, Berta 1956. Notes on the Iconography of Cosmic Kingship. *The Art Bulletin*, 38(2), s.75-80.
- Sellwood, David 1980. *The coinage of Parthia*. London: Spink and Son Ltd.
- Shayegan, M. Rahim 2011. *Arsacids and Sasanians*. Cambridge: Cambridge University Press
- Sherwin-White, Susan & Kuhrt, Amélie 1993. *From Samarkhand to Sardis; A new approach to the Seleucid Empire*. London:
- Shore, Fred B. 1993. *Parthian coins & history-ten dragons against Rome*. Quarryville: Classical Numismatic Group Inc.
- Simonetta, Bono 1977. *The Coins of the Cappadocian Kings*. Fribourg: Office du Livre
- Smith, R.R.R. 1988. *Hellenistic Royal Portraits*. Oxford: Clarendon Press
- Stausberg, Michael 2010. "Kap. 4 Iran" i *Oldtidens Religioner*, red. I. Gilhus, E. Thomassen, 130-51. Oslo: Pax Forlag,
- Stronach, D. 1996. "Metal Finds" i *Nemrut Dagi: The Hierothesion of Antiochus I of Commagene vol I-II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns,

- Strootman, Rudolf 2007. *The Hellenistic Royal Court. Court Culture, Ceremonial and Ideology in Greece, Egypt and the Near East, 336-30 BCE*. Utrecht
- Sullivan, Richard D. 1977. "The Dynasty of Commagene" i *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt II, 8 Principat*, ed. H. Temporini & W. Haase, 732-798. Berlin: Walter de Gruyter
- Sullivan, Richard D. 1990. *Near eastern royalty and Rome, 100-30 BC*. Toronto: University of Toronto Press
- Tarn, Vickers 2003. "Susa" i *The Oxford Classical Dictionary*, ed. Hornblower, Spawforth, 1458. Oxford: Oxford University Press
- Thompson, Georgina. "Iranian Dress in the Achaemenian Period: Problems concerning the Kandys and Other Garments" *Iran vol. 3(1965)*. 121-126
- Waldmann, Helmut 1991. *Der Kommagenische Mazdäismus*. Tübingen: Ernst Wasmuth Verlag,
- Wagner, Jörg 2000. "Die Könige von Kommagene und ihr Herrscherkult" i *Gottkönige am Euphrat-Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene*, hrsg. Jörg Wagner, 11-26. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern,
- Wiedemann, T.E.J. 2003. "Barbarian" i *The Oxford Classical Dictionary*, ed. Hornblower, Spawforth, 233. Oxford: Oxford University Press
- Wiesehöfer, Josef 2003. "Parthia, Parthian Empire" i *The Oxford Classical Dictionary*, ed. Hornblower, Spawforth, 1117-18. Oxford: Oxford University Press
- Young, John H. 1996. "Sculpture and inscription catalogue" i *Nemrut Dagi: The Hieroglyphs of Antiochus I of Commagene vol I-II*, ed. Donald H. Sanders. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns,
- Zoroglu, Levent 2000. "Samosata. Ausgrabungen in der Kommagenischen Hauptstadt" i *Gottkönige am Euphrat-Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene*, hrsg. Jörg Wagner, 75-84. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern

Abstract

The subject of this thesis has been the royal image of king Antiochus I., ruler of the small kingdom of Commagene, in the Roman near east of the first century BCE. Through a thorough investigation of his monumental *hierothesia* (“sacred tombs”) and other sites of the royal dynastic cult instituted by Antiochus in his lifetime I have tried to answer the question: Was Antiochus a Roman client king and did he present himself as such? One of the purposes of this question would be to put some of the generalizations of David Braund’s influential *Rome and the friendly king: The character of the client kingship* to the test. Further: Did the political situation of his day influence his royal image, and in that case, in what way? The sources used in answering these questions, were literary, epigraphic, numismatic and iconographic, and included bas-reliefs of the king and his ancestors, statues of the king and his Greco-Iranian syncretistic gods. To supplement the source material’s meagre information on the historical narrative of first century Commagene, I have consulted the history of other kingdoms such as Cappadocia, Pontus and Parthia for comparative purposes when feasible. In the first part of my analysis I discussed Antiochus’ royal image as expressed in his titulature, in the second part the royal costume and tiara and in the third and last his syncretistic religious program of his ruler cult and how history was mediated through his royal propaganda.

The most important results of my thesis have been to present a more nuanced view of a Roman client king, or friendly king than Braund’s broad synthesis allows. The iconographic evidence combined with the comparative approach has been vital in differentiating Antiochus from his Pontic or Cappadocian fellow *philoromaioi* (“friends of Rome”), because of their hugely different visual image, contrasting an Iranian eastern appearance with a tiara with the standard image of a bare-headed diademed Hellenistic king. In the case of Antiochus’ distinct so-called “Armenian tiara”, a direct link with the political situation was actually found. The interpretation of the link between the historical narrative and the royal image must of course in many of the cases be tentative, but real progress has been made in trying to identify the audience of Antiochus’ ambitious self-promoting project based on, among other things, asserting his glorious ancestry all the way back to Darius on his father’s side and Alexander the Great on his mothers’. An important target-group of this propaganda, especially in its most developed syncretistic form, seems to have been a hellenized local elite of Iranian stock, maybe forming the backbone of Antiochus’ army. There also seems to have been a geographic differentiation in the display of Antiochus’ dynastic gods, though his Iranian costume is identical throughout.

Bildeappendiks

Figur 1 Dexiosisrelieffet fra Arsameia ved Nymfaios (3.34 m x 1.80 m)

Figur 2 Fragment fra de seleukidiske anerelieffene på østterrassen på Nemrut Dag

Figur 3 Fot i sandal, seleukidefragment fra østterrassen på Nemrut Dag

Figur 4 Anerelieff av Dareios I, vestterrassen på Nemrut Dag, (2,25 X 1,15 m)

Figur 5 Anerelieff fra vestterrasen på Nemrut Dag, Artaxerxes I, torso (0,81m x 0,66m), hode (0,35 m x 0,24 m)

Figur 6 fragment av anerelieff fra vestterrassen på Nemrut Dag, Orontes I, (0,63 m x 0,52 m)

Figur 7 Relieff og innskrift fra Arsameia ved Euftrat (Gerger), Antiochos' farfar Samos, høyde ca. 4 m.

Figur 8 Anerelieff fra vestterrasen på Nemrut Dag, ...danes, sønn av Orontes II, (1,95 x 1,24m)

Figur 9 Anerelieffragment fra østterrassen, Orontes II, (1,27 x 0,48m)

Figur 11 Relieff fra østterrassen på Nemrut Dag, muligens Antiochos' sønn den såkalte, Antiochos II, (1,8 x 1,1m)

Figur 12 Relieff fra østterrassen på Nemrut Dag, muligens Antiochos' sønn og etterfølger Mithradates II, (1,75 x 0,95 m)

Figur 13 Dexiosisrelieff fra vestterrassen på Nemrut Dag, Antiochos og Apollon-Mithras, (2,3 x 1,5 m)

Figur 14 Rekonstruert anerelieff av Darcios fra østterrassen på Nemrut Dag, (høyde 2,2m)

Figur 15 Fragment av seleukidisk anerelieff fra vestterrassen på Nemrut Dag. Seleukos IV Philopator, (0,88 x 0,35m)

Figur 16 Fragment av seleukidisk anerelieff fra vestterrassen på Nemrut Dag. Antiochos IV Epiphanes, (0,64 x 0,43)

Figur 17 Sølvmynt som viser Tigranes av Armenias såkalte "armenske tiara"

Figur 18 Bronseskulptur som muligens viser iransk-partisk adelsmann, funnet i Shami i Khuzestan-provinsen i dagens Iran

Figur 19 Et av de kjente relieffene fra Behistun-fjellet i nærheten av Kermanshah i dagens vestlige Iran.
Det viser Dareios I i typisk kongelig positur

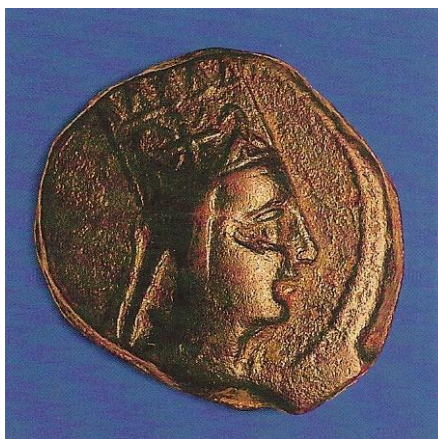
Figur 20 Dexiosisrelieff fra Sofraz Köy i Kommagene, Antiochos og Apollon. Høyde 1,22m.

Figur 21 Gjengivelse av dexiosisrelieff fra vestterrassen på Nemrut Dag, Antiochos og Artagnes-Herakles.
(2,59 x 1,50)

Figur 22 Dexiosisrelieff med Antiochos og Apollon-Mithras fra Seleukeia ved Eufra/Zeugma, dagens Belkis i Tyrkia.

Figur 23 Obversen på en av Antiochos' mynter med tiaraen som er nesten identisk med den Tigranes av Armenia har.

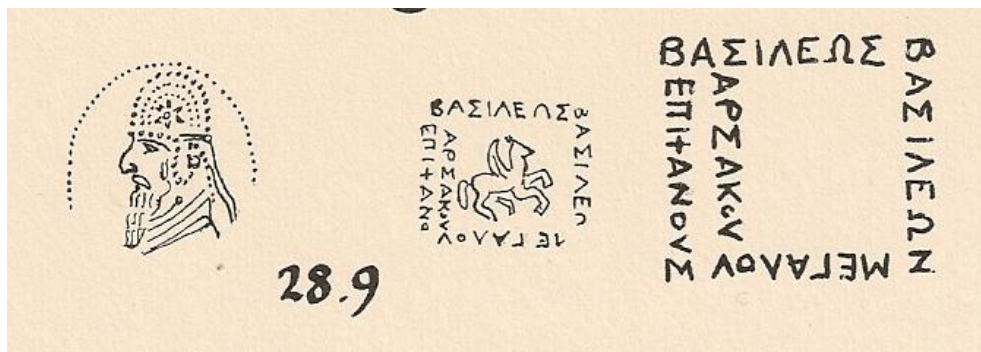
Figur 24 Kong Samos av Kommagene med spiss tiara

Figur 25 Kong Mithradates av Kommagene med spiss tiara

Figur 26 Kong Arsames, kongen av Sofene, med spiss tiara

Figur 27 Mynt med parterkongen Mithradates II i tiara

Figur 28 Orodes I, en av kongene som etterfulgte Mithradates II, utmyntet i Seleukeia ved Tigris

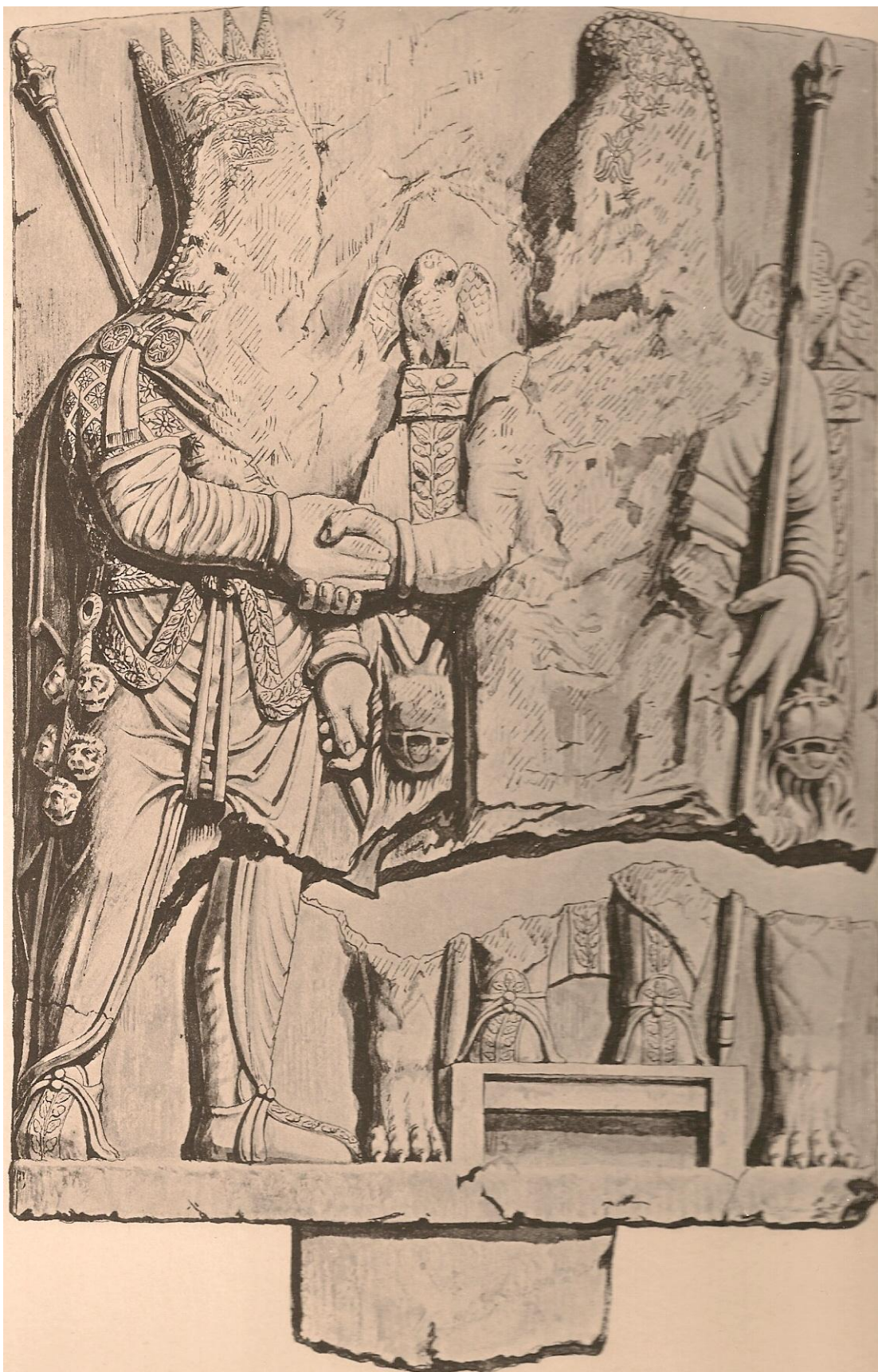
Figur 29 Tiaraen dukker opp igjen på en av parterkongene, hundre år etter Mithradates II

Figur 30 Vanlig obvers og revers på myntene til de kappadokiske kongene

Figur 31 Mynt med Ariarathes VI av Kappdokia med tiara

Figur 32 Dexiosisrelieff fra vestterrassen på Nemrut Dag, Antiochos og Zeus-Oromasdes

Figur 33 Myntene til Ariarathes III (230-220 f.v.t.), en av de tidligste kappadokiske kongene, med henholdsvis spiss tiara og diadem

Figur 34 Myntutgave Ariarathes VI av Kappadokia med standard obvers og revers

Figur 35 Samos av Kommagene med seleukidisk strålekrona

Figur 36 Philopappos-monumentet i Athen

Figur 37 Skulpturhode av Antiochos fra Samosata med stjerne som dekorasjon

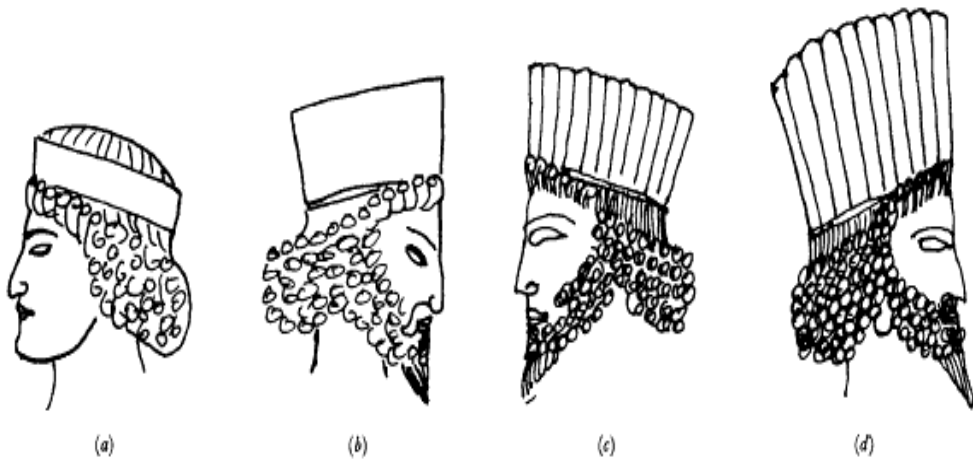
Figur 38 reversen på en av Antiochos' mynter, løvemotiv

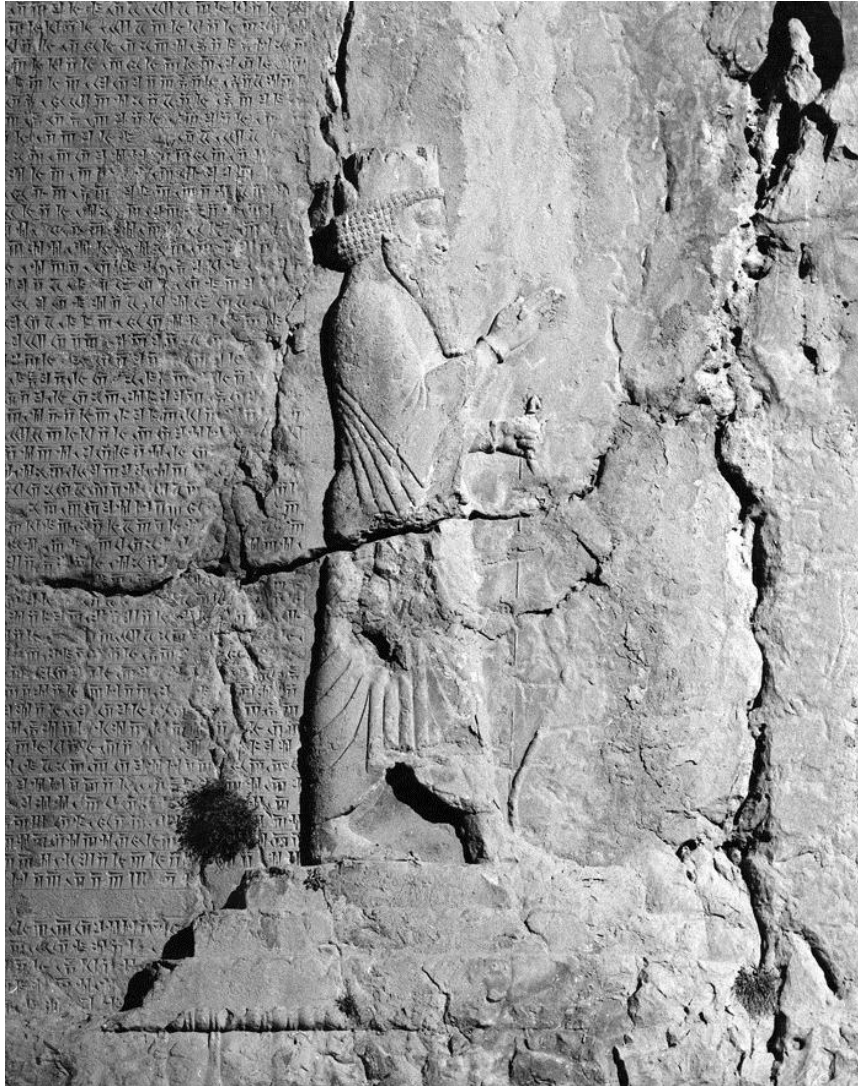
Figur 39 Reversen på en av Tigranes' mynter, Antiokias Tyche

Figur 40 En av Tigranes' forfedre med "åpen" armensk tiara

Figur 41 Forskjellige iranske tiaraer fra Persepolis-relieffene

Figur 42 Dareios I på relieff fra Naqsh i Rostam i dagens Iran med tiara

Figur 43 Reversen på en av Antonius' mynter, som feirer "seieren" over Armenia med en armensk tiara

Figur 44 Artavasdes av Atropatene med armensk tiara

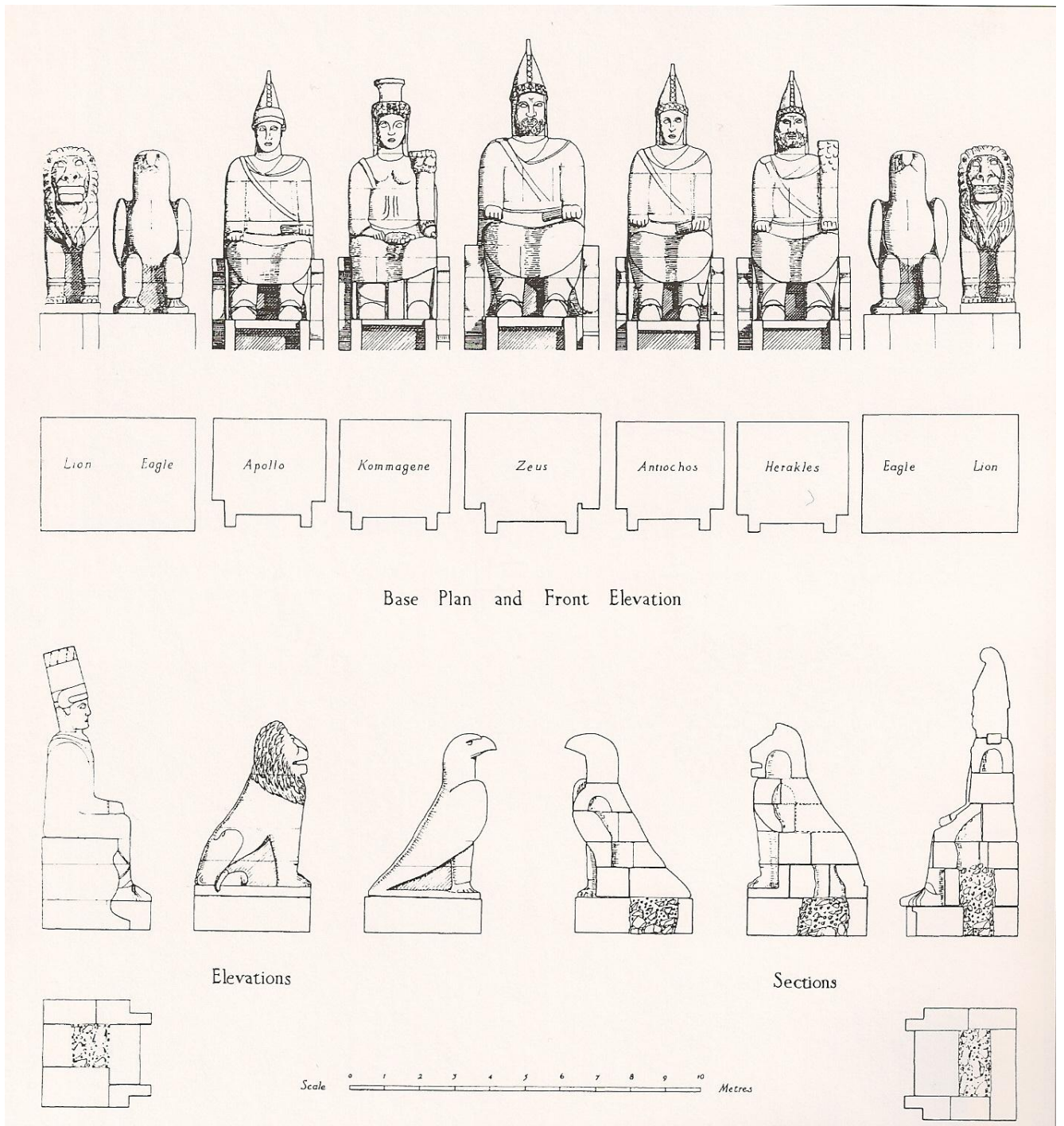
Figur 45 Den såkalte investiturscenen fra Nemrut Dag

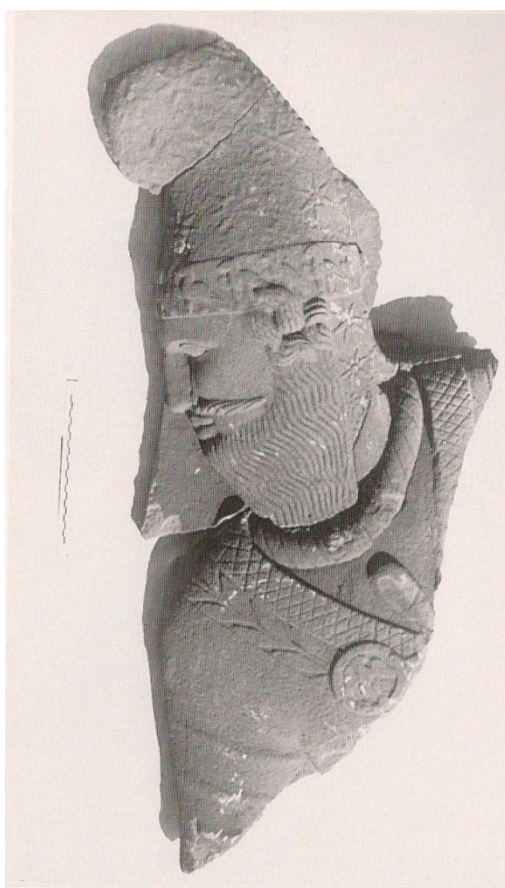
Figur 46 Investiturscene fra Nemrut Dag

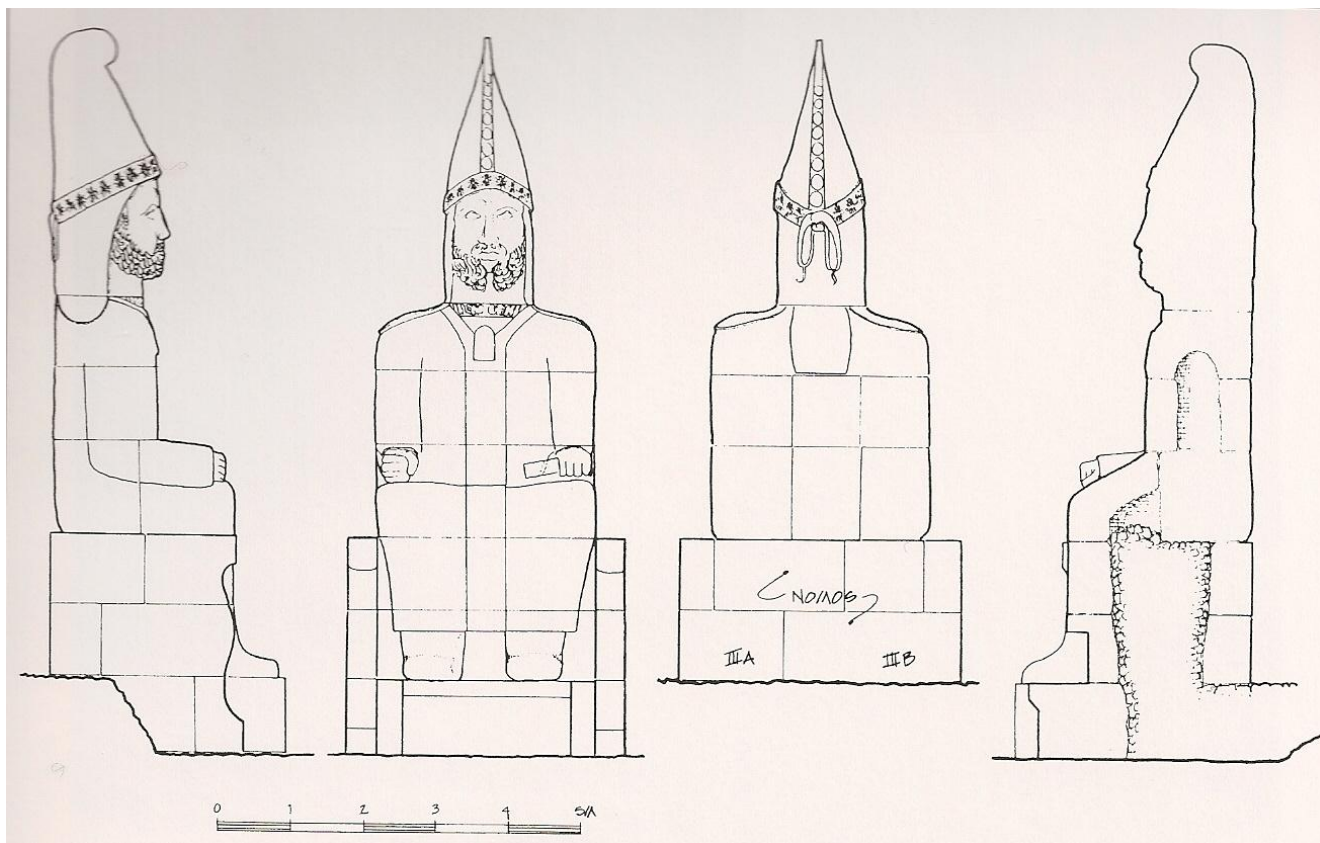
Figur 47 Dexiosisscene fra Karakuş

Figur 48 Rekonstruksjon av alle kolossalstatuene på Nemrut Dag (Apollon og Antiochos har byttet plass)

Figur 49 Fragment av Dareios I-relieffet fra østterrassen på Nemrut Dag

Figur 50 Rekonstruksjon av kolossalstatuen av Zeus-Oromasdes fra vestterassen fra Nemrut Dag

Figur 51 Fragment av anerelieff med åttetakket stjerne

Figur 52 Fragment av anerelieff, akemenide med åttetakket stjerner på kandysen

Figur 53 Akemenide på anerelieff fra Nemrut Dag med åttetakkete stjerner på skoene

Figur 54 Reversen til en av myntene til Antiochos' morfar, seleukidekongen Antiochos VIII Epiphanes

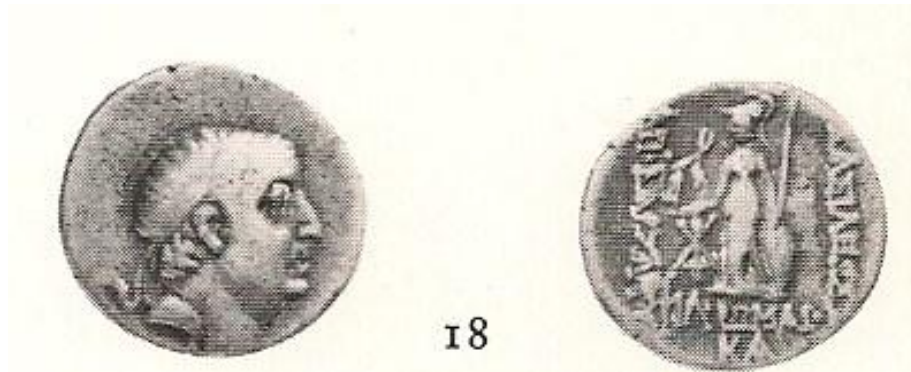
Figur 55 En av myntene til parterkongen Mithradates III med åttetakket stjerne

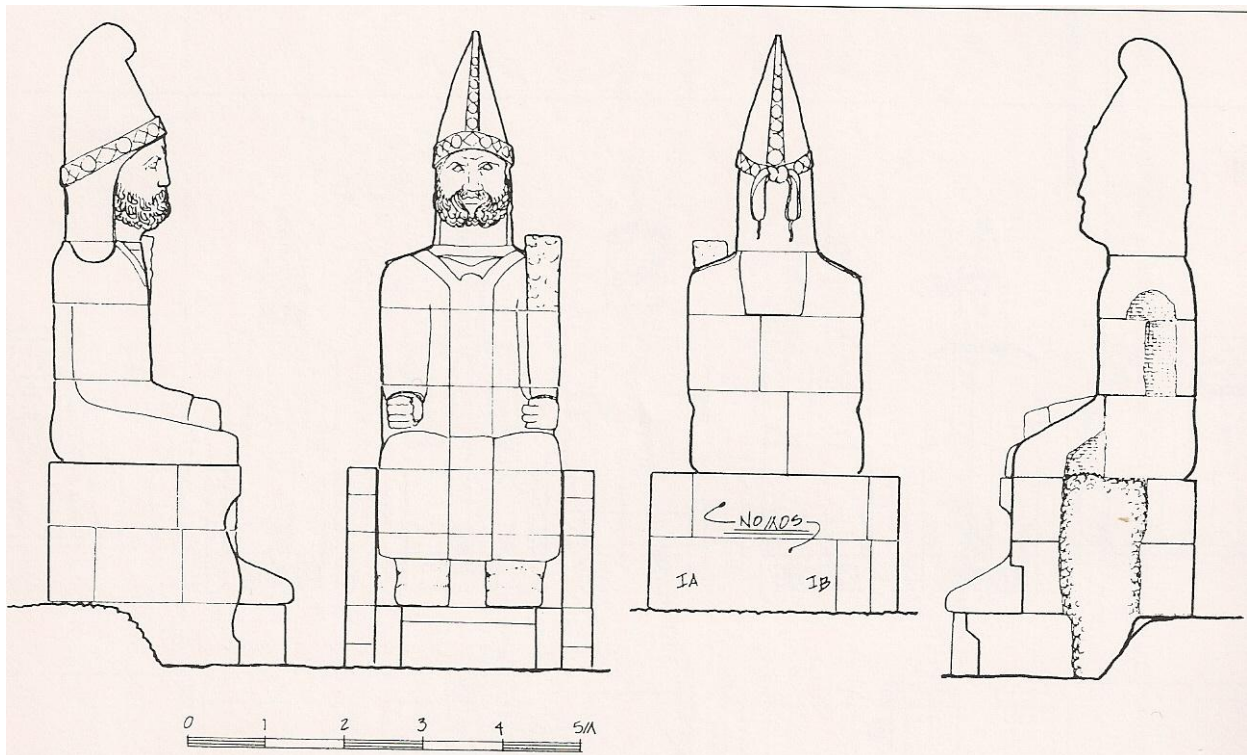
Figur 56 En av myntene til parterkongen Orodes II med halvmåne

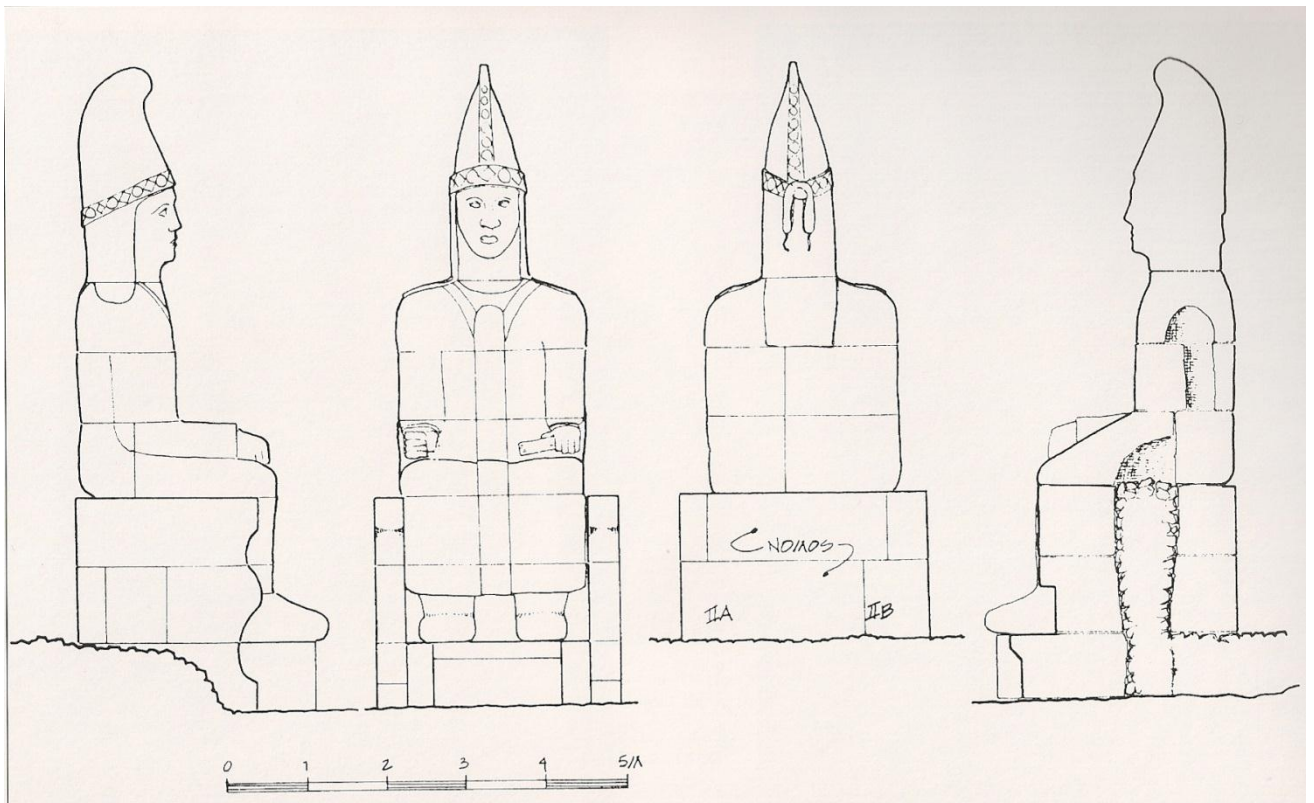
Figur 57 En av myntene til parterkongen Orodes II med halvmåne og åttetakket stjerne

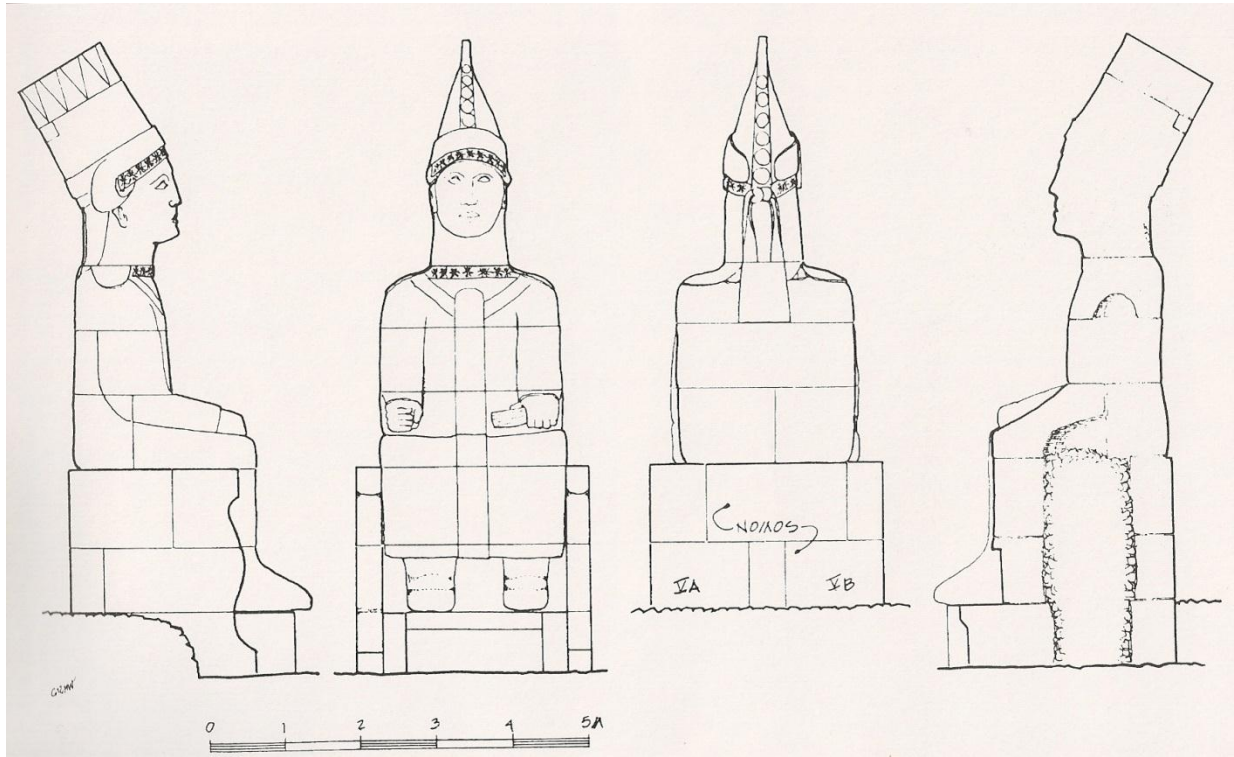
Figur 61 En av Ariobarzanes av Kappadokias' mynter med "romersk republikansk" portrett

Figur 62 Rekonstruksjon av kolossalstatuen av Artagnes-Herakles fra vestterassen på Nemrut Dag

Figur 63 Rekonstruksjon av kolossalstatuen av Apollon-Mithras med barsom fra vestterrassen på Nemrut Dag

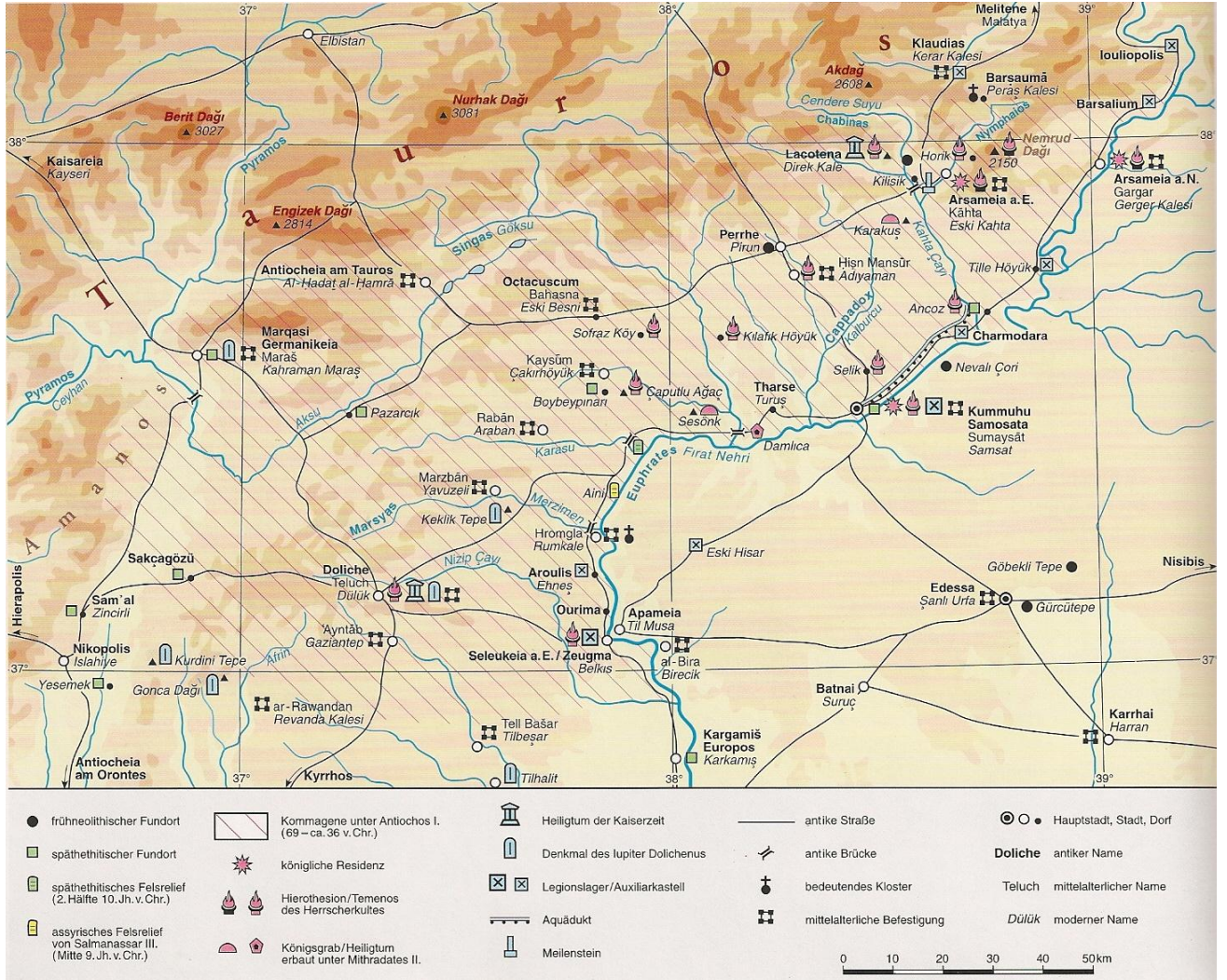
Figur 64 Rekonstruksjon av kolossalstatuen av Antiochos med barsom fra vestterrassen på Nemrut Dag

Figur 65 Fragment av dexiosisrelieff fra Samosata, Apollon

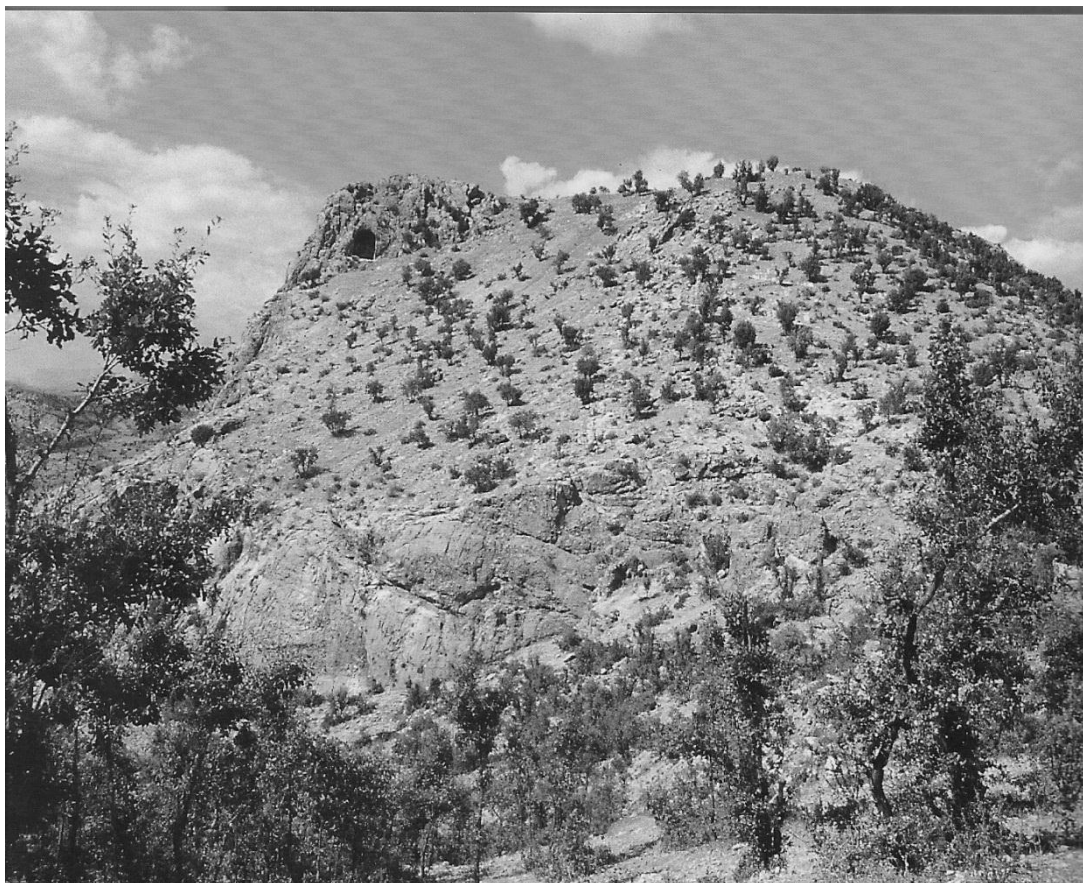
Figur 66 Dexiosisrelieff fra Selik utenfor Samosata, Antiochos og Herakles. Ble senere brukt som olivenpresse, derav hullet i midten.

Figur 67 Kart over de dynastiske helligdommene i Kommagene

Figur 68 En av Aretas III av Nabateas philhelleniske mynter fra Damaskus

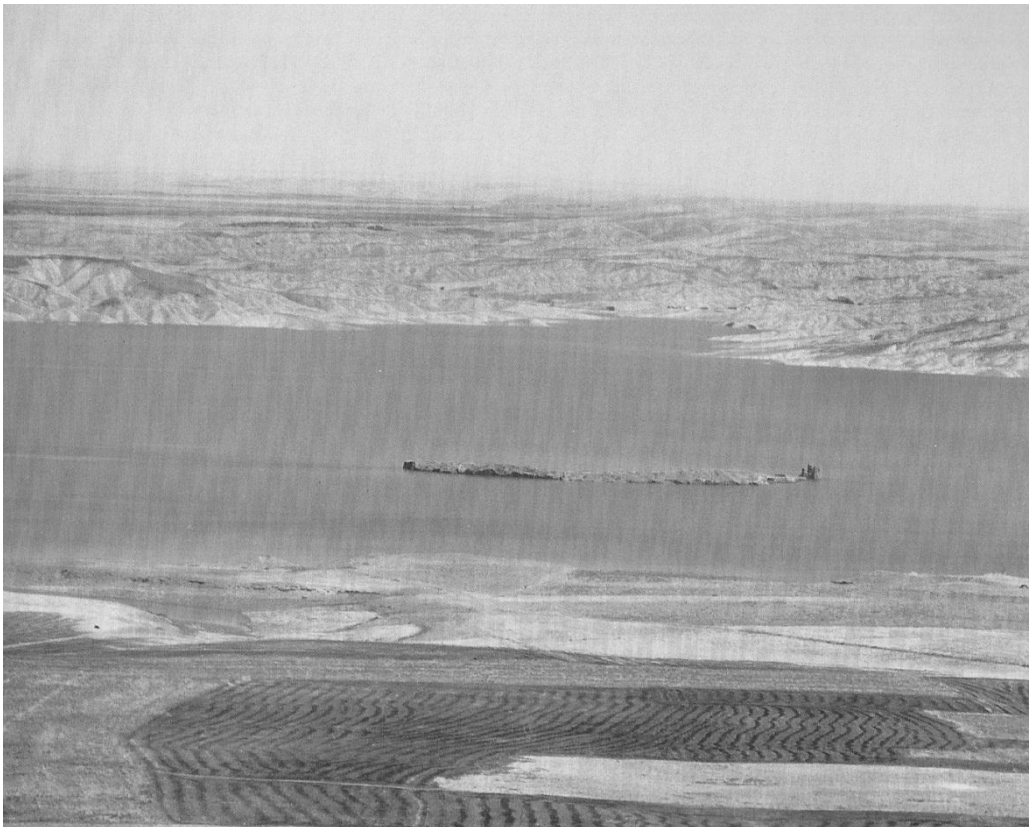
Figur 69 Akropolen i Arsameia ved Nymfaios

Figur 70 Akropolen i Arsameia ved Euftrat (Gerger)

Figur 71 Samosata før oppdemmingen av Euftrat

Figur 72 Samosata etter oppdemmingen av Euftrat

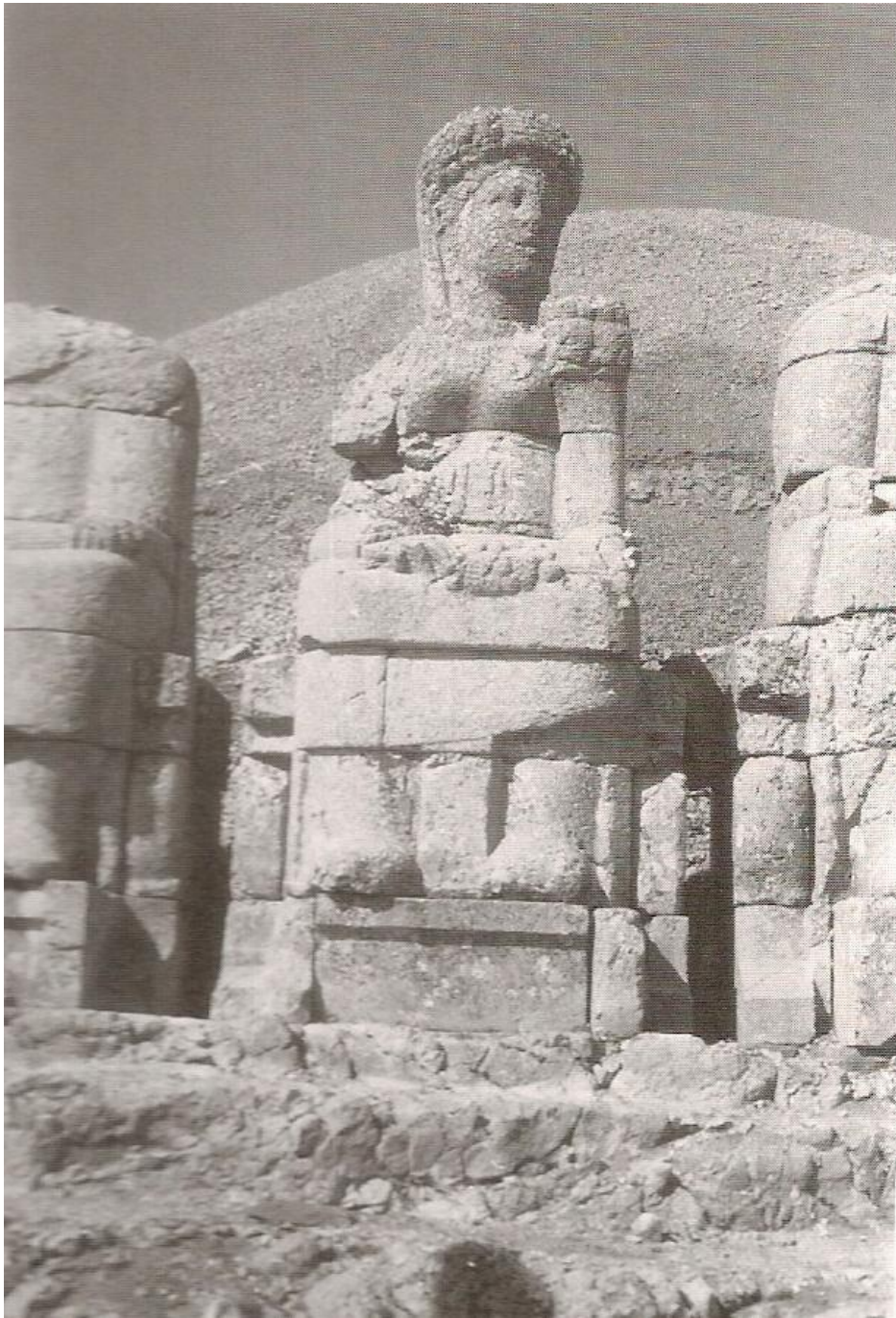
Figur 73 Mynt fra Persis med konge foran ildalter på reversen

Figur 74 Sassanidisk mynt med ildalter på reversen

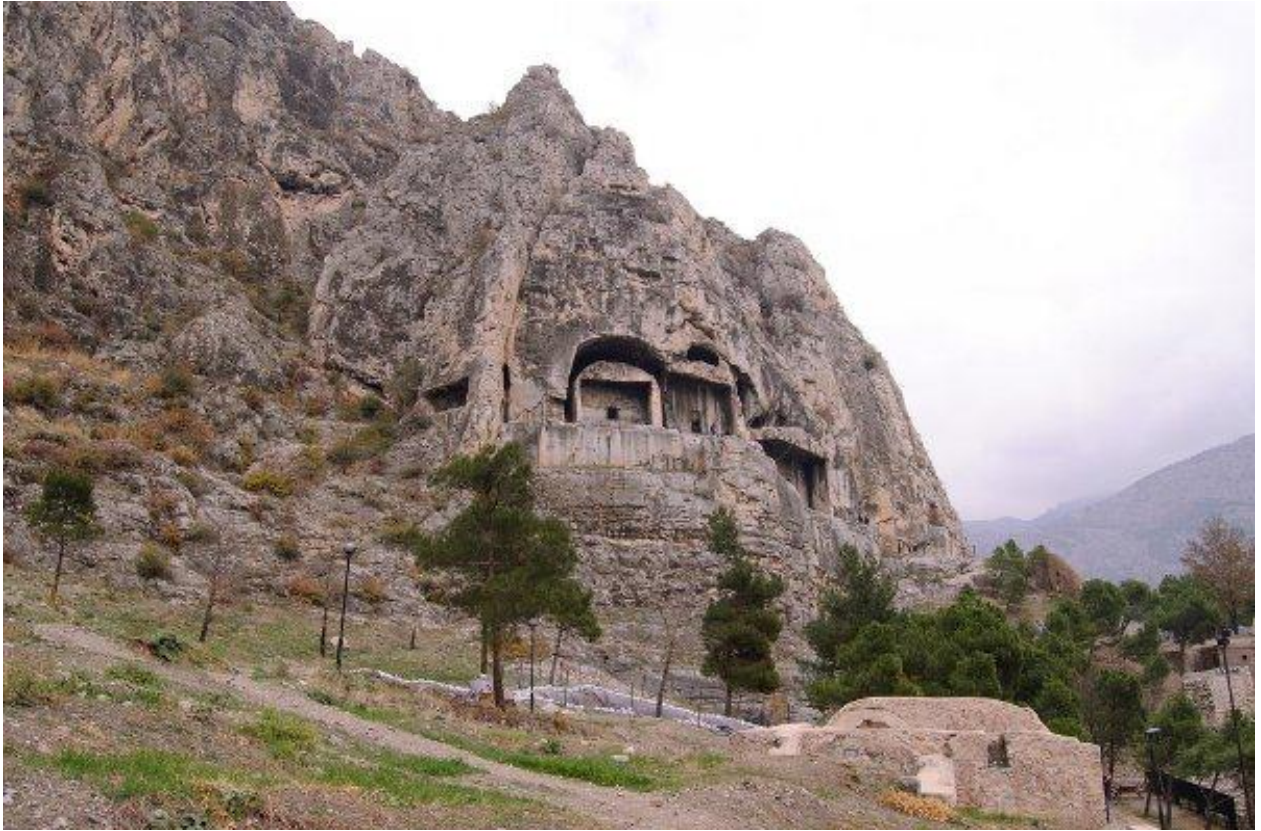
Figur 75 Neo-hittitisk relieff fra Carchemesh som viser gudinnen Kubaba

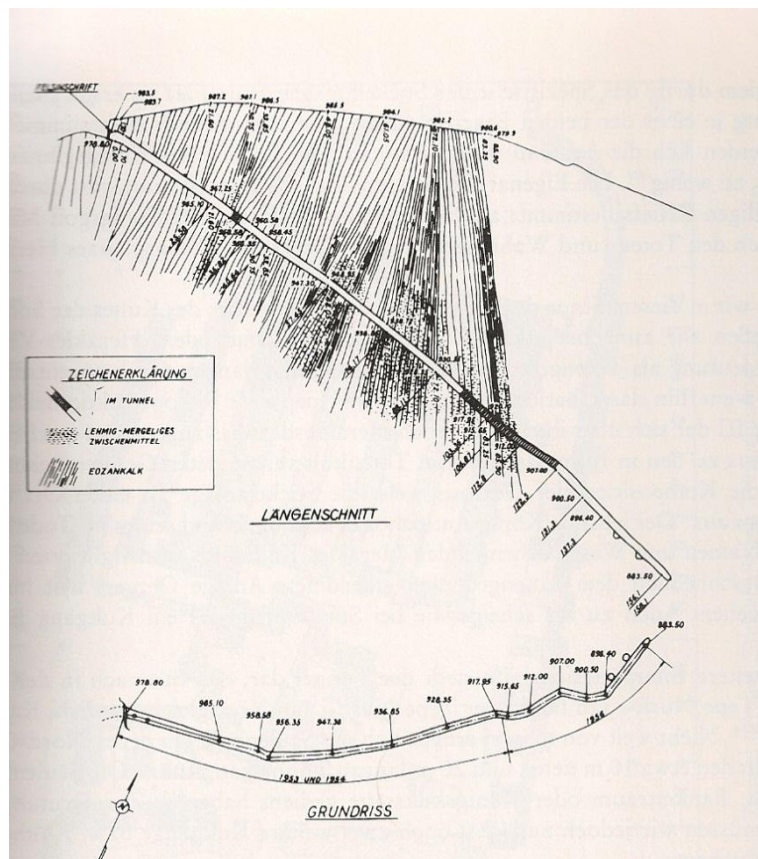
Figur 76 Kolossalskulptur fra østterrassen på Nemrut Dag, gudinnen Kommagene

Figur 77 Relieff med Tellus/Venus fra Ara Pacis i Roma, blant annet med korn og granatepler

Figur 78 Klippegraver for de pontiske kongene, Amasya på den tyrkiske svartehavskysten

Figur 79 Plan over "orakelhulen" i Arsameia ved Nymfaios

Figur 80 Relieff fra Malatya, viser prosesjon av guder

Figur 81 Relieff med monumentalinskrift fra Malatya

Figur 82 Alexander-mosaikken

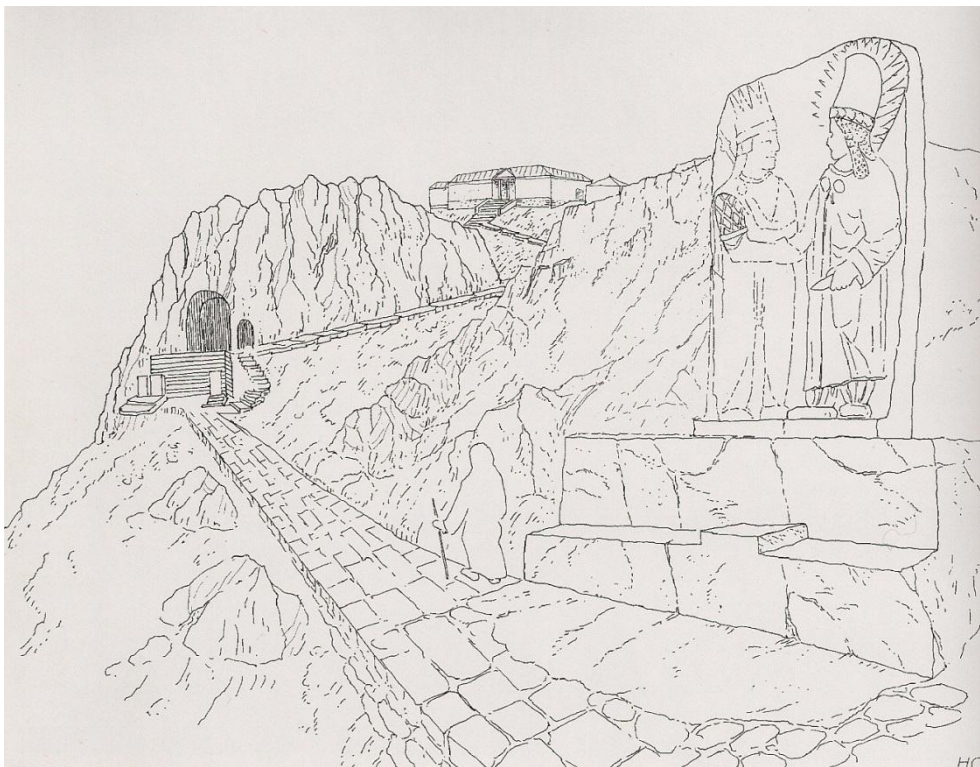
Figur 83 Dareios I med tiara på relieff fra Persepolis, eksempel b fra fig. 41

Figur 84 Prosesjonsveien gjennom helligdommen i Delfi

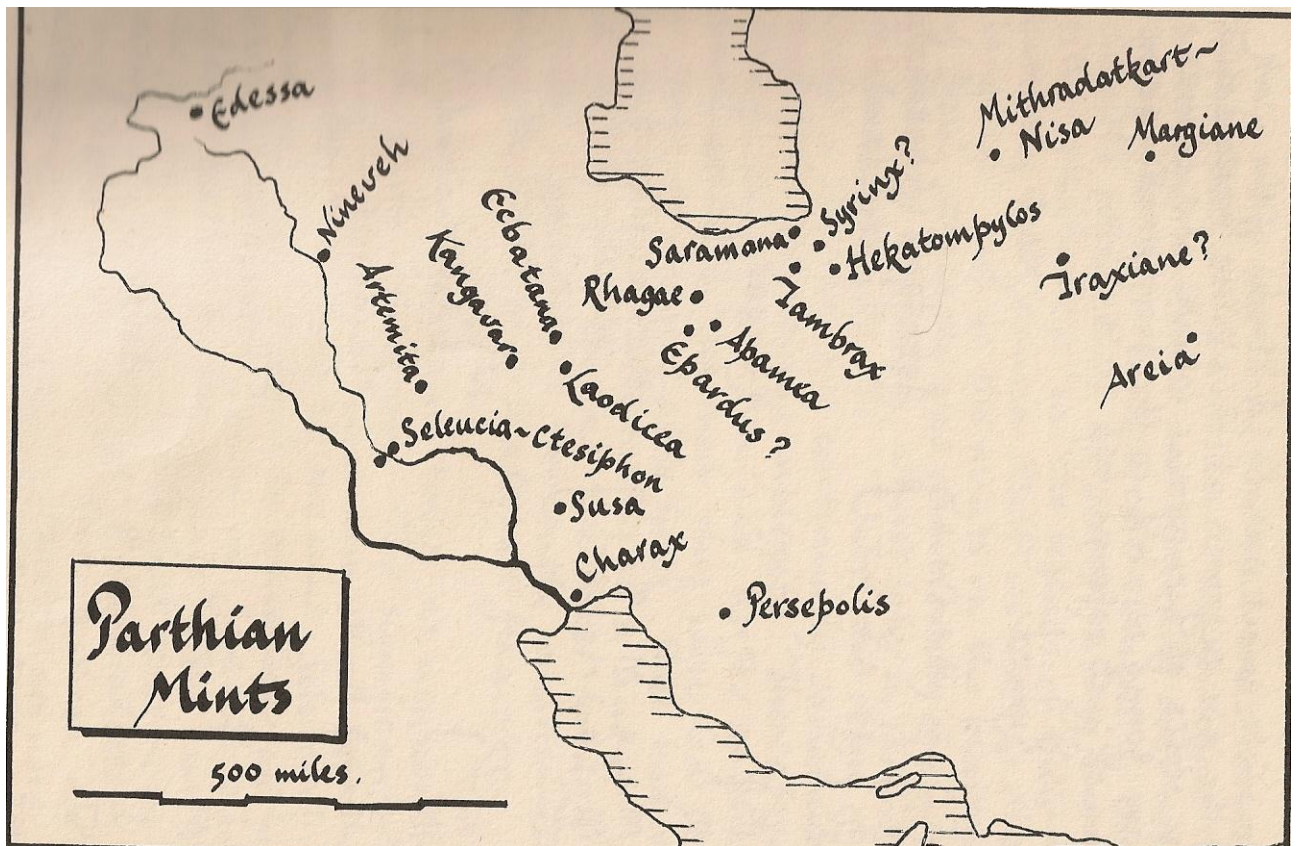
Figur 85 Rekonstruksjon av den dynastiske helligdommen i Arsameia ved Nymfaios

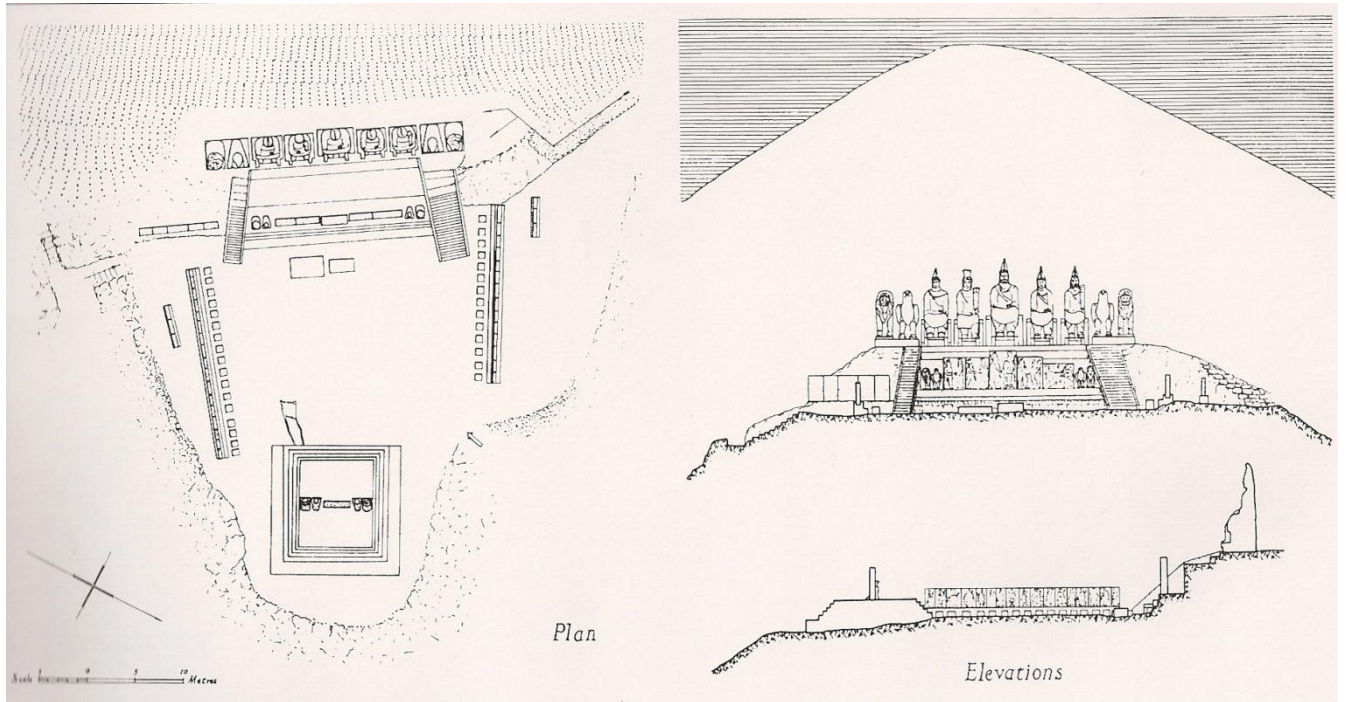
Figur 86 Rekonstruksjon av den dynastiske helligdommen i Arsameia ved Nymfaios, Mithradates Kallinikos' grav oppe til venstre

Figur 87 Eksempel på søyle med skulpturelement fra Karakuş

Figur 88 Kart som viser den forsøksvise plasseringen av de partiske myntene

Figur 89 Rekonstruksjon som viser den innbyrdes plasseringen av de forskjellige arkitektoniske elementene på østterrassen på Nemrut Dag

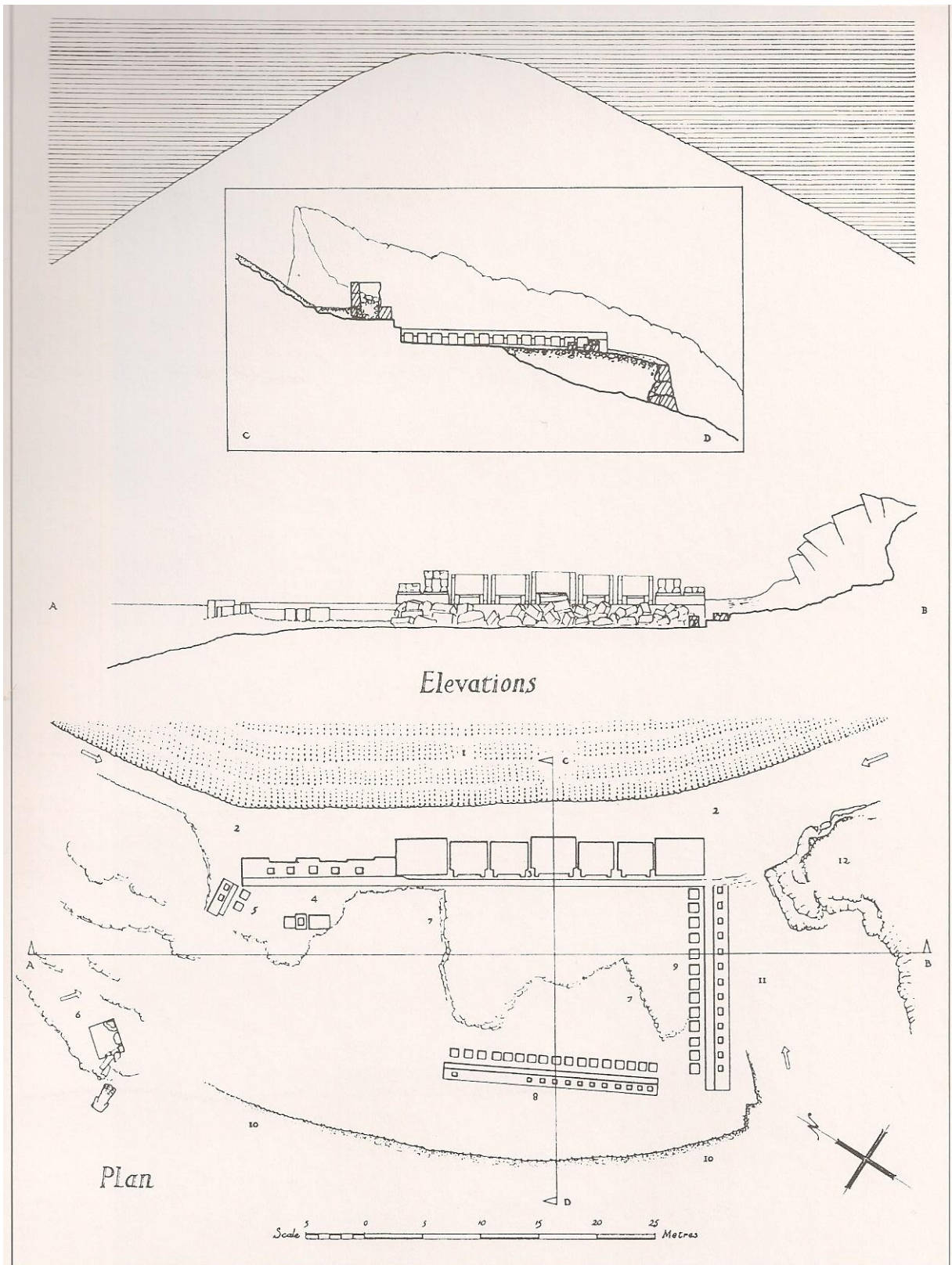
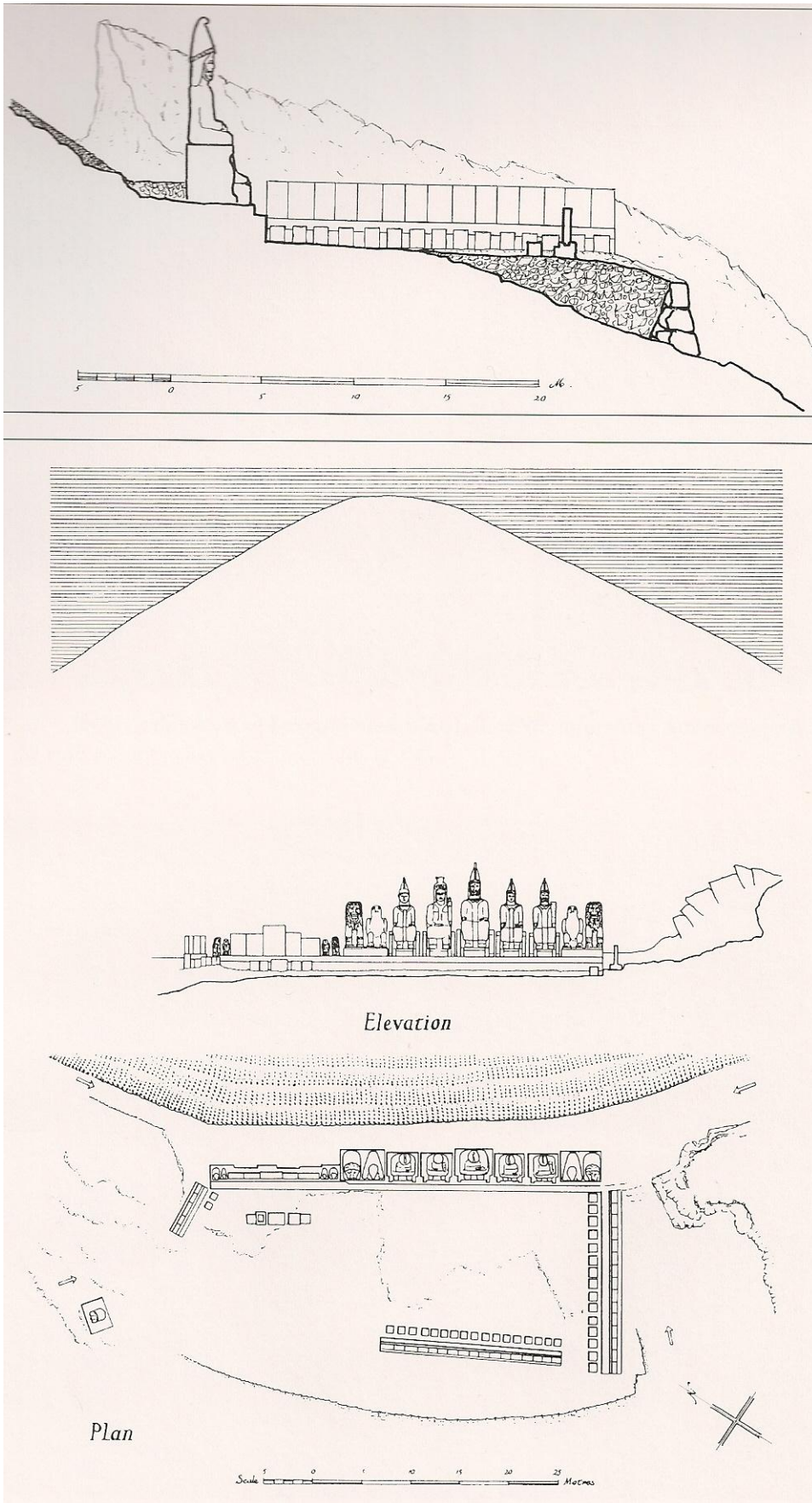

FIGURE 62. West Terrace, schematic plan and section/elevations showing actual conditions: 1 = tumulus; 2 = walkway around tumulus; 3 = colossal statues; 4 = Northeast Socle (*dexiosis* and lion horoscope stelae); 5 = North Socle (Stephanophoros group); 6 = platform for three-headed guardian lion; 7 = court proper; 8 = West Socle; 9 = South Socle; 10 = megalithic retaining wall; 11 = open space behind West Socle; 12 = rock ridge through which tumulus walkway was cut (drawn by G. R. H. Wright ca. 1955).

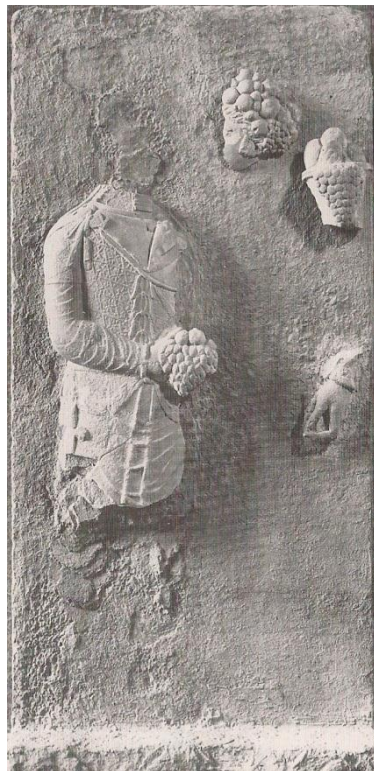
Figur 90 Plan over vestterrassen på Nemrut Dag

Figur 91 Rekonstruksjon av vestterrassen på Nemrut Dag

Figur 92 Vestterrassen på Nemrut Dag slike den ble restaurert på begynnelsen av 1980-tallet

Figur 93 Dexiosisrelieff, Antiochos og Kommagene

Figur 94 Rekonstruksjon av anerelieffet fra østterrassen på Nemrut Dag som viser Dareios I

Fig. 95 Antagelig fragmenter av en kolossalstatue fra Arsameia ved Nymfaios

Figur 96 Det som sannsynligvis er et hierothesion med tumulus i dagens Sesönk

Fig. 97 Den såkalte dexiosisstelen fra den mindre helligdommen, *temenen* i Sofraz Köy med kultinnskrift på siden og baksiden

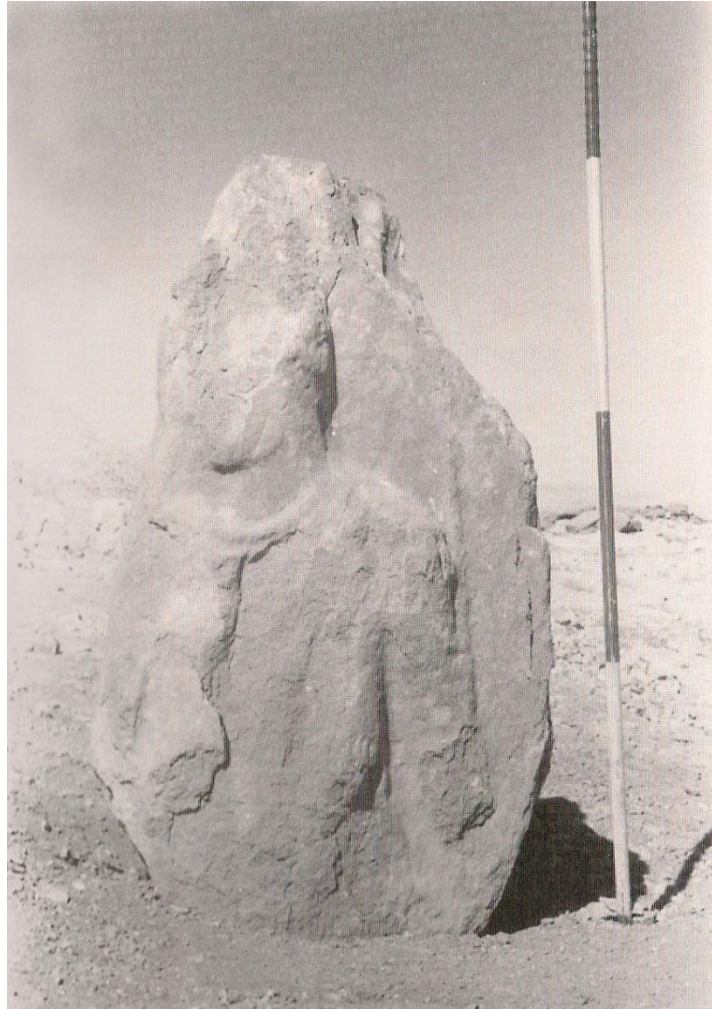

Fig. 98 Mithradates Kallinikos, Antiochos' far fremstilt på forvitret anerelieff fra Nemrut Dag

Fig. 99 Østterrassen på Nemrut Dag slik den ser ut i dag, selv om alle hodene er falt av er kolossalskulpturene blitt stående, i motsetning til på vestterrassen

Fig. 100 Relieff av den assyriske kongen Shamshi-Adad V (823-811 fvt.) med halvmåne, solsymbol og åttetakket stjerne

Fig. 101 Den siste kongen av Babylon, Nabonidus (556-539 fvt.) med tiara og halvmåne, sol og stjerne (muligens planeten Venus)

Fig. 102 Lydere bærer tributt til akemenidekongen, iført karakteristiske antrekk, relieff fra Persepolis

Fig. 103 Skytere i sine spesielle hodeplagg føres til akemenidekongen, relieff fra Persepolis

Fig. 104 Til og med i den akemenidiske hæren skilte man klart mellom ulike folkegrupper, her persere i tiara og medere i mer turbanlignende hatter, relieff fra Persepolis

Fig. 105 En av Mithradates VI Eupators tetradrakmer utgitt i Pergamon, med pontisk halvmåne og stjerne på reversen og ungt og Alexander-inspirert portrett på obversen

